

Lató

2024. december
XXXV. évfolyam
12. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:
MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)
GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztők:
KOVÁCS ANDRÁS FERENC
LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő:
Szerkesztők:

VIDA GÁBOR
ANDRÉ FERENC
CODĂU ANNAMÁRIA
FISCHER BOTOND
SZABÓ RÓBERT CSABA
MOLNÁR ROZÁLIA
SZÓCS KATALIN

Tördelőszerkesztő:
Korrektor:
Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT
IRSAI ZSOLT

TARTALOM

- RADU VANCU:
Kaddis Radnóti Miklósért (Versek; André Ferenc fordítása) ■ 5
- ÓDOR FANNA:
Szabadesés (Novella) ■ 10
- FERENCZ IMRE:
Nincs idő; Az ember; Adalék (Versek) ■ 16
- LOKODI IMRE:
Szívlézungés (Regényrészlet) ■ 20
- DEMETER ARNOLD:
Szenteltvíz; Kincugi; Dáridók és egyéb mesterségek (Versek) ■ 30
- SÁRFI N. ADRIENN:
Világ-kereső (Elbeszélés) ■ 32
- MÁRCUȚIU-RÁCZ DÓRA:
szépen veszíteni (Vers) ■ 43
- BÁNKÖVI DOROTTYA:
Zárvány (Vers) ■ 45
- FISCHER BOTOND:
Íber (Regényrészlet) ■ 47
- KOPRIVA NIKOLETT:
nagyanyám átváltozásai (Vers) ■ 56
- SZŐCS MARGIT:
A bárányfelhők; Neked világítok (Versek) ■ 60
- SZABÓ RÓBERT CSABA:
A bölényvadász (Regényrészlet) ■ 62
- KÜRTI LÁSZLÓ:
ekcájg (Vers) ■ 69
- SZŐCS KATALIN:
Emlék-puzzle ■ 75
- TÓFALVI ELŐD:
A lázadó nyestek utolsó menedéke; Ébredés a Mesterben
(Versek) ■ 78

SÉTATÉR

FEKETE VINCE:

Faludy ■ 82

KOVÁCS PÉTER ZOLTÁN:

Vagy ponyvát olvasunk, vagy semmit? II. Előzetes adatok
és elő(zetes)ítéletek ■ 85

TÉKA

TAMÁS ZSÓFIA:

„Ráncba szedett figyelem” (Ilma Rakusa: *Magány pergő errel*) ■ 94

CODÁU ANNAMÁRIA:

A mese igazságai (Salman Rushdie: *Diadalváros*) ■ 96

KLIKKREC

AMIK ANNAMÁRIA – GYÖRGY ANDREA:

Középkori karnevál (Fehér Béla: *Miriam Rosenblum
és a Kozma-kvintett*) ■ 101

DELEATUR

VIDA GÁBOR:

Levél helyett ■ 105

TALÁLT VERSEK

KOVÁCS ANDRÁS FERENC:

(A füst nem is füst...); Zen-mester és a tanítványai ■ 110

NÉVJEGY

MÁRCUJTIU-RÁCZ DÓRA ■ 111

Radu Vancu

KADDIS RADNÓTI MIKLÓSÉRT

Azért írok hogy halottaim jobban szeressenek

Innen a tömegsír mélyéről látom az anyákat akik fölragyognak
mint a csillagok Hipergravitációs szívük meggörbíti a teret Épp

most kezd el anyám szíve is fényleni Körötte szupernóvák
zsonganak mint tisztelettudó szentjánosbogár-sereg

Az anya így szól Fred fiához: Ne fordulj hátra
& ő nem nézett vissza & túlélte & az anya meg nem

1938. december 6-án éjfélkor láttad anyád utoljára Ahogy
szemével végigkísérte távozásod Tekintete lángokba

borította a valóságot maga körül mint egy filmben amelyben
te & ő egyre csak nevettek amíg meghasad a szívetek

Ahogy az anyák szíve ragyog minden tömegsír fölött

(Az hogy ezeket a verseket írom
még nem jelenti hogy élek)

Az anya így szól Anita lányához: Te most elmegy
én itt maradok az öcséddel másképp elfelejti hogy hívják

& és te elmentél Anita & mindenki akit szerettél megtöretett
testet
& elpusztíthatatlan nevet kapott Az elpusztíthatatlan tested Anita

az ő nevük Minden mozdulatod halvány ragyogó ködfátyol
borítja Ez a homály az ő nevük Te itt maradtál Anita –

& soha többé nem feledtem a nevüket
& te gondoskodtál róla hogy tudjuk a halvány ragyogó ködfátyol

mindörökre a testvérünk aki nem felejtette el a nevét

Ahogy az anyák szíve ragyog minden tömegsír fölött

(Az hogy ezeket a verseket írom
még nem jelenti hogy élek)

Az anya így szól Héda gyermekéhez:
Valakinek imádkoznia kell az akasztottakért

& Héda imádkozott & Nem szólt egy szót sem
senkihez amíg Auschwitzban volt Számára a szavak

csak imák lehettek – könyörgés a megtöretettekért –
& rettentő sok imát kellett mondani

A gyerekek tudják megtöretett emberenként hány szót kér
egy ima & te imádkoztál Héda Imáid mindegyre összerakták

azt amit a halál szétszedett Millió alkalommal Még most hatvan év
után is Héda minden szó ami elhagyja száját olyan mint valami

tartalékimádság Halvány ragyogó ködfátyol & nevetés ül
szavaidon Amik minden alkalommal széthasítják a szíved

Héda

Ahogy az anyák szíve ragyog minden tömegsír fölött

A kis Pali kérdezi anyját: Anya kinek a kezét szorítottam
amikor a te szavaiddal Németországba jöttem?

Kétségbeesetten akarta tudni lehetséges volt-e hogy az anyja
gyilkosának kezét szorította volna Lehet hogy így történt Palikám

Sose tudhatod teljesen
biztosan De nézd ebben biztos lehetsz:

Fred anyja az örökkévalóságig követi szemével a távozó fia
lábnyomát
Anita bátyja többé soha nem felejtí el a nevét

Mindenki akit elpusztítottak Héda imáit hallgatja Anyád minden
szavadból kiolvassa a halvány ragyogó ködfátyolt

A testünk
mint tartalékimádság lángba borítja a valóságot

Ahogy az anyák szíve ragyog minden tömegsír fölött

(Az hogy ezeket a verseket írom
még nem jelenti hogy élek)

Innen, a tömegsírból nézem az anyák szívét, ahogyan az űrkuta-
tók figyelik az űsrobbanás utáni első generációs csillagok fényét.
(Az írás csillagok nukleoszintézise.)

De a csillagok is cipelik saját magányukat. A csillagok nukleo-
szintézise néha depresszióba fordul. És néha ők is azt érzik, maga
alá temeti őket az idő végtelen homokdűnéje, amit pedig épp ők
lapítanak össze.

A tömegsír kellék a gondolkodáshoz Csupán miután
beletemettek születik meg az agyad Csak amikor hallod

ahogy a hároméves kislány akit három hete lőttek le azt kérdezi
Anyu mi hiszünk a halálban Csak amikor hallod hogy

az anya ugyanazon a nyugodt hangon amelyen három napig
könyörgött a katonáknak lőjék le őt is azt feleli

Kicsi katicám a halál nem létezik Csak amikor hallod
hogy a tömegsírban mindenki teljes erővel próbál

minél harsányabban szuszogni hogy a kislány elhiggye
élnék még Kicsi katica hallod hogy lélegzünk Csak

amikor felcsendül a kislány vidám kacagása Igen Hallom
Élünk mi mind & érzed ahogy parányi leheletével fölmelegíti

az egész tömegsír Akkor születik meg az agyad
Csak amikor eszedbe jut néhány vers parányi lehelete

ami fölmelegítette a szíved Csak akkor érted meg miért
suttogtad a költészetnek Kicsi katicám a halál nem létezik

Vagy talán ő súgta ezt a szívednek Nehéz visszaemlékezni
mert akkoriban még nem volt agyad Egy tömegsír kell

ahhoz (& nem feltétlenül egy csipetnyi költészet is) hogy
az agyad megszülessen

(Az hogy írom itt ezeket a verseket még nem jelenti
hogy meg is született) (Sőt szinte biztosan azt jelenti hogy

nem)

Borges kommentárja Donne *Biathanatosához*: ha valóban igaz,
amit Donne állít, hogy Jézus önkéntes halált halt (tehát öngyilkos
lett), akkor Isten az első pillanattól kezdve tudta, hogy csak azért
teremti meg a világot, hogy legyen egy hely, ahol öngyilkos lehet.

Azért teremtette a vasat, hogy létezzen a szeg az Ő tenyerében, a
növényeket azért, hogy létezzenek a tüskék az Ő homlokán stb.

Isten azért teremtett magának világot, hogy legyen egy hely, ahol
megölheti magát.

ANDRÉ FERENC fordítása

SZABADESÉS

Jocó nekiiramodik a lépcsőnek, keze épphogy érinti a korlátot, csak azért használja, hogy gyorsabban vegye be a kanyart. Na, meg azért, mert élvezzi a hangot, ahogyan a karikagyűrű finoman a korláthoz koccan. Tűzoltóknak is becsületére válna az a sebesség, ahogyan rohan felfelé a tizemeletesben, majdnem elgázolva Ilonka nénit. Jól ismerik egymást, hiszen Jocó gyakori vendég a házban, mióta ide udvarol.

Ilonka később úgy meséli, hogy amint a liftből kilépett, Józsi, igen, az az áldott jó gyerek, aki a hetedikre udvarol, igen, aki nyáron szerenádozott is a lánynak, ott termett, mintha az égből pottyant volna oda, és majdnem ledöntötte őt, holott a valóságban csak elsuhant mellette.

– Héj, fiatalember! – kezdi Ilonka a méltatlankodást, aztán felismeri – te vagy az, Józsi? Hát mi történt? Ég a ház? Valami baj van?

– Baj nincs, Ilonka néni, szerelem van!

– No, abból szokott lenni a baj – mormolja az idős asszony, és szívből kívánja, hogy ez legyen a kivétel. Olyan jó gyerek ez a Józsi, reméli, megbecsüli a menyasszonya.

Merthogy menyasszonya van Jocónak, igazi, gyűrűs menyasszonya. Úgy jegyezte el, ahogyan náluk szokás, kérte a szülők áldását, és most a Közösség vezetője is jóváhagyta a dolgot. Azért ilyen felhőtlenül boldog, mert végre kitzűzhetik az esküvő időpontját. Alig bírja már kivárni, hiszen a hagyomány szerint addig nem hálhatnak együtt, míg az életre szóló szövetség meg nem kötött. Betartják, pedig nagyon kívánják egymást. Jocó érzi és tudja, hogy ők lelki társak is. Bár ő pár évvel idősebb, mégis szinte mindenről egyformán gondolkodnak, be tudják fejezni egymás mondatait, és ami a legfontosabb: mindketten Istent teszik első helyre az életükben. Így aztán nem kell félni attól, hogy ez a házasság ne lenne tartós, egészen biztos, hogy együtt fognak megöregedni, hiszen Isten is egymásnak teremtette őket. Mióta Marcsit megismerte, rá se nézett más lányra. És ez így lesz mindhalálig.

Lihegve ér a lépcsőfordulóra, ahol az van kiírva, 7. emelet, de számára ez itt a 7. mennyország. Kopognia sem kell, már tárul is ki az ajtó. Lerúgja sportcipőjét, ledobja táskáját, felkapja menyasszonyát, megpörgeti, majd leteszi, és szájon csókolja.

– Jocó, mondanom kell valamit – mondja Marcsi, és a nappaliba vezeti a meglepett fiút, akinek akkor villan be az emlékezetébe, hogy míg ő a Közösség vezetőivel tárgyalt az esküvőről, menyasszonya orvosnál volt. Hirtelen megijed, hogy valami rosszat mondott a doki, de abban a pillanatban meg is nyugtatja magát, hogy semmi baj nem történhet, hiszen Isten áldása rajtuk van, már csak pár hónap az esküvőig, egészen biztosan minden rendben lesz. Bármi is történt, együtt mindent meg tudnak oldani.

– Terhes vagyok.

Marcsi maga is meglepődik, hogy mennyire könnyen buggyan ki a száján ez a két szó. Mint amikor beszárad a méz a mézpumpába, ő kétségbeesetten nyomkodja, és pár üres pumpálás után nagy adag csöppen a teájába. Beleszáradtak a szavak az orvos közlése óta, de Jocó jelenlétében átszakad a gát, és szinte örömmel mondja el a kincset, ami érthetetlen teherként húzta le eddig, és már szégyelli is magát a megfogalmazás miatt, ki akarja javítani: áldott állapotban vagyok. Ám ekkor Jocó felnevet.

– Az meg hogy? – kérdezi, majd hozzáteszi: – Jó vicc. Eljegyeztelek, elveszlek gyerek nélkül is – utal egy közös ismerősükre, ahol a lány álterhességgel gyorsította meg az esküvőt.

Marcsi nem nevet.

Gondolatainak kuszaságából kirajzolódik egy almafa. A vastag ágon kurgorgott a testvéreivel, talán az óvoda utolsó évében történt. Édesapjuk hívta őket ebédelni. Az öccse hatalmas kacagással ugrott le a férfi karjaiba. Marcsi nővére rákezdte, hogy engem is, apa, engem is, kapj el, és ő is leugrott. Marcsi is nagyon szeretett volna szökni, ám az édesapja kijelentette, hogy vége a szüretnek, mássz le gyorsan, kihűl a húsleves, és ő már nem merte kérlelni, hogy kapja el őt is, mint a többieket.

– Komolyan azt mondd, hogy babát vársz?

Marcsi nem szól, eltűnik alóla az ág, zuhan, és retteg, hogy Jocó nem fogja elkapni. A vőlegénye kezébe nyomja az orvosi papírokat.

– Ez a terhességi hét, ez meg azt jelenti, hogy szűz vagyok – mutogat.

– Akkor honnan van a gyerek? Ki az apa? Mit szóltak a szüleid? Tudják már? – Jocó kétségbeesetten próbál kapaszkodót találni.

Marcsi a fejét rázza. Gyűl benne az ismerős érzés, hogy ő csak egy mellékszereplő a saját életében. Szülei a családról úgy gondolkodtak, hogy feltétlenül kell egy fiú. Elsőnek megszületett Marianna, nem baj, majd a következő fiú lesz, reménykedtek. Az ő vidékükön elvárás volt ez. Nem sokkal Marianna után megint lány született. Nevet sem voltak hajlandók választani.

ni, azt mondták: az első Marianna, ez meg legyen csak Mari. Mindenki Kis Marcsinak hívta.

– Mit fognak szólni a Közösségben? – próbálkozik tovább Jocó, de Marcsi csak lehajtja a fejét.

– Azt fogják hinni, hogy megszegettük a törvényt. Hogy megbecstelenítettetek... Ki fognak zárni minket. – Jocó beletúr a hajába, és fel-alá járkal.

A Közösség! Marcsi egyedül talált rájuk az érettségi előtt, az ott megtapasztalt figyelem és elfogadás oázis lett számára. Először csak feltöltődni járt oda, és amikor Isten szeretete mellé Jocó szerelmét is megkapta, biztos volt benne, hogy ez már a mennyország.

– És mi lesz így az esküvővel? Most adták rá áldásukat.

Ezt már csak halkán kérdezi Jocó, mert végre észreveszi Marcsi szótlan-ságát és szomorúságát. Leül mellé a kanapéra. Úgy öleli át, mintha vissza akarná gyömöszölni az oldalbordájába, ahonnan vétetett.

– Jól van, Kicsim, bármi is történt, megoldjuk. Szeretlek – húzza magá-hoz kedvesét.

Marcsi odahajtott feje Jocó mellkasával együtt emelkedik, a fiú szívdob-banásai egyre messzebb űzik a bizalmatlanság varjait. Végül is minden rend-ben. Semmi tragédia nem történt, senki nem beteg, nem halt meg, sőt, ők ketten itt vannak egymásnak, vagyis már hárman. Úgy érzi, ezúttal bátran ugorhat.

Éppen lendületet vesz, amikor Jocó megszólal:

– Megtartod?

Marcsi úgy pattan fel a férfi öléből, mintha az egyik varjú megcsípte volna.

– Ezt komolyan kérdezed?

– Persze hogy komolyan. Ez a gyerek nem az enyém. Ilyen pici korban még elvetethető, nem?

Marcsi el nem tudja képzelni, hogyan képes valaki egy magzatot meg-ölni. Kislányként megfogadta, hogy minden gyermekét egyformán fogja szeretni.

– Ölni bűn – mondja felháborodva –, én nem leszek gyilkos.

Jocó sem tervezett soha ilyesmit. A kóbor macskákat is megette. De ha ez a magzat nem volna, milyen egyszerű is volna minden. Hogy vegyen el egy terhes nőt? Azt fogják gondolni, hogy paráználkodtak. Marcsiról min-denképpen. Ha nem vele, mással. Ha meg elmondja, hogy nem is ő az apa, mindenki rajta fog röhögni. Micsoda szégyen!

– Emlékszel, hogy a tavaszi rendezvényünk előadója félrehívott? – vezeti fel a mondanivalóját Marcsi, mintha csak a vőlegénye gondolatait olvasná.

– Az a furi fickó? Hogy is hívták? Valami Gábor...

– Gábor a vezetékneve volt. Mindegy. Beteg lett a professzor, és őt küldték. Nagyon szugessztív pasas volt. Ő mondta nekem, hogy én fogom megszülni Isten fiát.

– És mit mondtál neki?

– Hogy az nagy megtiszteltetés lenne, de nekem még csak most lesz az eljegyzésem, én még nem tudok szülni.

– Erre ő?

– Erre ő azt mondta, hogy ez nem testi egyesülés, hanem lelki, s akkor én úgy vettem, hogy ez egy jelképes beszéd, és mondtam, hogy akkor örömmel.

– Akkor tulajdonképpen beleegyeztél – hüledezik Jocó. – Ez olyan, mintha aláírtál volna egy megállapodást.

– Én nem úgy vettem. Különbön pedig abba is beleegyeznék. Imádjuk Istent mindketten. Micsoda megtiszteltetés, hogy kiválasztottak lettünk, nem? – Marcsi bizakodón megragadja a vőlegénye kezét.

– Te. Te vagy a kiválasztott, vagy legalábbis annak a fickónak a választottja, nem mi. Nekem ehhez a gyerekekhez semmi közöm – húzza el a kezét Jocó.

Rezegni kezd a zsebében a telefon, megnézi, majd sietősen elbúcsúzik. Amint kiteszi a lábát, a varjakhoz újabbak érkeznek. Hamarosan az egész szobát besötétítik.

Másnap reggel Marcsi a telefonja hangjára ébred, de nem Jocó hívására, ahogyan általában, hanem az ébresztőre. Ruhástól fekszik a kanapén, ahogyan este álomba sírta magát. Olyan gyűrött, mint egy fáról lepergett levél. Eszébe jut, hogy a nagynénjével álmodott, de nem tudja felidézni, mit. Böbi néniék nagyon szerettek volna gyermeket, de hiába imádkoztak érte évtizedeken át, a néni meddő volt. Pár hónapja telefonált, hogy Isten mégis meghallgatta, és babát vár. Túl az ötvenen. Az orvosok le akarták beszélni róla, meg a rokonok is bolondnak tartják. Ha valaki, ő meg fogja érteni. Már keresi is a számát.

Jól gondolta: a nagynénje megértette. Biztatta, hogy nyugodtan gondoljon végig mindent, és úgy döntsön. Felajánlotta, hogy ha Marcsi szükségének érzi, átmenetileg hozzájuk költözhet.

Marcsi befejezi a beszélgetést, majd munkába indul. Döbbenet látja, hogy az ég kék, az emberek mosolyognak vagy éppen veszekednek, a bu-

szok szuszogva viszik terhüket, mintha semmi különös nem történt volna. Mintha nem volna jelen egy picike élet, akitől talán a világ sorsa függ. Csak éppen a varjak lettek többen.

– Marcsi, letettem a helyedre az anyagot, a főnök kéri délutánra.

– Köszönöm, meglesz.

– Minden rendben? Olyan sápadt vagy.

Tegnap este bontotta fel a jegyességet a vőlegényem. Ja, és gyerekem lesz a Jóistentől. Szóval minden rendben – fut át Marcsi agyán, de hangosan csak ennyit mond:

– Csak keveset aludtam.

Délutánra elkészül az anyag. Munka közben Marcsi többször is megسيمogatja a jegygyűrűjét, amelyet tegnap Jocó hívása után dühösen a sarokba hajított, és kora reggel négykézláb keresett, majd elszántan az ujjára húzott. Ez a biztos, ez látszik. Erre kell vigyázni.

Gyorsan bevásárol a vacsorához, és igyekszik kizárni a tudatából a feltűnően sok kismamát és kisbabát, akiket a szupermarketben és a buszon lát.

Korán bújjik ágyba, de a varjak nem térnek nyugovóra, egyre hangosabban kárognak a fejében. Azt hitte, Jocó lesz élete biztos támasza, hiszen tökéletesen összeillettek. És most itt hagyja őt. A gyerek miatt. A leggyorsabban úgy szabadul ebből a történetből, ha mihamarabb elmegy a kórházba, és elveteti a magzatot. Persze, nem itt, ahol sokan ismerik, hanem vidéken. Elutazik egy hétre Böbi nénihez, a nagynénje talán erre gondolt, amikor azt mondta: ha úgy alakul. Aztán visszajön, megszervezik az esküvőt, és elfelejtik ezt az egészet. Biztosan fájni fog egy ideig, de begyógyul ez a seb is, mint a többi.

Kicsi Marcsi kuporog az almafán, és nő benne a dac: leugrom akkor is, ha nem kap el senki. Pillanatnyi szabadság és a zuhanás mámorító érzése, mely egy életen át elkíséri. Talpra esik. Aztán hirtelen előrebukik a lendülettől, és térdre zuhan. Csúnya horzsolás, a finom bőr felszakad, vérzik a térd. Csak ő tud róla, csak neki fáj. Most is így lenne. Egy élet az ára. Egy nem is létező életé. Nincs is ára. Holnap felhívja Jocót, reméli, hogy az ex-vőlegénye még nem szólt senkinek a szakításról.

Mindennek ára van, a boldogságnak meg főleg – mondogatta mindig a nagyanyja. Erre riad Marcsi éjjel, aztán hajnalig hánykolódik, előnyöket, hátrányokat mérlegel, de semmire sem jut.

Úton a munkába pittyeg a telefonja. Egy értesítés, hogy a közösségi oldalon megjelölték őt. Megnyitja az alkalmazást. A fotó a tavaszi rendezvényen készült, nem őt fényképezték, de látszik a háttérben, ahogyan hátravetett fejjel nevet, kezében egy kisgyerek, aki pitypangkoszorút tesz a fejére. Jocó mindig így mondja: gyermekláncfű. Marcsi hosszú másodpercekig csak nézi a képet, aztán letörli a könnyeit, és leszáll a következő megállónál. Ma mégsem megy dolgozni.

Gyalog indul hazafelé. Közben feltámad a szél. Fázósan húzza össze magán a könnyű kabátot. Szomorúságát dac váltja fel. Egész életében megalkudott, de most nem fog. Cseperegni kezd az eső, a szél rázza a fákról a virágszirmokat.

Marcsi most az almafát nézi. Ezúttal ő áll alatta. Méhében egy parányi gyümölcs kuporog.

NINCS IDŐ

Csak adventkor ne halj meg várakozás
idején amikor szerre meggyújtják a négy
gyertyát csak karácsonykor ne halj meg
amikor a megváltó megszületik világra jön
és óév napján se halj meg és újév napján
se halj meg vízkeresztkor se halj meg
tűzszenteléskor gyertyaszenteléskor
se halj meg és ne halj meg farsang idején
ne halj meg húshagyó kedden hamvazó
szerdán böjt idején nagycsütörtökön
nagy-pénteken nagyszombaton de főleg
húsvétkor ne halj meg amikor Jézus
feltámad és pünkösdkor se halj meg amikor
a szentlélek kiárad és nagyboldogasszonykor
se és kisboldogasszonykor se halj meg
mindenszentek napján halottak napján se
és mindjárt itt van ismét az advent tarts ki
szedd össze magad várd ki a megfelelő időt
a megfelelő pillanatot amikor nincs fontosabb
tennivaló amikor már elfelejtetted azt mondani
ISTENEM MÉG MEGHALNI SINCS IDŐM
amikor az Isten bólint na most már itt az idő
és félrefordul és elnéz valahová messzire

AZ EMBER

Az ember végül saját eszközeinek az eszközévé válik
az ember valamikor Istent teremtett majd hátat fordított neki
mert nem volt hajlandósága eleget tenni az ő akaratának
az ember holnap már robotkutyát sétáltat a Holdon

amely nem hagy ökológiai lábnyomot amely szobatiszta
az ember ha beprogramozza a robotkutyát az pontosan
úgy ugat majd mint Lajka kutya ugatott amikor fellőtték
az ember az élet nagy kérdéseire választ kap
ha szorgalmasan nyomogatja a megfelelő gombokat
az ember tudja hogy a nagyapja sérvkötője
és a cséphadaró egymás mellett lógnak a múzeum falán
az ember tudja hogy ő is akkor lesz valaki ha a halálát
bemondja a rádió ha a helyi lap nekrológot közöl róla
az ember addig is még spekulál az ember addig is
még cipőt húz járkál jön-megy addig is még húzza az időt

ADALÉK

Sz. D. és Cs. L. emlékére

Levettem a polcra Szilágyi Domokos
ÖREGEK KÖNYVE című verseskötetét
szerkesztette Csiki László megjelenés éve
1976 nyomás kezdete 1976. IX. 30.
gyönyörű könyv Plugor Sándor rajzaival
azóta közel ötven év telt el aki ennyit élt
már nem mondható fiatalnak

mondják
igazán jó verseket csak
nagyon fiatalon vagy csak nagyon öregén
lehet írni következőképpen a középkorúak
csak közepes verseket írhatnak –
a fiatalok ők igaz sokszor már fiatalon
belehalnak a költészetbe
nem érik meg az öregkort
amikor ugyancsak szép verseket
írhatnának

Szisz meghalt
meg se várta decembert
amikor a könyve piacra került
fiatalon írta meg az öregekről szóló poémáját
ráért volna erre öregkorában is
öregkorában is írhatott volna öregkori verseket
mint Kassák Lajos mint Faludy György

Louis Aragon amikor nagy számvetését a
Befejezetlen regény című verseskötvét megírta
még nem volt hatvanéves
    be sok időbe telt hogy mindent jól megértsek
    tudatlanságom más szemekből rám ragyog
    ott látom éjszakám s tüzem mely csonkig égett
    mit megtanultam ó hogy tárjam elibétek
idézek a Gyönyörű fiatalság című verséből amelyet
én hatvan évvel ezelőtt könyv nélkül megtanultam

„Tizenhét évesen az ember nem komoly”
olvastam tizenhét évesen Rimbaud-tól
ő nem halt bele fiatalon a költészetébe
abbahagyta és más kalandokba vágott

a múlt század hetvenes éveinek végén
az első verseskötveimet vittem Bukarestbe
a Kriterion kiadóhoz Csiki Lászlóhoz
hogy megszerkessze
tőle tudtam meg hogy
miért is vannak megszámozva
az ÖREGEK KÖNYVE verssorai –

az történt hogy a kiadó 700 sort kért
ennyi volt a kritérium a minimum
egy vékonyka verseskötvehöz
Szisz kiszámolt 699-et
nem lett volna nehézség
úgy tördelni a szöveget

hogy kikerekedjen a 700
de ő nem az Istennek sem

megállt a 699-es sornál-számnál
nem írta le a 700-ast nem írta le az utolsó
verssort úgy tett mint a Hosszútávfutó
magányossága című film főhőse
aki a célszalag előtt megállt
aki nem volt hajlandó tovább
egyetlen lépést sem megtenni

amikor Szisz meghalt 1976 november elején
(28 éves voltam akkor még és 82 éves
lennék 2030-ban ha még élnék)
írtam egy versikét a halálára
amit Csiki László beválogatott a könyvembe
akkor beszélte el nekem a fenti történetet

tulajdonképpen
Szisz az ÖREGEK KÖNYVÉ-be halt bele
mint ahogy Petőfi Sándor is az
Egy gondolat bánt engemet című versében esett el
mint ahogy Radnóti is a razglednicákba pusztult bele –
a költők sírját azt hiszem
leginkább a verseikben kell keresni

nem tudom
van-e misztikuma a számoknak
1976 volt akkor én most már 76 vagyok
a költő jut eszembe aki nem kerekítette ki
a poémáját 700-ra nem kerekítette ki az életét
megvetette a lábát Kányafőn
1976 novemberében

akad egy szám mindig az életünkben
amit az Istennek sem akarunk vagy tudunk leírni
amit más ír le vagy más vés kőbe
majd könyörtelenül

SZÍVLÉZENGÉS

...a kölyöknek elképzelései vannak olyan felhajtásról, mint isteneknek hódoló ószövetségi nemzetségek elképesztő lármái nagy királyfik születése idején, hogy zenekarok és vokálok nyomják szüntelenül, eddig soha nem hallott muzikális elemek és effektek, a Ránki-bérc összemosva az egekkel, hogy törött amforákon csörtet a nép, sivatagok helyébe oázisok költöznek fennsíkokról fennsíkokra, és ligetek zöldellnek kövéren vizek árterén, a nagyurak túlcordult serlegekből jófajta borokkal öntözik a föld porát, dobhártyákra ismételten örületes üstdobok és harsonák, a kettétört hold lezuhant tömbje csakis a fáraókat illeti, őrzik vad abesszin harcosok, villognak, késpenge szemük van,

nem messze Kafka Lipót úr csorgójától, a vársáncban tenyésző szívós csalánon, mácsonyon, imolán, bojtorjánon heverünk, fülelünk, noha egyáltalán nem tudom, mit kellene hallanunk, mert nem győzöm hangoztatni a kölyöknek, sokat és meredek módon ne képzelődjön, mindössze legenda a hajdani Janicsay vár alagútja, a „romantika” szerint sűrű szövésű patkányrendszeret képez, eközben jelzem, percig se értékelném le, mi több, imádom a legendákat, ki nem imádja, de mindent a helyén és idejében, még akkor is, ha tudom, elfogadhatatlanul utálatos vagyok, megvonnék szót, képzelőerőt, szóval ez az alagút is addig van, amíg be nem robbantják a labancok abban a hiszemben, hogy a vidéket mindegyre kifosztó, nem tudni, milyen pártállású szabadcsapatok rejtőznek benne, hogy az alagút elvinne a közeli várakig, a görgényszentimrei Bornemisza-kastélyig mindenképpen, eközben mindegyre elképedve nézzük, hogy valami idegenből jött megszállottak kitaratóan döngetik a talajt a vár környékén, mert ahol tompán szól, ott üregnek kell lennie, állítják, s jó öreg elmondások szerint az üreg tele besztercei borral, a szászlekencei pincéket a Janicsay-kastély rejtekeibe költöztetik, mihelyt megjön a labanc a szászrégeni vár alá, viszont a szellem, aki hihetetlenül magas, erősen csontos, viszont erőtlen arcú, tekintete pedig bárányfelhős, mindenesetre elmosódott, síkosan fénylő koponyája haját, hamuszínű arca borostát pedig azért nélkülöz, mert a felelős szerv ezen pontokon teljesen tehetetlen, nos, a szellem egy ilyen emberforma képében prezentál, súlytalanságában lebegő figura, körülötte élénkebb a színezés és sokrétűbbek

a tónusok, természetesen londoni cylinderben, bécsi frakkban és toszkánai műhelyekből kikerült lakkcipőben naponta eljár az ösvényeken, csakis az ő ösvényein, vagyis a Stohenberg-csapáson, eljár akkor is, ha esik, akkor is, ha süt, függetlenül attól, hogy a hold vagy nap van az égen, örökjáró, mert milyen lehet egy szellem, ha nem, cipőjének nyoma ott marad a ragacsos agyagban, a történet innen már egyáltalán nem vicc, hiszen magunk is látjuk az ikonikus Gucci-cipőtalptól nyomott műalkotást, s ha így, akkor cylindere nem más, mint St. Patrick kalapgyáros márkáját viseli, s a frakkja pedig Bécsből hozatott, annyi szépséghibával, hogy a Gerstner tortája örök nyomot hagy az Orpheo-úriszabóság finom szövetén

de nem,

egyelőre nem szólalnak meg a harsonák, nem peregnek fel az üstdobok, csak szál harrmonikát rángat a völgy felső részében egy pakulár, szokása harmonikázni úgy hajnali háromig,

sötét kő, emléktömb, élével esténként holdat beretvál, a kölyök úgy tudja, az utolsó nagy pestis idején hordták ide tömegével a holtakat, azóta elvéve csak, aztán egyáltalán nem, noha sokan kíváncznának az elhagyottba, mert itt csend van, nincsenek zajos látogatók tele elmúlásról szóló közhelyekkel, nincs fullasztó halottszag rohadó virágoktól, csak enyhe cefreszag kökényhullás után, és távolabbról émelyítő bürökszag, nincs társadalmi hierarchia, se túltolt halottkultusz, az ide temetettek a *földdel egyenlők*, gyermekkorunkban sokszor kaszáljuk a rétet, apánk elégedett, mert szép sima hely, annak ellenére, hogy feltehetően mészégető kemencék álltak itt valaha, mindegyre darabos mészdarabokat gurít el a kasza hegye, csorbul a penge, különösen a kökénybokrok során meszes a talaj, persze, mert nem a mészégető kemencék, okoskodik a kölyök, hanem a felfordultakat öntözték meg mésszel, szorosán a bokrokhoz nyomulunk, mert ott legalább lapos árnyék vetül, amikor ebédünk féloldalra dőlve, nagyapánk szépen ujjjaival gereblyéz a gazban, szájába szedegeti a morzsát, a kölyök iszonyodva nézi, megsúgja, látod, apó feltunkolja a pestist,

nem lesz feltámadás, inkább mondja mint kérdezi mellettem a kölyök, hangjában valamiféle bizonytalan közönyt, de inkább félelmet érzek, nyers és feldolgozhatatlan érzést, táncol a remegő karjaitól szétvert hosszúfű, a kaszálók hitvány semmifüve átveszi a kölyöktől a félelmet, bár zizegne, csak-

hogy harmattól ázottan nem teszi, ilyentájt a magjait sodorja a szél, léha, nincs mitől zizegjen, úgy éjfél felé az erdei tisztás elcsendesül, csak hajnal felé kezdi a madárvilág pengetni a Ránki-bérc húrját, a feszes horizontot, amikor megjönnek a színek, és elmennek a baglyok, és elhúz a bánatba mindenféle döggútra járó éjjeli madár, talpra áll a világ, mert éjszakára minden a föld mélye felé fordul, a bokrok és ághegyek, hogy az éji tündérek eleresztett selymét ne tépje meg semmiféle haszontalan ág, csipkerózsa, galagonya, vadvackor, som, mondta volt nagyanyám, amikor kenyérsütés után percnyi-re az ölébe vesz, durcot ad, és az éjszaka elképzelhetőségeiről mesél,

ennek mentén pirul már a veresgyűrű som, mondom a kölyöknek, a hold festi vörösréz színűre, mert tar koponyával kihajol a hegy gerince mögül éjjeli természetet festeni, a hold homlokán egyre több öregségi folt jelentkezik, tetszik a kölyöknek, ha ilyeneket mondhat, azt már csak intem, nehogy kiáltson, még akkor se, ha a hold leszédül a magasból, és szaladó abesszin harcosokat lát vagy hall közeledni felé, lázálom, jobb, ha egészen mozdulatlan marad, érti ő, mit nem szabad tennie, pontosabban mit szabad; mindösszesen annyit, hogy folyamatosan veszi a lélegzetet, behunyja a szemét, szabad éreznie a talaj nedvét, a rothadó gombák bűzét, a csigák és csúszómászók, bogarak nyákosan ezüstös útvonalát,

a szellem teljesen szétfolyik, elfekszik a mézet szállító, otthagyt homokfutó műbőr ülésén, olyan a jelenése, mint a tekintete, bárányfelhősen sűrű és áthatolhatatlan, sehol sincs, és mindenhol van, előbb belengi, beférkőzik a járgány ládjába, belenyúl a fedelét vesztett bödönbe, megállapítja a homokfutó rúdja éreszkedett döglött ló oszlását, behatol kitágult orrlíkain, megfényesíti sörényét, felfalja a dög édeskés bűzt árasztó belsősegeit, a szellemről nem szólok a kölyöknek, noha értésemre adja, kifejezett kívánsága szellemet látni, a szellem járását kellene meghallani, az egy más szint lenne ebben világban, vagy nem is e világban, ki tudja, ha hallani lehetne a szellem járását, közelebb lehetne kerülni betániai Lázárhoz, megkérdezni tőle, milyen érzés feltámadni, ahogy kérdezne a Szabad Nép helyi munkatársa, mert tudvalevő, a betániai az egyetlen nyilvántartottan közönséges feltámasztott, a Megváltó feltámadó és nem közönséges, rendre feltámad bennünk, ha igazak vagyunk, ha nem vagyunk igazak, akkor is feltámad kívülünk, a kölyök beszél valami gúzsról, a bűnről tulajdonképp, hogy a gúzsnak szakadnia kell, így képzelet el a halott feltámadásának megelőző nesztét, mindenféle lárma nélkül, büntől, köteléktől megszabadulva lebegni kezd a lélek, mondja,

bólintok, elképzelhető, fénylik a fiú arca, látom, eget érő gondolat folyik a szeméből,

a völgyben egyszer csak Boldi, a kerekesmester, Stohenberg őrgróf, Ilyei Gyula, dr. Felföldi Viktor tüzér főhadnagy, a kassai 2-es gyalogezred ismeretlen katonái, a román és Tyiha Mila apósa, Tyiha Minya várható fel-támadásáról kezdenek beszélni, vagyis azokról terjesztenek ilyesmit, akik a senkik temetőjében nyugszanak, alig valamivel lejjebb a gerincnél, s a kölyökkel megfogadjuk, végignézzük a folyamatot. többen is fogadkozunk a csapatból, mi aztán végignézzük, szétbeszéljük a történetet, kikürtöljük a világba, hogy Boldi, a kerekesmester visszatért, jön nem e világból, kiköpötten ugyanaz az alak, kalácsfonásosan kötött méregzöld szveterben, mint az avasi Magyarlapos mokányai vagy száltól szálig az alsóköhéri Szent Efrém ortodox vegyes kórus férfitagjai, alatta ugyanaz a Livingstone-ing, amelyet a holland Fritz bácsi segélyszállítmányából kap sorsjegyhúzás alapján, amikor a holland úrral jön valami németalföldi prédikátor, a kóhalmi szászokhoz siet, és nálunk kis időre kikötve megjósolja, hogy csodák ideje lőn, amit nagy ovációval fogad a volk, aztán a különös ember simán lelépik, jönni fog Boldi, a kerekesmester, terjed a völgyben, ezzel egy időben a sárgaság is, majdnem minden háznál besárgul valaki, mert a felszegen beleszarnak a patakba, az alszegen kimerik, jó ivóvíz, mondják, isszák, mondja a körorvos tehetetlenül, és a kannás bort természetesen továbbra is szódával tekeri, orvossors teleszart patakok mentén, albérletben, kéthetente cserélt lepedővel, amit Vera néha kitesz az ablakba szellőzni, mondják, itt már közös a felület, néha megmutatkozik a megpecsételt sors is, ez folyamat a völgyben, az öregedés, a lecsúszás, mert féloldalúak a kertek, féloldalú ajkak lesznek, agyvérzésesen lefittyednek, azért bár a száját tenné rendbe, mondják Veráról, akinek csakugyan rút szája van, nézni is rossz, őt hallgatni is rossz, nehéz a lehelete, barlangbűz,

mondom a kölyöknek, meglásd, Boldi abban a Dermata-bakancsban érkezik, amelyet a kolozsvári cipőgyár tesz piacra, amiért bolondul a hegyivadász, a tengerészgyalogos és a terrorelhárító, mondják is, kár Boldit, a kerekesmestert ilyesmikben eltemetni. mindösszesen gyolcsba kell tekerni, jön valaki a javaslattal, nem vagyunk palesztinek, áll elé a harmadik, igaz is, ismétli ki-ki magának, nem vagyunk palesztinok, és látjuk, Boldi legényesen felrúgja a szemfedele,

érezem oldalamon a romos emlékmű hűvösét, hűti a vesémet, a felirat lekopik, ami jelzi, ha úgy vesszük, fontos személy nyugszik a felhagyott temető ezen sírjában, látják gyakran a kaszálókról megtérők, hogy az őrgróf cvikkerén keresztül kémleli a völgyet, valamikor kora délután, amikor a kis tehervonat leszaladja pályáját, ilyenkor azt mondják, fél négy van, a vonat érkezéséhez lehet igazítani a Pobedát, azóta megy így, hogy pályára teszik a kis fekete ördögöt Marosvásárhelyen, és hozza a Magyar Állami Vasutak küldöttségét, velük a cvikkeres Stohenberg őrgrófot, aki egyszer csak a szívéhez kap, és végképp feladja, szó nélkül megy el, előbb elterül a rámpán, bár nem kizárt, a folyamat negatív tartományában nagy lármát csap a pór, porba hullanak varkocsos tiorcok és őseresjű, ugyancsak befont hajú asszonyok, vérmes szemüket égre meresztik, rebegik, Uram, üdvözítsd jótevőnket, kertek alján akkor is pirul a veresgyűrű som, és a marhacsorda Raffai úr kőrifája alatt delel, mert akkora árnyékot vet a legelőre, hogy boldogan elfér alatta valamiféle bibliai népcsoport, nyájával, felmagasztalt vagy lázadásban levetett istenekkel, amint törött vázák, amforák közt tapos a nép, szóval az őrgrófot a nagy melegre és valami erősen hitvány járványra való tekintettel helyben eltemetik, sortűzzel, díszszázaddal természetesen, a sziklaköből összehordott síremlékét a kommunisták felrobbantják, speciel a közeli sóbányákból küldenek robbantómestert, aki háromszáz lejt kap a parancs végrehajtásáért, szépen elvégzi a megbízatást, elmegy a család a görgényi vásárba, felülnek a vurstlira, és addig keringenek körbe-körbe, amíg elfogy a pénzük utolsó vasig, a bányamester pedig kiszédül az életből, a szászrégeni hullaházi alkalmazott veszi le a hintáról hitelbe, sokáig beszélnek a völgyek, mármint a Nyárádmunte, a Görgény völgye, fel egészen a Jód patakáig az a téma, mármint nem tudják megfejtetni, hogy milyen dolog holttestet hitelbe levenni a hintáról, miután a vurstlis a Hoffert megállítja...

Gyulát a Kék kancsók utcájából hozzák ki, rúdon, a halottvivők döbbenete soha nem látott mértékig ugrik, akinek, noha nehezükre esik, meg kell állapítaniuk, hogy nem beszél félre a fritz, mert nem az, hogy a halott koporsóját alig bírják rúdra tenni, hanem olyanban még nincs részük, hogy a hulla menet közben elkezdjen gyászéneket énekelni, tulajdonképpen önmagát temetni, mondja a kölyök, attól kezdve mindenki önmagát temeti, miután odaatról visszanezve szomorúan látja, hogy a völgy részvéte majdhogynem semmi, nincs is részvét egyáltalán, mindenki szarházi, szarházi, mint a kutyát, ahogyan mondják mifelénk, a Kék kancsók utcájában, ahol a kertben rendszerint elássák, amikor lemegy a nap, vagy

hajnalban félfénynél, hogy a szomszéd ilyesmit ne lásson, mert mindjárt előáll rosszabbnál rosszabb ómenekkel, pedig a kutyát is a gyepű alá szokás elásni, akár Boldinkat a senkik temetőjében, a völgy felett, ahol gazdagon tenyészik a vörösgyűrű som, belátni a házak tetejét, Stohenberg őrgróf sírja körül sűrűn virágzik a katángkóró, megint van igazodás és beszéd arról szólóan, hogy amikor kéket nyílik a katáng, azt az időszakot az őrgróf hávának nevezik,

bejönnek a Monarchia katonái, a tisztek a mi utcánkban szállnak meg, gyakran pillantanak kék parasztházunk tornácára, mert az mégsem gang, a nagynénik sűrűn teregetnek, a katonák másnap indulnak a hegynek, az előrs előbb, ott járunk a kölyökkel gyakran, a múltkor is, lepkefogóval álcázzuk célunkat, mert mi az, hogy hallgatjuk a patak csobogását, egyáltalán nem figyelünk a patak csobogására, akkor is féltél, kölyök, azt mondod, félni kell ahhoz, hogy meghalljuk a levegőben úszó ökörnyál szisszenését, ha fennakad a galagonyán,

van a hősök emlékműve, a völgyben kőbe kell harapni, itt fenn az ösvényen minek, agyagos, pállott, gombabűz, az ágyú valahol lennebb megfektetve – beásott nyoma van a nehéztüzérség lövegének, mozdonyal vontatják a deményházi állomásig, onnan tovább bivalyokkal, alig több mint száz éve, hogy innen lövik, szaggatják a hegy sivár kontyait, tüzelnek Andrásfalváról, a temető magaslatáról, ágyúznak innen, vízözöni hullámmástól ferdén maradó talapzatról, ahol marhacsorda jár, és Tompa havasáról is vereti a magyar tüzérség a Bekecs északos oldalát, az offenzíva tarrá beretválja a Koszorút, a Komjáth patakát, csata után kölyöksorú nagyapámék mennek tüdőre szívni égő tömjént, mert ők addig soha annyit, évente egyszer, vízkeresztkor, a hegy azóta tán nem is olyan tűzben, hogy évmilliárdokkal azelőtt megunja köpdödni a lávát, ha csak a tatárok pálosokat perzselő tüzeit és a porrá égett lármafákat nem számítjuk, sok fekete sziklakő kifordul a lövedékek nyomán, kőistállónk megépítését ágyú- és aknatűz segíti, csak alája kell állni, rúddal rásegíteni a szekerekre, hogy otthon még valamit vésővel a kőfaragók; Kolcsár bácsi állítja, onnan a roppant ereje, hogy gyakran kősziklát fal, éhomra mindenekelőtt, szóval innen nyomatják a tüzérek, segítik meg baráti tűzzel a kifelé lopakodó magyar előőrsöt, kassai gyalogezred katonáit, szálig elesnek, mielőtt el kellene essenek, nem vitás, hősi halál a végzetük, mintha krónikus fülzúgás, moraj a Peres patakában, irtózatos torka van a völgynek, huzatos, süvítő, mintha fülem mellett röptülne megpördített hu-

sáng, hallod, kölyök, ne félj, a pásztor jó ember, nem csap agyon, talán a holt katonák itt maradó lélegzete, szélnek dőlve felcsatolt rohamkéssel, amint a Medvék pataka mélyén, természetes fedezékben osonnak a pusztulásba, feljárnak, hátha kinyílik valami lomb, meghallani a favirágzás nem e világi neszt, ahogy a szírom bomlani kezd, mint a szerelem valahol,

megkondul a harang, a völgy harangja,

a harangkondulás olyan, mint a hajnali szél vagy szál részeg agglegény, van is, nincs is, de nem bánja senki, ha nincs, mielőtt hazaérne és befeküdné a jászolba, mert az agglegények mind jászolban hálnak, tátott szájjal horkolnak, szájukba hull a tölgyfagerendát régen kikezdett szű őrleménye, kiköpnek, nézik a pajta meghajlott mennyezetét, látják virradatról virradatra, hogy a mennyezet ereszkedik alá, így fogy az élet is, pedig nem kellene látni a gerendák ívelését, és hallani, hogy perceg a szű, amikor asszonnal álmodni véletlenül,

megsárgulnak az ablakok, félre a függönyökkel, hé, bakter, mi van, tűz netalán, az agglegény horkol a szénában, amit a harangláb alá ölbe hordanak a parasztok, felölelik a szénaboglya sarkát, tépik, nyúlik a hosszúfű, boszszantó, hitvány, semmire se jó, csak felgyújtani, ha fáklyát fonnak belőle a kölykök, hogy egymás arcába világítsanak, ha valamiért el vannak kergetve otthonról, és belevilágítanak a bakter árkos, borostás és fájdalmas arcába, lehuny szeméből csurog a lé, né, sír, mondják a kölykök, noha azelőtt ők is, ha ki lettek hajtva, a könnyük szárazra maszatolódik az arcukon, és látják a fészület feletti, keresztbe rakott gerendákon a varjú szemének felfénylését, noha hányszor meg volt mondva Kálmánnak, ne fészkelj ide, hogy mitől, kítől a neve a varjúnak, nem tudja senki, csórének pereme felszakadozott távolabbi szeméttelpeken, mert mifelénk nincs szeméttelpe, szemét sincs, miért sírsz, kérdezik a kölykök, s rántanak egyet az agglegény vállán, miért sírsz, ismétlik a kérdést, belenéznének az agglegény szemébe, ide a fáklyát, mondja egyikük, gyújtom, mondja a másikuk, fellobban a fény, előbb a Megváltó arcát fényesíti fel, hámlik, és a derekára tekert köntös is hámlik, a Kék kancsók utcájában valami van, mondják az ébredők, hééé, bakter, kiált hosszasan valaki, miért harangozol, te, szerencsétlen, dehogyis harangozok, mondja egészen kábán az ébredő bakter, a kölyköknek mondja, a kölykök értik, tudják, hogy nem ő harangoz, jobban mondva nem ő húzza meg a kötelet, hanem Kálmán, a varjú, máskor is megtörténik, csak nem mindig

észlelik az emberek, hogy a varjú harangoz, a fél szemét kifarittyázzák a kölykök, látják a madár szemét kifolyni, micsoda üdvivalgás, micsoda büszkeséget prezentál a céllövő, innen kezdve ő a csapatvezér, ő mondja meg, hogy az agglegényt le kell húgyozni, és akkor erősödik fel a lárma, amikor egyikük megiramodik, a másikuk is megiramodik, utánuk a többi, végül összeül az öregek tanácsa, megállapítják, hogy a varjút ki kell telepíteni, elűzni, fészket megrongálni, a Megváltó ekkor látja a hártját a varjú ép szemén leereszkedni, szürke, fájdalmas hártya a varjú szemén, szegény varjú, sajnálkozik a kölyök, hallani lehet a bánat felszakadását mélyen, ami sokkal halkabb, mint egy kieresztett sóhaj, szívlézengés, az agglegény elhalálózásának az oka szívlézengés, őt is rúdon,

hova, hova, ki a senkik temetőjébe vele,

tokban hozzák haza, mondják a völgyiek, holott az nem tok, hanem urna, az tok, erősítik a völgyiek, ez így jobb, felfér a szájukra, szóval a völgyiek fejében tok, a János kórházban bomba nő túlon túl festett asszisztense az ölében szorongatja útban hazafelé a vonaton, sohasem tudni, mi rejtőzik egy tasakban, senki sem fog gyanút, a férfi sem, akit érthető kíváncsiság hajt állandóan, mindegyre beles az ismeretlen nő dekoltázsába, és olyannyira remekül eldumál a nőcivel, hogy Aranyosgyéresen, mielőtt Tordán leszállna, névjegyét helyez az egyébként imponálóan közlékeny és vonzó nőszemély ölébe, aki úgy tesz, mint aki belegondol valamibe, hogy is folyt le az élet a hűvös tó partján, noha június, lehet, elillan a nyár, megy, ahogy jön, sunyin, kávé, öt cigaretta, szól, elmentem, az jó, mondja az asszony, és befelé fordul, nagyszájú horgász megrázza magát, kérdezi, kint van-e a román, hogy kicsoda, inkább mondom, mint kérdezem, ja, ön nem idevalósi, nem, mondom, ő a románról beszél, aki rendszerint ott ül a túlparton, hát persze, kint van, látszik valami a felszálló ködben, magányosan van kint, mert mondják, nem tűr meg maga mellett senkit, de hát ilyen az igazi horgász, nem tűr meg maga mellett senkit, mert sokat beszél a másik, hacsak sokat beszélne, pimaszul átdob, keresztbe dob, vagy hogy kell ezt mondani, ha kapás van, gabalyodik a zsinég, gabalyodik az ideg, a kurva életbe, anyád, és nemcsak hogy ott ül a hajlott platánfa tövében, mert ha úgy tartja kedve, tesz egy mutatványt, kimegy a vízre hajló platánág végére, suhint befelé, villan a zsinég akkor is, ha nincs nyár, mert ki tudja, mi van, jó néhányszor látom, szépen hintázik az ágon, mint egy nagy fekete madár, láncdohányosként szívja a cigarettát, szép hajnalokon megyünk a tóra, a tatai Cseke-tóra, ilyen korán

nem kel ki vízgyáéból az Esterházy-kastély, öreg már ahhoz, horgászok gyülekeznek, láncdohányosok, füstöl a víz, mintha a tó alá gyújtának, főznének benne népkonyhás halászlét, figyelik a vízre hajló platánt, kint van-e a román, s ha kint van, akkor van kapás, ellenkezőleg megeszi a fene, indulhatnak haza, reggel a hang is, akárcsak a tolvaj, messzire ér, ha nem akarnánk, úgylis messzire ér, a tó tejszínű túlpartjáról a hajlott platán felől jön a visszhang: csóóókoljátok meeeeg, a horgászok ághegyekig nyerítenek, akkor fogjunk hozzá, mondják, zuhé befelé mázsányi csalival, szívatnak a halak kora délutánig, a nádasban amur legel, ilyen ez a magyar folklór, hasamon megfekszik az ultraibolya sugárzás, állok a platánfánál, figyelek, s ha figyelek, megérzi, mit akarok kinézni belőle, a barmok, mondja, nem tudják, mit beszélnek, áttelepült marosvásárhelyi vagyok, mondja, a barmok, aztán még arrafelé járok, nincs kint, kérdésemre listát forgatnak fejükben a horgászok, megvan, mondja egyikük, a Pistáról beszélek, gyors lejárátú tüdőőrák, azóta szegény Pistaként emlegetik, sokszor bambák, tanácstalanok, közel az Öreg-tó, ott áll benne Keresztelő Szent János, okvetlen mondanom kell Pistáért valami rövidet, mondom, néznek, hogy mi van, a platánokra felakadt férfihangok összetört szilánkjai szólnak, ha fúj a tó felől, hallom, ha arra járok csukára, a Szent János kórház bomba asszisztense az ölében szorongatja, apa a lány ölében hazafelé, nem a rendes sírkertbe, dehogyl, a leánygyermek szófogadó, megfogadja, apa kívánsága szerint tesz, ha majd, sokat hallja az öreg horgásztól, hogy Erdélyben darabka földjük van mindösszesen, mintha jelentősége lenne, úgy mondja, hogy leányom, földünk benyúlik a temetőbe, úgylhogyl eszerint,

ahol éppen vagyunk,

ahol utolér a hajnal, amíg e hely lakóit nagyvonalakban számba vesszük, és pontban három órakor ösvényére lépik Stohenberg őgróf, szétröppennek a körülötte lebegő árnyak, ránlk se hederítve elindul a völgy felé, intek a kölyöknek, pattanjon, indulás, elkísérjük az őgrófol, aki kétségtelenül megteszi éjszakai sétáját, szinte hihetetlen, előre köszön a központi jegyzőség nagy, szürke kövein elheverő Bárólajl nevű új bakterünknek, az megszeppenve kérdezi, hát a többiek hol vannak, mármint, szól vissza érdeklődve Stohenberg, a bakter nem folytatja, hogy Boldi, hogy Gyula, esetleg Tyiha Mínya, mert hirtelen a szívéhez kap, szépen nekidől, majd lecsúszik a háta mögött ércszínűre fényesedő égbolton, elterül a placc kövein, a kölyök görcsösen karomba kapaszkodik, attól tartok, eláll a lélegzete, de nem, mi a

fene, az őrgrófnak szárnya van, holnap elmondjuk, telekürtöljük a világot, hogy itt jár Kálmán, az öreg varjú őrgróf képében, aki meglibben, és hosszas, csattogó hahotával elhúz a Ránki-bérc felé, és már jócskán megvirrad, amikor a bakter magához tér, Dániel doktor szerint a szíve vagy jó két órát lézeng a lét és nemlét mezsgyéjén, ez a mi emberünk, mondja egészen hal-
kan a kölyök.

SZENDELTVÍZ

Tudom, már kifakulnak mozdulatok, remények,
mintha fokozatosan veszíteném el gyermeki
tréfáim dicsőségének ízét. A búzát talán
nem kellett volna a hordó vízbe önteni.
De a bosszú az bosszú, ezt jól tudta a néma,
labdahóhér Gyuri is, persze tisztelem, ezért
a bácsi rangot sem hagyom el.
Az öreg idővel meghalt.

Özvegyének minden húsvétkor szenteltvizet
vittem, vallási érdekek nem igazán, inkább
pénzügyi okai hajtottak. Arról, hogy a lötty szent,
csak annyit tudtam, hogy évente egyszer
mindenki hazaviheti a maga kis adagját, mintha
ez megmenthetné bármitől. Például, hogy
kiszúrnák a labdáit, nedves legyen a búza,
vagy ne tűnjön el az a mozdulat,
amely egy nap már túl későn hiányzik.

KINCUGI

Büszkévé tesznek hegeid, anya vagy,
feleség, felkelsz és a gyermeked jelenléte
ráragyog a hibáira. Aki megtörik benned,
reményeid szerint épül újra, a gondolkodás
nyomán válik emberré. Ha nem is
te leszel, azért szilánkjaid majd ott fénylenek
egy hangban, tekintetben, a fej mozdulatában,
ahogy nemet mond, még ha épp neked is.
Te ösztönözted a szóra.

Megnyugtatnak ráncaid kusza ösvényei,
hisz tudod, ha azokon két apró láb elindul,
tested legpuhább részére talál, ahol megpihen,
ha úgy tetszik, elszenderülhet. Nem bánod már.
A repedéseket ki kell tölteni. Folytatni kell
a félbehagyott nevetéseket és visszatanulni
a nemeket, majd aranyra váltani hegeid,
hisz, ha már nem is fájnak, legalább fénylenek.

DÁRIDÓK ÉS EGYÉB MESTERSÉGEK

Nem akarom megsérteni a boldogságra vágyókat.
Biztosan lehet azt, néha ezt jól és úgy csinálni,
hogy ne zavarjon bele másé az enyémbé.
Például a nem meghívások igencsak jó megoldás,
hisz előreláthatólag nem kell felkészülten,
az időpont közeledtével elkedvetlenítenem magam.
Már nem gondolok arra, hogy mit vegyek fel,
hajnalra úgyis leizzadok, és pár hirtelen ötleten kívül
semmi hasznom. Az ezt megelőző formaságok is
egyre feleslegesebbek. Sokak számára nem az a válasz,
amit hallani szeretnének, itt megjegyezném:
rokonsággal nem osztunk meg lelki gondokat.
De, ha valóban elkerülhetetlen az imént említett helyzet,
mi lenne, ha egyszer idegenként mennénk mulatságba?
Egymástól távol ülünk, elfogyasztjuk az értelmetlenül
sokba fájó ételt, és mivel nem ismerjük egymást,
nem is köszönünk. Egyszerűen hazamegyünk,
és gondtalan éljük tovább – békében – az életünk.

Sárfi N. Adrienn

VILÁG-KERESŐ

Nézünk.

Ha nem volna szemünk, akkor megállás nélkül szaglászánk, tapogatózánk, hallgatózánk, jelek után kutatva. De mivel van szemünk, ezért az a legkézenfekvőbb, hogy nézünk. Így puhatoljuk egymás kilétét és szándékait.

Önvédelem ez, nem csak pusztán kíváncsiság. Életöszön. Az ellenség kiszűrésének ösztöne.

Figyeljük egymást, de közben úgy teszünk, mintha nem figyelnénk, és mivel tudjuk, hogy mások is pont ezt teszik, igyekszünk semleges viselkedést produkálni a feltűnés elkerülése végett. Hogy a megannyi lehetséges gyanú és vád elkerüljön.

Néznek rendőrautóból rendőrök; ablakból, utcáról, boltajtóból, kávézó teraszáról egyik civil a másikat, az üldögélők a korzózókat és fordítva, feltételezések és hitek gerjednek a fejekben, gyanúk suttognak, soha, sehol nem lankad a lesési láz.

Az általános módszer az, ha a másik megérzi, hogy nézzük, és odafordul, akkor elkapjuk a pillantásunkat, úgy teszünk, mintha valami egész mással volnánk elfoglalva, minthogy éppen őt stúröljük. Vagy ha már késő elkapni a pillantást, ha már egyértelmű, hogy őt nézzük, akkor még mindig tehetünk úgy, mintha csak üresjáratban bambulnánk...

Már kávéztam és reggeliztem, de még mindig van egy óráim a szállás elfoglalásáig.

Téblábolok a balkáni nagyváros egykor szürke, ma már színesre mázolt panel lakótelepén, miközben úgy nézem a nőt, mintha nem is nézném.

Fintorogva húzgálom a hátizsák egyik vagy másik pántját a vállamon, tőrögetem a fülem mögé a hajam, nyomkodom a telefont, forgolódom, úgy teszek, mint aki türelmetlenül vár valakire, akinek már rég itt kéne lennie, pedig valójában nem teszek mást, mint: Figyelem a nőt.

Ugyan próbálnék én másra fókuszálni, például a Balkán jellemző díszleteire, de a tekintetem, mondhatni akaratlanul, folyton visszatér rá. Koszos pulóver van rajta, és farmer, fekete haja lófarokban, arca sötétbarna, harmincvalahány éves lehet.

Mímelt közönnyel bambulok felé, mintha keresztülnézve rajta, lusta pillantásomat kifejezetten a kátyús aszfalton, a szemközti színes paneltöm-

bökön és a töredezett járdaszél mellett a kibuggyanó szeméttől búzló konténereken legeltetném. Pedig titokban kifejezetten őt nézem, aki a konténerekben és a környékükön turkál a szemétben, elmerülten keresgéli, majd precíz mozdulatokkal laposra tapossa a műanyag flakonokat, és tuszkolja bele őket egy már eleve csurig tömött, mocskos-szürke rafiazsákba, ami pont akkora és úgy néz ki, mint egy vízbe fulladt, felfúvódott döglött tehén.

Úgy tűnik egyébként, felesleges óvatoskodni, bámulhatnám akár fixírozó, pofátlan tapadással is, mert a nő ügyet sem vet rám, vagy bárki másra.

Vérszemet kapok: Lefotózom! Elhúzó a telefon képernyőjét, rányomok a kamerára, mielőtt felemelném és a célra irányítanám, automatikusan körbekémlelek.

Mögöttem egy háztartási boltban fiatal férfi pakolássza az árukat, s ahogy ránézek, visszanéz, végigszalad rajtam szenttelen pillantása: hátizsákos turista, állapíthatja meg, de nem tulajdonít jelentőséget, elfordul. Odébb egy sor kávézó, férfiak ücsörögnek a panelek előtt, árnyas fák alatti asztaloknál; diákok vágatnak el mellettem, péksüteményt ropogtatnak papírzacskóból és nevetgélnek, lopva nézek utánuk:

Vajon milyen lehet Albániában felnőni?

Mire visszafordulok, a nő éppen meghúzza a szürke rafiazsák szájának zsinórját, majd a zsebében kotorászik, cigit, öngyújtót vesz elő, ráül a járda kiálló aknafedelére, nekem háttal, és rágyújt.

Elpasszoltam a lényegét. De azért felemelem a telefont: látszik a konténer kibuggyanó szeméthege, a babakocsi tetejére applikált flakonokkal teli hatalmas, kövér zsák és a cigarettázó nő háttal, jó lesz ez így is! De támad a bizonytalanság.

Anélkül, hogy exponáltam volna, leengedem a telefont, ismét körbenézek. A háztartási bolt előtt ácsorog az imént még pakolászó pasas, cigizik és hunyorogva engem méreget, a kávézó felől is érzek figyelő tekinteteket, a túloldaltól, egy padról is mintha engem nézne két fekete ruhás öregember.

Zavartan csúsztatom a telefont a zsebembe. Milyen lehet a kemény diktatúrát, a sok évtizedes elszigeteltséget megélt idősebb helyiek szemével külföldit látni?

Milyen lehet Albániában, konténerekben turkáló, harmincas cigány aszszonynak lenni?

Nem tudok semmit. Szégyen.

Rony nem fotóz, mert meg akar élni minden pillanatot a maga idejében, és nem ül járművekre sem.

Huszonegyedik századi nomád vándor. Ahogy mondja, vannak még páran a világon, akik hozzá hasonlóan gyalogszerrel járnak.

Hollandiából indult el fél éve, hegyeken-völgyeken át, Rómában lecövekelt egy időre, pizzériában dolgozott, és most itt tart, Albánia belsejében. Vagy két méter magas, szikár és inas, kese szakála alatt élénk tekintetű gyerekarc. Fejébe vette, hogy a műutakat lehetőleg elkerüli, ne kísértse a stoppolásnak még a lehetősége sem. Sátor, hálósák a hátán, bármikor, bárhol megalszik a tágas ég alatt, csak időnként foglal rendes szállást, hogy tudjon netezni, mosni. Így leszünk lakótársak néhány napra egy olcsó apartmanban Berat városában. Fogalma sincs, hová, meddig gyalogol majd, csak megy, ameddig jó menni.

Svájci pár szerszámozza fel profi túrabiciklijét, kamera a sisakon beélesítve, előző nap érkeztek, ma reggel haladnak tovább Athén felé.

A hátizsákos Francis Spanyolországból jön, Libanonba tart. A város középkori várában ismerkedünk meg, sütit eszünk, járjuk a török stílusú várost, könnyű beszélgetés közben bort iszunk. Megérinti a kezem, magához húz, finoman, aztán erősen szorít, kicsit még feszülök, de kapaszkodom belé, izzani kezdek, megcsókol, hagyom. Fekete a szeme, gyorsan lobogó tűz ég benne.

Áthív magához, húzza a kezem, erőtlenül tartok ellent, csókol, vissza-csókolom, megyek vele. Nem kapcsolunk villanyt az apró szobában, nem iszunk, nem eszünk semmit, nem beszélünk, nem kérdezi, van-e, volt-e valakim, férjnél vagyok vagy voltam-e, én sem érdeklődöm; nincs, nem is kell cirógató romantika, előre sietnek a vágyak, magányos-éhes szenvedéllyel markoljuk egymás húsát.

„Majd írok” – mondja másnap, szorosan ölel és csókol, hátizsák a vállán.

„Legyen jó az utad, Francis” – lehelem, kapaszkodom, bújok belé.

Nézem hátulról, ahogy trappol a buszpályaudvar felé, nem pillant vissza. Nézem a japán turistákat, akik lehet, hogy nem is japánok, hanem kínaiak vagy koreaiak. Bőszén filmeznek, fotóznak mindig és mindent, válogatás nélkül, mindenhol. Próbálom elképzelni, mit csinálnak majd otthon azzal az irdatlan mennyiségű video- és képanyaggal, az idegesítően átláthatatlan, feldolgozhatatlan információ-tömeggel.

Egyszer csak majd kiömlik a gépekből, tárolóhelyekből a pixelekbe sűrűsödött képek végtelen tengere, könnyűszerrel elborítják azt az egyetlen, ténylegesen létező valós pillanatot, ami éppen fut, aztán már hiába kotorászunk kétségbeesetten a fotók között, hogy megtaláljuk, a valós pillanatnak

már lóttak. Sosem lesz meg újra. Örökre elvész a múlt-kacatok között. Így aztán cseszhetjük a jelent.

Fotózom a völgyből a hegyeket, a hegyekből a völgyet; rendszerint csak néhányat kattogtatok a telefonnal, és kizárólag olyankor, amikor nem lát senki. Mintha valami titkos misztériumot művelnék: óvatosan, hogy ne sérüljön, egy-egy átgondolt kép kivágással archiválom a jelen díszleteit.

De igazából nincs titkos misztérium, csak azért óvatoskodom a kevés exponálással, mert hamar lemerül a telefonom, és azért bújok mások szeme elől fotózás közben, mert valahogy szégyenlem magam.

Elhagyatott hegytetőn állok Berat felett, távol a város turisztalátványosságaitól. Odalent a török stílusú ezerablakos város, a szürke Osum folyó, a szemközti hegytetőn a középkori vár. Egy pillanatra eszembe jut Francis, de máris homályos a képe, az ölelése emléke viszont jólesően bizserget.

Pár tágas, panoráma-díszletfotó, ennyi elég lesz.

Ahogy bóklászom a hegytetőn, precízen egymás mellé illesztett, tonnányi, téglalap formára faragott kőtömbökre bukkanok, itt-ott ilyenekből rakott egykori kőfalak maradványai. A sűrű növényzet között egyre több és több, egyértelmű építménymaradványt találok. Körbejárok újra és újra, ismeretlen civilizáció nyomait látom.

De valami nem stimmel. Felállok egy tömb tetejére. Hallgatózom. Sehol egy lélek. Hogyhogy nincs itt senki, ha egyszer ez a valódi, kézzel fogható kincs itt van?!

Elismert tudósoknak kéne itt megfeszített erővel dolgozni! Elmerült ásatások, a feltárás izgalmi, a talált tárgyak precíz osztályozása kéne, hogy folyjon az egykori kultúra aprólékos rekonstrukciója, és hasonló, ez nyilvánvaló kéne legyen egy ilyen helyszínen; hát hol vagytok?! Sehol senki!

Beélesítem hamar a telefonom kameráját, elszabadult kattogtatásba kezdek, beletúrok a sűrű növényzetbe, tépkedem az indákat, hogy jobban látszszon, ami alattuk van. A hátizsákomat a faragott kövek tetejére fektetem, hogy a méretek egyértelműen érzékelhetőek legyenek a fotókon; kutató archeológus vagyok a dzsungelben, kalandor, egy ősi civilizáció felfedezője! Dokumentálom, amit csak lehet, a tudomány, az emberiség közös tudásának gyarapítása és a saját dicsőségem érdekében!

Léptek surrogása balról. A meredek rézsűn ember kaptat egymagában, túrabottal, felfelé. Felém! Legszívesebben rászólnék, hogy menjen innen, semmi keresnivalója a kutatási területemen! Elbújok, nem moccanok. Turistának tűnik.

Egyenesen a hegy város felőli széléhez lépked, nem veszi észre, vagy nem foglalkozik a romokkal. Leteszi a zsákját, és fényképezni kezdi a fák közül elé táruló látványt: a völgyet, a várost, a várat, a szemközti hegyeket. Iszik a kulacsából, üldögél egy ideig, aztán elindul visszafelé. Leselkedek a sűrűből, a telefonom lemerülőben, tűnj már el végre!

„Persze, itt mindenki tud arról a várról, még az illírek építhették legalább kétezer-ötszáz éve!” – világosít fel másnap az etnográfiai múzeum lelkes néprajzosa, amikor félretéve a mélyről jövő feltékenységet, megosztom vele a felfedezésemet.

„Nem inkább piramis lehetett?”

Csak mosolyog az amatőr felvetésen.

Mint kiderül, amit amúgy is lehet sejteni, a kutatás pénzkérdés, itt nincs ki áldozzon rá, az állam, a helyi önkormányzat a legkevésbé, a turizmus bevetéséhez pedig túlzottan kiesik a helyszín.

„Bezzeg a washingtoni Capitolium méretű Colombo Hotelre volt keret” – savanyúan legyintek a város égiségig érő oszlopokkal hivatkozó, kupolás hotelmonstruma irányába.

A muzeológus hölgy elragadtatottan mesél az albán nyelv és kultúra egyediségéről, a gazdag és hányattatott történelmükről: illírek után makedónok, majd rómaiak jöttek, bizánc, bolgárok, normannok, ismét bizánc, szerbek, majd a szicíliai királyhoz került a térség, utána az oszmán birodalom uralma következett, a világháborúk is éppen eléggé meggyötörték, aztán jött a kommunizmus. A múzeumban kevesen vannak, egy-két német olvasgatja a feliratokat, angol szót is hallani, tátom a számat a török időkből megmaradt, döbbenetesen elmés praktikussággal megépített, jómódú család birtokolta hatalmas házban.

Költöző madár vagyok. Szállok egyik országról, városról és szálláshelyről a másikra. Amelyik szálláson szívesen maradnék tovább, onnan menni kell, mert nagy a vendégforgalom, a rosszabb helyekről menekülnék, de nincs hova.

Kilépek reggel az apartman közös teraszára. Igor és Natalia már itt cigiznek, az asztalkán a kávéspoharaik.

Menetrend szerint most is megkérdezem, mik a legfrissebb fejlemények. Igor összefoglalja a legutóbbi hazai hírekben elhangzottakat, és hogy mit üzentek legutóbb otthonról a katonának állt rokonai, haverjai. Aztán mellet kihúzza, magabiztosan fűzi hozzá a magáét:

„Győzni fogunk! Az ország, a hadsereg nagy és erős, a világ legjobbjai vagyunk, kiverjük az oroszokat! Putyin ezt elbaszta!” – merev arcán végigráng egy ideg, mélyre szívja a cigifüstöt.

Eppen aznap tört ki a háború, amikor ide, a spanyol riviérára utaztak Birminghamból vakációzni.

Igor Kijevből való, már több mint huszonkét éve él Birminghamben, egy cégnél értékesítő; Natalia sokkal fiatalabb nála, alig egy éve döntött úgy, hogy elhagyja Oroszországot, a Moszkva környéki szülővárosát, hotelban takarít a közép-angliai városban. Igor pillantása büszke és komor, ugrásra kész benne a pihenő indulat. Újabb cigit sodor.

Natalia értetlen pislogása az ártatlanok sajátja, hesseget törekeny kezével, múló rossz álom ez az egész, elnyomja a csikket, felveszi az asztalról a telefonját, pörget a képernyőn párat, leteszi, sóhajtozva nézi a szemközti pálmafákat, majd szembehelyezkedik a ház sarkánál megjelenő napkoronggal, felrakja a lábát a korlátra, és lehunyja a szemét.

Nadinál lakom a spanyol riviéra egy másik pontján. Elképesztően dohos a lakása, ablakai szűk és félhomályos, nyirkos belső udvarra néznek. Az egyik szobában dél-amerikai vendégmunkás él, a másikban egy berlini nő, aki csalódott, mert az illusztrátori állást, amit ígértek neki, mégsem kapta meg. De ő mindenáron kapaszkodik a spanyol életérzésbe, munkát keres sürgősen, pénzsűkében most már bármit elvállalna, csak hogy maradhasson.

Nadi a függönnyel elválasztott, teljesen elsötétített nappali részen lakik, fülén a telefonnal ül a laptop előtt a koromsötétben, anyanyelvén, oroszul fogadja az otthoni tudakozót tárcsázó honfitársai hívását. A férje meghalt évekkel ezelőtt szívinfarktuszban, a fia Olaszországban él, ugyan haza szeretett volna menni két hétre a barátaihoz, de a helyzet most túl ingatag.

Kérdezem Nadit, hogy látja a dolgokat a háborúval, mire keserűen sóhajt, legyint:

„Amerika...”

Ki kéne mosnom a ruháimat, de attól tartok, a nedves szövet igen könnyen átveszi a dohszagot.

Paulo argentin, több lakást üzemeltet hostelként Alicantéban, egy kifejezetten dél-amerikaiak által lakott környéken.

A falakból villanyvezetékek, csupasz drótok állnak ki, a szikszalaggal rögzített konnektorok és kapcsolók zizegnek. Minden villanykapcsolás és teleföntöltés heves szikrázással jár. Zuhanyzáskor a szellőzni nem képes, párával telített fürdőszoba és a falon kívül hagyott csupasz vezetékek kombinációja nem túl biztató életkilátás. Itt sem mosok. Menekülök.

Aline negyvenes szociális munkás, öt nyelven beszélő, fekete hajú, fekete szemű dán nő. Egyedül él a hosszú, sötét folyosós lakásban, de szinte mindig bérlé valaki a vendégszobát. Boldog, ha segíthet az elesetteken, akikből van bőven Spanyolországban. Mert, állítja, a pálmafák, a napfény mögött sötét a társadalmi valóság. Tapasztalata szerint tengernyi a családon belüli erőszak, a válás, a munkanélküliség, a pszichés zavar és a drog.

Hiába a hitem, hogy a gyakran összejáró, sokat trécselő társadalmak összességében bizonyára meglehetősen egészségesek, mert hatékonyan kiadják magukból a csendes magányban könnyen bent rekedő, testet, lelket megbetegítő feszültséget. Lehet, hogy ez is csupán egy feleslegesen általánosító „külsős” hiedelem.

Aline nem titkolja, nyíltan, tekintetében természetes ragyogással vállalja: Szereti az embereket.

Némán bólogatok.

Hallgatok felőle, hogy én viszont azzal a tudattal járok az emberek, magunk között, hogy részemről nincs, és soha nem is lesz más választás, mint hogy a mélyről jövő, titkos bizalmatlansággal óvatosan lavírozva megtartsam a törekeny egyensúlyt a saját fajommal szemben. Hogy minél kevesebb sértéssel és sértettséggel éljek túl. Szégyen... Végre kimosok.

Kényelmes a kínai–spanyol pár kiadó szobája. Juan, a helyi férfi spanyol gitárt, míg ázsiai párja zongorát tanít zeneiskolában. A közös nyelv a kínai, különös, idegen dallam úszik a levegőben esténként, mondataik nyomán. Fekete mandulaszemű kisfiuk másfél év körüli. Juan szerint jó az élet Spanyolországban, a munkanélküliséget, magát a lecsúszást leginkább az információ hiánya, a tájékozatlanság okozza. Csak két éjszakát maradhatok, mert több hétre előre van már náluk foglalás.

Federico ingatlanügynök Valenciában, úgy maradhatok nála ingyen még egy éjszakát a „hivatalos” időn túl, hogy átköltöztet a vendégszobából a saját szobájába. Megegyezünk, én fogadom majd az új vendéget helyette, ő pedig így akkor el tud menni hétvégére a barátnőjéhez, nincs komplikáció.

Másnap este megcsörget a kontinensre frissen érkezett amerikai vendég: Itt van a ház előtt. Leszaladok a kapuhoz. Középkorú nő áll előttem elcsigázottan, mankóval, hátizsákkal és hatalmas bőrönddel. Felmérve a helyzetet, kényszeredetten, de azért tőlem telhetően készségesen, erőlködve tuszkolom fel a szűkös folyosó fényesre kopott lépcsőjén a dögnehéz bőröndöt a másodikra. A nő a pusztá mankóval, hátizsákkal is alig bír utánam jönni.

Az ajtóban elmagyarázom, hogy csak vendég vagyok, nem tulajdonos, holnap délelőtt én elmegyek, a tulaj pedig este hazajön. Megmutatom a ven-

dégszobát, odaadom a kulcsokat, wifi-kód, megosztok vele mindent, amivel Federico megbízott.

Helena hálás mosolya kissé fájdalmas-szomorkásnak hat, markolja a mankót, alig áll a lábán. Kérdezi, hát elmondom neki, honnan jövök, és hogy utazó vagyok a „tipikus fajtából”, somolygok, mintha egyértelmű kéne legyen mindenki számára, hogy szerintem mit is jelent ez. Mesélek neki a városról, milyen izgalmas a piac, az egykori folyó völgyében kialakított park a futurisztikus negyeddel, ecsetelem – megfélelkezve fizikai korlátairól –, hogy csak tizenöt perc gyalog innen a végtelen hosszú homokos tengerpart.

Helena még soha nem utazott el otthonról egyedül, de mások társaságában se igazán, tulajdonképpen ez az első útja. Túl van egy komoly műtéten, rádöbrent, mennyire rövid az élet, látni akarja, habzsolni, élvezni azt a valamit, amire azt mondják: Világ.

Mondanám neki mint jó tanácsot, hogy legközelebb lehetőleg könnyebb és kisebb csomaggal induljon el, olcsóbb is a repjegy, és felszabadultabban jár az ember, de majd később biztos rájön magától, milyen kevés is elég az útra. Hallgatok afelől, hogy egyébként úgy jó utazni, ha az ember könnyedén veszi a sokismeretlenes világot, mert ha esetleg valaki felhevült izgalomban megelégteli a nemtudást, és megkísérli átlátni a világ dolgait, abból csak zavar lehet. Akár bele is akadhat egy torz, leegyszerűsített vagy éppen túlbonyolított hitrendszerbe, egy harmóniát ígérő csillivilli ideába, és akkor aztán lóttak a könnyű, elfogadó természetű szabadságnak!

„Tipikus utazóvá” is válhat az ember, aki ugyan elfogadja a végtelen nemtudást a szabadságért cserébe, miközben csak megy és megy, keresi és keresi a világot, egy kicsit mindig zavaró számára, hogy a világ mindenhol, minden pillanatban ott van körülötte és benne, és már csak emiatt se volna mit keresni rajta, de valahogy akkor sem képes megállni. Hajtja valami előre az úton. Talán az a tudat, hogyha egyszer megállna, nem keresné tovább a világot, akkor mégis mi a fenét csinálna?

Nem akarom kiábrándítani Helenát. Elmondom, hányas busszal jut a belvárosba, és a lakás villanykapcsolóinak kissé rejtélyes elhelyezkedésére is felhívom a figyelmét.

A nagy dél-spányol kikötőváros főterén tömeg gyülekezik. Felfegyverzett rendőrök állnak sorfalat a templom bejárata előtt teljes páncélzatban. A tér közepén, kék-sárga csempés szökőkút körül gyertyák égnek, és virágcsokrok hevernek a földön. Erős a fény, de csípős szél lebbenti a pálmák levelét, csendes a várakozás, nemsokára kezdődik a ceremónia. Most temetik

a sekrestyést, aki szerencsétlenségére egy hitében radikalizálódott, bozótvá-
gó késsel hadonászó fiatal férfi áldozata lett. A többi sérült kórházban.

A majd százharminc különböző nemzetiség által lakott, százhuszezer la-
kosú településen még sosem csúfította a békés együttélést hasonló eset. Ha
esetleg elér a hír Anyámhoz, megijed majd, miféle szörnyűségek történnek
ebben a távoli országban, és jobb lenne, biztonságosabb és megnyugtatóbb,
ha nem lennék egyedül, de legalábbis hazamennék. De persze nem mennék
haza. Mert hát úton vagyok.

Azért ha máig együtt volnánk, te meg én, és itt lennél velem a gyilkosság
helyszínén, biztos, hogy hozzád bújnék, néhány percre behunynám a szem-
mem, befognám a fülem, elernyednék, szorítanál, ez jól esne! Egy kicsit úgy
érezhetném, hogy kívül vagyok a világon.

Kerek egy éve még együtt kerestük a világot ugyanitt, a kellemesnek kép-
zelt dél-spanyol télben bolyongva. Bemenekülünk a kinti hideg elől egy bár-
ba, az egész falfelületet beborító világtérkép-poszter alatt ülünk le. Nekem
szemmagasságban Madagaszkár, neked Argentína. Az utcán csapkod a jeges
eső, tombol a szél, kint, bent közel egyforma hideg van, mediterrán a vidék,
ezért nincs fűtés a falak között; kabát, kesztyű, sapka rajtam, didergek a szé-
ken, rettentő taknyos vagyok.

Ha minden igaz, körülbelül most lehet tíz éve, hogy együtt vagyunk, de
fel sem hozom, mert mellékes.

Kérsz valami töménytet a pultnál: erősen fűszeres, sárga színű ital. Hirte-
len elszibbadok tőle, és felmelegszem, kóválygósan nézem az ujjadat, ahogy
a térképen mutogat: „El kéne jutni ide és oda is!”

Még néhány korty az ízletes növényi párlatból, és eltűnik az arányérzék,
a realitás talaja elkocsonyásodik, kábultan helyeselek minden ötletedre,
igen, meg sem állunk Polinéziáig és Madagaszkárig, és ott van az egész
amerikai kontinens a feje tetejétől a nagylábujjáig, simán végigjárjuk, majd
dolgozunk többet, vagy nyersz a lottón, vagy csak úgy natúr, pénz nélkül,
hiszen utazók vagyunk, akik akárhogy is, megoldják, hogy úton legyenek.

Eredetileg csak egy szobát béreltünk, mégis teljesen magunk vagyunk a
modern, háromszobás művészlakásban. A mennyezet spotlámpáinak fénye
visszaverődik a műmárvány kőről, csillognak a térelválasztó üvegtáblák, az
egyik üvegasztalon kövér lószobor, a másikon hosszú nyakú üvegváza, ben-
ne művirágok. A nappali terét megbontó márványoszlopok tövében méretes
kőkorsók állnak. A laptévé alatti polcokon szenvedő tekintetű bizarr kőfe-
jek, a falakon sötét tónusú, nonfiguratív festmények. A falaknak támasztva
embermagas, vastag keretre feszített vásznak: meztelen ókori harcost ábrá-

zol az egyik szemből, vállán meztelen testtel, talán elesett bajtársát cipeli a túlélő a csatamezőn; sikoltó női arc vörösen, rózsaszínűen egy másikon.

A szállás leírásában Francisco, szokatlan módon, hosszan ecseteli érdeklődési köreit: történelem, főleg a tizenkilencedik század, művészet, kultúra, sport. Heti háromszor jár konditerembe, fest, szobrászkodik és színházba jár, szakmáját tekintve dizájnér és divattervező, szeret ismerkedni olyanokkal, akik hozzá hasonlóan sokoldalúak, és szeret utazni is.

Megírom neki, hogy érdeklődő és nyitott pár vagyunk, mi is rajongunk a kultúráért, a művészetekért, többek között épp ezért utazunk.

Most hétvégén nincs itthon, de Francisco rugalmas, megkapjuk az instrukciókat, a lakáskulcs lent a kávézóban, a pultostól kérjük el.

A dizájnos művészlakás komplett akadálypálya a műkedvelő, tétova vendégeknek. A tűzhely annyira modern, hogy nem tudjuk bekapcsolni sem, fűtés nincs, légkondi van, lehet, hogy képes fűteni is, de a távirányítója sehol. A kinti pár fokhoz képest lehet idebent talán tizenkét fok, a villanykapcsolókat alig találjuk a falaknak támasztott vászonképek miatt.

Szélsőes zuhanyzás a jéghideg márvány fürdőszobában, a csillogó üvegkalitkában. A forró víz sűrű párája kavargó; folyik, csurog a tüdőmben, torokban, a fejemben felgyűlt genny az orromból, a számból, ráz a hideg. Émelygek a bárban fogyasztott tömény, fűszeres italtól, pulzálva fáj belül az arcom, homlokom, nyilall a bal oldalam a bordák alatt, bizseregni kezd a halántékom is, ami mintha kisugározna az állkapcsomba. Mintha kísérletezne a testem, mert nem tudná eldönteni, pontosan milyen tünetet produkáljon, mi a legmegfelelőbb jelzés felém, annak érdekében, hogy rákényszerítsen: azt tegyem, amire neki, a testnek a legnagyobb szüksége van éppen. Az emberi test nyugós házi macska.

De tudom. Nem kellett volna túlbonyolítania a testemnek a dolgokat a sokféle fájdalommal.

Értem: feküdnöm kell. Pihenni. Ennyi.

A kávéfőző gép lehet, hogy teát is tudna csinálni, de nem merünk hozzányúlani. Óvakodva közlekedünk, nehogy leverjünk valamit.

Zsebkendővel a spontán folyásos orrom alatt alszom el a karod, a hálózsák, a pokrócok takarásában. Hajnalban az akaratos test ismét jelez, leinténém, de nem lehet, ki kell mennem a mosdóba.

Utcai fények csillogva tükröződnek a nappaliban, nem kapcsolok villanyt. Lehúszom a vécét, majd ahogy a fürdőből fagyos-libabőrösen, kapkodva rohannék vissza a szobába a vérfagyasztóan hideg nappalin át, nekiütközöm a kanapé előtt álló üvegasztal vastag szélének. Ismeretlen erejű fájdalom nyi-

lall a jobb combomba, az üvöltés hangja azonban a torkomban reked, elesek, takony és könny az államon. Mint csatamezőn a sebesült, a lábamat húzva mászom, kapaszkodom a földön a meztelen harcosok, a sikoltó nő képe előtt, a márványoszlopok, szobrok, kőkorsók erdejében.

Ráz a sírás. „Vége!” – kiabálok fuldokolva, genny íze a számban. „Eltört a lábam!” – zokogok.

Felsegítesz az ágyra, forró tenyered a sajgó combomon, vége az útnak, nyilall az irdatlan keserűség, moccanni sem bírok. A test, ez a lélektől külön utakon járó akaratos állat mintha felfogná a kínt, ami a lélekben ég, valahogy megszánja a szenvedőt: reggelre lecsillapítja a tüneteket. A combom ugyan fáj, duzzadt, de nem tört el, bicegve ugyan, de egész jól tudok járni; a genny leapadt, a hidegrázás elmúlt, most valahogy a lakás hidege is sokkal elviselhetőbb.

Az üvegasztalon álló karcsú, hosszú üvegváza sértetlenül megúsza az ütközést, a képek, szobrok, korsók is a helyükön, a világ rendje, úgy tűnik, nem bomlott meg.

„Készen állok, induljunk, jól vagyok!” – szorongatom a kezedet az utazók reggeli, napfényes optimizmusával.

Pálmafákra gondolok, hosszú, homokos tengerpartra, Polinéziára, Madagaszkárra.

Komoran pásztázod az arcomat, óvatosan kihúzod a kezéd a kezemből:

„Szerintem lázas vagy” – langyos tenyered beteríti a homlokomat.

Felöltözöl, lemész a kávézóba citromos teáért.

SZÉPEN VESZÍTENI

hogy minden csapatjátékban én voltam
a gyerek aki duzzogott ha veszített
az biztos
hogy ez részben családi örökség

a családunk nem tud veszíteni
ambíciónak hívjuk ha kérdezik
törtetőké a világ ebben egyetértünk
és hogy nincs igazság abban is

a családunk nem tud veszíteni de engem
meg akarnak tanítani rá
így könnyebben boldogulok az életben mondják
ezért íratlak román óvodába jó iskolákba
mindez az én javamat szolgálja mondják amikor
felteszik a gazdálkodj okosant a szekrény tetejére
ez szerencsejáték nem tehetek róla
rossz dobásaim voltak mondják
így könnyebb lesz felnőni mondják
majd akkor játszunk ha megtanultál
szépen veszíteni

apám mindig hamarabb rendezte be a házat
sosem hagyott nyerni és ha azzal
fenyegetőztem hogy széttépem a bútorokat
a takerébetétkönyveket és azt a szerencsekártyát
amelyik miatt kétszer kimaradsz mert
hozzányúltál a gyógyszeres dobozhoz
végig se játszottuk a kört
a doboz felkerült a szekrény tetejére
és hetekig ott maradt

ahogy telnek az évek kevesebbet játszunk és
többet beszélünk arról kinek milyen a munkahelye
a család büszke rám azt csinálom amit szeretek
a szerkesztőségben biztos hozzászóltam a csapatmunkához
mi lett volna velem ha egy multicégnél dolgozom
de a szakmám nem kompetitív és a kultúrában nincs pénz
lám csak benőtt a fejem lágya

hallgatok nem javítom ki őket semmiben
akkor már nem lennének büszkék rám
és magukra sem ha megtudnák
nem társasjátékokkal és alternatív pedagógiával
tanultam meg szépen veszíteni
nem lenne fair na
a családnak túlélte egy kommunizmust
higgyék azt hogy megérte
hogy ebben a játékban már
nem osztják szét előre a bútorokat
nem állnak üresen a lakások és nem
nyúlnak a gyógyszeres dobozhoz
legyen sikerélményük na
higgyék hogy nyertek amikor én megtanultam
szépen veszíteni
és igazából egész jól viselem már a társasozást is
kár hogy egyre ritkábban játszunk és
egyre ritkábban járok haza
de így legalább könnyebben felejtnek
én is könnyebben felejtök
például azt hogy összeráncolom a homlokom
amikor hazudok.

ZÁRVÁNY

Nem maradt más belőle,
csak egy zárvány. Virágzás
– nézd, megint tavasz lett az erkélyen –
akik szerették,
talán megállapítják ezt pár évvel később,
szintén novemberben, és olyan is lesz,
aki elszégyelli magát.

Valószínűbb azonban,
hogy a történet jól jön majd egy poénhoz,
álláspontot támasztanak vele alá,
– egy pohár meleg sört a zsíros asztalon –,
eszmét vagy csoporthoz tartozást,
akiben pedig lakozik némi érzés
vagy érintett titkos okból,
tűnődik, hány odaégetett
kocsmai melegszendvics után jutottak el,
az *én amúgy sajnálom szegény lányt* frázisig.

A hatalom bármilyen történetet fel tud használni,
mordulna fel szívesen, majd szünetet tartana,
vagy épp a hatalom ellen mások
– folytatná, de mire ocsúdna,
az elsőnél is otrombább vicc törli fel
a földről a döglődő beszélgetést.

„Nem, mást ne hozzon,
akkor én mennék.”
Aztán áll fél éjszaka az erkélyen ő is,
mintha vele, mint már annyiszor.
Ide csak a göncöl gördül be, majd ki
holdfényben az ablakrésen,

és nem hallatszik fel semmi,
csak az egybehangzó, rigid morajlás.

Jobb esetben közös erkélyen napoznak majd ketten,
a rájuk osztott szerepek alatt
nem barnulnak, de nem is égnek le legalább.

Alattuk kopaszodó park,
ismerősen rekedt hinta-palinták,
néha vonyításra kapják fel fejüket,
a napi kutyafuttató incidensek – konstatálják
és magányuk már egy kicsivel könnyebb,
csak azt kérdezik néha,
jobb híján mégis maguktól,
ér-e bárhol egy kiló kenyeret,
hogyan látják a sárga gumicsizmát
a még nem védett növényeken,
az autistakék eget
utcai pocsolyák tükröződésében.

ÍBER

46.

Az elején még jó szórakozásnak tűnt ez a leventeség. Kijött hozzánk a városi katona, a kiképzőbácsi, és amilyen feladatokat adott, azokat mi, falusi fiúk elég jól végre tudtuk hajtani. És az jó érzés, mikor meg tudod csinálni, amit rád bízna. És nem is az a baj, hogy kezd unalmassá válni. Nem is az a baj, hogy ez a sok magyar becsület olyannak érződik, mint mikor rossz hangot fogsz le a hermonikán. Én magyar levente vagyok! Ahányszor ezt ordítjuk, mindig olyan, mintha rossz hangot fognál le a hermonikán. Máma megint az erdőbe mentünk, túrázni, ahogy a kiképzőbácsi mondja. Ez is vicces volt az elején, hogy ű okoskodott, mink a háta megett kikacagtuk. Máma is azt mondja, hogy vigyázzatok, fiúk, az ott csilánt, megcsíp. Meg hogy az ott nem vadszilva, hanem bolondbogyó, nem szabad összekeverni, mert halálos. Oszt erre is mink tanítottuk meg. Oda is szóltam neki, hogy én magyar levente vagyok, nem valami városi cserkész. Ű meg visszaordított rám, hogy vigyázzál, Mihály, amiért jól lősz célba, azért a szád ne járjon, mert baj lesz. De mondom, nem ez a baj.

A baj az, hogy a fiúk elkezdtek félni. A falusi leventecsapatban tizenkét és tizennyolc év közötti legénykék voltak. Nem egy korosztály, kicsi gyermektől felnőtt férfiig. Az elején még csak a kicsik féltek. De egy idő után már mindegyik fiú elkezdett félni. A háborútól. Terjedt a hír, hogy a leventéket is elviszik a frontra. És ez hír volt, nem pletyka. Azt lehetetlen megmondani, hogy a faluban pontosan mi is a különbség hír és pletyka között, de ez mégis olyan dolog volt, amit valahogy mindenki biztosan tudott. Ez hír, az pletyka. Voltak persze határesetek is, ez is csak egy spektrum, és hát van az a köztes sáv. De erről a szóbeszédről mindenki tudta, hogy hír. És a fiúk féltek. A nagyobbak is. Ezek a sváb gyerekek nem erre készültek, hanem az évszakok körforgására. És őket mégis erre készítették ezek a kiképzőbácsik.

Máma hamarébb elengedett minket a kiképzőbácsi. Örültünk, nem az, hogy nem, de valahogy mindenkinek megkeseredett kicsit az öröme, mert nem vót neki szokása ez a nagy engedékenység. Gyanús. Mindegy, én elmentem a Nagyárokra halászni. Híják Feketepataknak és Csanálosi-lefolyásnak is, de nálunk a falu-

ba Nagyárok, pedig kis folyóvizecske, patak vagy mi, bár egy patak ennél, azt hiszem, gyorsabb. Zsineg nem vót nálam, de a múltkorában eldugtam egy rossz kosarat a nád közé, az még ott vót. Rossz vót, de lehetett használni. Ismertem a folyást, tudtam, hova kell bemászni, egy kicsi részen kiszélesedett, és az iszapos vízben megbújtak a halak. Oda gázoltam be majdnem derékig, felkavartam az iszapot, zavaros és barna lett a patak-árok, a kosarat be a víz alá, magam elé, és lassan, nagyon lassan megindultam. Nagyon kell figyelni. Mikor érzed a kis koppanást, ahogy a hal nekimegyen a kosár fenekének, akkor fel kell rántani, és megfogtad. Amit kifogtam, azt kibajgáltam a partra. Összeszedtem vagy hat-nyóc kisebbcskét-nagyobbcskát, belétemtem a kosárba, hazavittem. Anyám jobban örült neki, mint a gombának. Megpucolta őket, összefogta egy-egy szelet vinettával, úgy sütötte ki. Megint jót vacsoráztunk.

Aztán megjött a rendelet, hogy a leventéknek tilos elhagyni a lakóhelyüket jelentő települést. Nem mintha ezek a fiúk lettek volna vagy mentek volna bárhol és bárhova a falujukon kívül, nagy ritkán valamelyik szomszéd faluba vagy a piacra Károlyba. De a félelem táplálásához elég volt ez a tilalom.

Másnap a Bertával tanálkoztam. Félt ű is, ahogy sok lány a faluban. Ahogy mentünk bele a nyárba, abehelyett, hogy jobb lett vóna, minden egyre rosszabb lett. A Berta egy károlyi zsidó házhoz járt szógálni még a tavaly, aztán az év végén mondták, hogy nem kell menjen többet. Pedig olyan ügyesen megtanulta a zsidó szokásokat, hogy mélyik tojás a kóser, mélyik a tréfli, megismerte a hentesüket, ügyesen végezte a dógát, ahogy egy sváb lányhoz illik. Aztán bejárt még hozzájuk, mert szerette őket, űk is őtet. Erre most mondja, hogy nincsenek mán ott, elvitték az összes zsidót Károlybul. Az összeset, ami nem kevés, legalább ezer ember, de inkább kétszer annyi. Nálunk a faluban nem vótak zsidók, én nem ismertem egyet se, de a Berta elszomorodott és félt. Engem inkább az nem hagyott nyugodni, hogy mind mondták az oroszokat, hogy jönnek, közelednek, és abbul semmi jó nem lesz, ha ideérnek, főleg nem a lányoknak és az asszonyoknak.

Mondták, és mondtak még sok mindent, hogy rejtkehelyet kell építeni a házban, mert ha megjönnek az oroszok, valahova el kell bújtatni a lányokat, hogy kötelezővé teszik a leventeséget a fiatal nők számára is. Mondták, hogy a svábokkal különösen csúnyán fognak majd csinálni az oroszok, mert hogy a sváb az német, a legfőbb ellenség. Ezt hitték is, nem is, de sokan, főleg lányok azt tervezgették, hogy elmenekülnek, ha arra kerül a sor, együtt majd a német hadsereggel. Berta testvére is, Bözsi ezt mondogatta. Igaz, neki több oka is volt rá, a szeretője egy SS-tiszt, akiről nem hallott már vagy másfél hónapja. Ezek ijesztő dolgok voltak, de a legijesztőbb mégiscsak az volt, hogy viszik a fiúkat, a kicsi fiúkat, a leventéket a frontra. És a fiúk na-

gyon féltek, és ezt még egymásnak sem merték bevallani, sokan még saját maguknak sem.

47.

Cornel nagyon megijesztett minket a felbukkanásával. Lent voltam az udvaron, mikor Mária kirohant a templomból halálra vált arccal, hogy valaki közeledik. Felszaladtunk a szobába, a külső ablakhoz, onnan figyeltük. Úgy tűnt, hogy egyetlen magányos ember jön a falu felé a távolabbi patak irányából. Átsétált a kihalt házak között, egyenesen fel a templomhoz. Nem volt honnan tudja, hogy van ott valaki, tüzet nem gyújtottunk. Talán a tyúkok és főleg a kakas hangja vonzhatta oda, de úgy tűnt, mintha már a távolból egyenesen a templomnak vette volna az irányt. Bejött az udvarra, nézelődött, téblábolt a tyúkok, fahasábok, széthagyott szerszámok között. Egyértelmű volt, hogy lelepleződünk. Bár felfelé egyelőre nem emelte a fejét, mintha csak a föld szintje érdekelné, a csodálatos épületet mintha észre sem venné. A vállán egy réGINEK tűNŐ vadászpuska lógott, de igazából a fene se tudta, mennyire régi vagy mennyire veszélyes, még mindig, ennyi idő után sem értek a fegyverekhez. Igazából veszélyes mind. Cornel belépett a templomba, mi Máriával átszaladtunk a szemközti, templombelsőbe néző ablakokhoz. Nem tekintett felfelé ekkor sem. Végigsétált a padsorok között, aztán beült a jobb oldalra (a férfiak oldalára) az egyik padba.

Sokáig ült ott, enyhén lehajtott fejjel, mintha imádkozna. Néztük, hosszú percekig keresztül, szinte mozdulatlanul. Ő is szinte mozdulatlanul. Egyre inkább biztos voltam benne, hogy ez az ember ott lent imádkozik.

Egy szép ember ült ott a padban, de nem túlzottan szép. A harmincas éveiben járhat, barna haj, barna szem, kissé nagy és hajlott orr, semleges, de inkább picit derűs tekintet. Egyhetven magas lehet, nem tűnik izmosnak, de gyengének sem, inkább szikár, de pár zsírpárnácska van azért itt-ott a testén, bár ezek ruhán keresztül nem igazán látszanak. Ez így átlagosnak tűnhet, de Cornel szép, csak nem az az igéző szépség. Az arca átlagos, de megjegyezhető. Egy idő után kiszállt a padból, fogta a puskáját és a nagy, kopott és koszos, foltozott The North Face hátizsákját, bevitte őket a szentély közepére, letette, majd visszaült a padba, továbbra is mozdulatlanul, lehajtott fejjel, összekulcsolt kézzel.

Nagyon hosszú idő telt el, mire Aurélék mozdulni mertek, legalább húsz perc. Felmérték, hogy a férfi nem éri el két lépésből a fegyverét, és valamit tenni kellett már, mert ezt a feszült semmittevést képtelenség volt tovább

kitartani. Persze, lehetett a padban ülőnél pisztoly is, vagy ki tudja, mi, *de ebben a világban minden egyes lépés kockázatos, és éppen ez a legnehezebb, nem a napi betevő megszerzése, nem a tisztálkodás, hanem ez, a létezés folyamatos kockázata. Ez az, amit nagyon nehéz megszokni. Odasúgtam Mária fülébe, hogy lemegyek, maradjon itt, ha baj lesz, törje be az ablakot, és lője le felülről a betolakodót.*

Lelopóztam a lépcsőkön, be a sekrestyébe, fegyverrel a kezemben. Nagy levegőt vettem, és beléptem a szentélybe, miközben a puskát részegeztem az imádkozó férfirra. Ne mozdulj!, kiáltottam románul. Felemelte a fejét, a szemembe (vagy a puskacsőbe) nézett, és azt mondta, magyarul:

– A külső kapukat a falon be kellene zárni, le kellene őket blokálni – nyugodtan, szinte mosolyogva mondta. *Én meg arra gondoltam, hogy ez hülye, és valószínűleg veszélyes is. Ilyen olcsó, macsó, westernfilmes beköpéssel indítani a beszélgetést... Kiszállt a padból, megállt a sorok között, felemelte a kezét. Még mindig olyan, mint egy békebeli westernfilm.*

– Érted, amit mondok? – kérdezte.

– Honnan tudtad, hogy tudok magyarul?

– Az akcentusodról. Magyar vagy – *vágta rá.*

– Két szót mondtam, ennyiből nem lehet rájönni.

– Arra rá lehet jönni, hogy nem vagy román. A magyar tűnt a legvalószínűbbnek.

– Imádkoztál? – *kérdeztem.*

– Meditáltam – és elmosolyodott.

Az idegen is akcentussal beszélt a magyart, és én is rögtön eldöntöttem róla, hogy román. Hogy én beszélek románul, az nem furcsa, hogy ő magyarul, az már kicsit furcsább, de az elképzelhetetlentől azért messze áll. Azelőtt mindenféle tétje volt annak, hogy ki milyen nyelven beszél. Azóta fölöslegessé vált szimbolikus jelentések sokasága. Most ennek csak annyi a tétje, hogy megérti-e a másik, amit mondasz. Az emberek ritkán találkoznak, ismeretlenek nem keresik egymás társaságát. Ha mégis találkozol valakivel, az angol a leggyakoribb, mindenféle népek (egykori népek?) vándorolnak, vagy inkább vánszorognak mindenfelé. Ha nem angol, akkor román, ez Románia, vagy Románia volt, nem is tudom, melyik az igaz állítás, és nincs is jelentősége.

Egy idő után Mária is lemerészkedett, de egyelőre az ő kezében és az Auréliában is ott volt a fegyver. Cornel nehezen győzte meg őket, hogy hagyják. Két olyan dolog került elő a hátizsákjából (amit jó másfél óra múlva engedtek neki kinyitni), ami sokat segített. Az egyik egy horgászbot, felszereléssel együtt.

– Ezt nem lett volna egyszerűbb a zsák külsejére kötni, mint így beleállítani a rongyaid közé? – *románul kérdeztem. Aztán később rászoktunk erre, hogy hol románul, hol magyarul beszélünk, bár Cornel erőltette, hogy használjuk inkább a magyart, hogy tanuljon.*

– Az olyan lett volna, mintha meghívót adnék, hogy raboljanak ki. Van fogalmad, milyen kincs ez? – *Volt fogalmam. Mi is vágytunk erre.*

A másik enyhítő körülmény a pálinka volt. Cornel hátizsákjából egy egész liter átlátszó folyadék került elő, mint a víz. Azt állította róla, hogy pálinka. Az alkohol előállításának tudása valahogy minden túlélőnél nagyon hamar a felszínre bukkott. Volt, aki csak gyümölcsöt erjesztett egyszerűen a levegőn, és volt, aki a legjobb minőségű bort tudta előállítani. De ahhoz, hogy alkoholt készíts, nem lehet vándorolni, és a letelepedettek nagyon kevesen vannak, nem is tudni pontosan, hányan. Rejtőzködnek. *Mint mi is, belépős szintű wannabe letelepedők.* Ezért aztán az alkohol a vándorok, az egyszerű túlélők körében ritkaság és nagy kincs. *(Bár vannak legendák állatokkal vándorlókról, akik a szamár, ló, kecske tejét erjesztik meg. Én nem láttam még ilyet a saját szememmel, és bár inkább azt gondolom, hogy csak szóbeszéd, a szívem mélyén jólesik binni benne.)*

Cornélnek volt pálinkája, egy egész liternyi, és nem kérdeztük meg tőle soha, hogy honnan. Szilvapálinka, legalább negyvenöt fokos. Leégette a nyelvcsőve-met, átízította a gyomrom, szétrázta magát a végtagjaiban, aztán elkezdte az agyam masszírozni. Elmondhatatlanul jólesett. Soha nem kérdeztük tőle, honnan szerezte. A bizalmatlanság fárasztó, és inkább a törzsben, csoportban élők kiváltsága. Furcsán hangzik, de a (néha akár vak) bizalom az, amit az ösztön súg. Aznap berúgtunk mind a hárman, szépen, lassan. A vándorok közt (bár nem biztos, hogy annak számíthatom magunkat) ritka az alkoholista. Nem jutsz hozzá. Furcsa is a régi világ alkoholizmusára gondolni így, berúgva, de könnyebb is elképzelni így, berúgva. Állítólag a letelepedettek között sok az alkoholista. Nem csodálom. Túlélők vagyunk, és fogalmunk sincs, mennyi az átlagos élettartamunk. Fogalmunk sincs. A statisztikához idő kell, és annyi még nem telt el. Nem biztos, hogy megéri a májunkat és az agyunkat kímélni. De én több mint egy éve semmiféle alkoholt nem ittam. Aznap este nekünk az a pálinka a transzcendensbe való betörést jelentette. Nagy szavak. De igenis több volt, mint egy kósza találkozás Dionüszossal. A rítus pedig egyesülést jelent. Elkezdtek lassan, nagyon lassan hárman lenni.

A pálinka elvette az eszünket, bátrak voltunk, és nem törődtünk semmivel. Pedig baj is történhetett volna. De nem történt. A három bódult túlélő tüzet gyújtott, és krumplit sütött a tűzben. (A földes krumplik szintén Cornel

zsákjából kerültek elő.) De azon a csillagfényes estén nem járt a környéken senki, akit ez odavonzott volna. Igaz, a kapukat valóban elretesztelték. Cornel megkérdezte, hogy alhat-e a templomban. Aurél és Mária pedig megkönnyebbültek, hogy nem a szobát kérdezte, és megengedték neki. Aurél már aludt, vagy legalábbis úgy tűnt, hogy alszik, mikor Mária feltette Cornelnek a kérdést a tűznél, románul:

– Mikor bejöttél ide, nem néztél felfelé, nem csodáltad meg a templomot. Miért nem? Az az igazság, hogy ez nem hagy nyugodni.

– Nem néztem felfelé? Nem, nem érdekelt a templom, mert már nagyon sokszor láttam, már nagyon sokszor megnéztem.

A beszélgetés homályba vezetett, és bár Mária emlékezett rá, aznap már túl részeg volt hozzá, hogy érdekelje, másnap meg már nem volt biztos benne, hogy valóban ezek a szavak hangzottak el.

Reggel másnaposak voltak, teát főztek (Mária ismert néhány erre való füvet), megitták, pihentek, beszélgettek. Aztán elmentek a nagyobbik partakig, és kipróbálták Cornel pecabotját. Tenyérszerű halakat fogtak csak, de abból eleget ahhoz, hogy aznap éjszaka mindenki jóllakjon. Sötétedés után rakták meg a tüzet, és úgy döntöttek, hogy vállalják. Megsütötték a halakat, és csak a szálkákon bosszankodtak, és azon, hogy nem került hozzá citrom vagy legalább egy kis citromfű.

48.

Kevesen vagyunk, nagyon kevesen, mint aszályban a gombák, és mind egy helyen. Sehova se tartozunk, a föld űz minket, a víz megölel. Nem vagyunk már a szárazé, nem vagyunk még a tengeré. A sekély az otthonunk.

Mi vagyunk Glung, mi már hat kölyköt szültünk kínkeservesen, mi vagyunk a kölykök is. Mi vagyunk Holk, hozzánk beszél az erdő, és féltjük Holkot, mikor mi, Holk elcsatangolunk a zöld sűrűbe. Mi vagyunk Bóm, és imádjuk a vizet, egyek vagyunk vele. Mi vagyunk Tárum, mi vagyunk a legöregebbek közöttünk, és mi lessük Tárum tetteit, mert az öregek jobban szót értenek a fákkal, a gombákkal, a tengerrel. Mi figyeljük a halakat, és a halak is figyelnek minket. Mi látjuk a halakat, olyanok, mint mi: sok hasonló állat, Holkok, Glungok, Bómok, Tárumok, de a sok együtt az egy. Mi látjuk a vonuló madarakat, a sok együtt az egy, mi látjuk a hangyákat, természeteket, méheket, olyanok, mint mi, ha a sok hasonlóból egy magára

marad, már abban a pillanatban nem létezik, csak valami ittvoltnak a halványuló visszhangja, visszfénye.

A hangyák, természetek, méhek, halak, madarak sokan vannak, mint a csillagok és a füvek. De mi kevesen vagyunk, nagyon kevesen, és mind egy helyen, ott, ahol a föld és a víz találkoznak, örök csatát vívnak, örökké párosodnak, ott vagyunk mi, árvák.

Mi vagyunk a csupasz majmok, mert a víz elnehezíti, eláztatja a bundát, úgy ragadja le, húzza le, öli meg, ejti el, aki nem a vízbe tartozik. Mi sem tartozunk a vízbe, de elvisel minket, mert csupaszok vagyunk, a föld is elvisel, a víz a rossz anya, a föld a rossz apa. Mélyen, mélyen bent a száraz belsejében, messze-messze vannak szőrös majmok is, hasonlítanak ránk, de nem testvéreink, nekik is a föld az apjuk, de szereti őket, de a víz nem az anyjuk, és gyűlöli őket. Egyszer, nem olyan sok elmúlt napja, mert még emlékszünk jól, egyszer mi, Holk, akihez beszél az erdő, nem tudtunk megállni, és csak mentünk és mentünk, mentünk és mentünk, egyre mélyebben a szárazba, egyre sűrűbben az erdőbe, míg már nem éreztük a tenger illatát, nem éreztük a rossz anyánk biztonságot adó szagát, és csak mentünk és mentünk, a Nap alatt, a Hold alatt, a Nap alatt, a csillagok alatt, a Nap alatt, a Hold alatt, és csak mentünk és mentünk. Pedig vissza akartunk jönni, nem azért mentünk és mentünk mi, Holk, hogy ne jöjjünk vissza többé. És az erdő legmélyén körbevettek minket a szőrös majmok, ránk támadtak és megöltek. Éreztük, ahogy megölnek minket, Holkot, pedig messze voltunk tőlünk, de éreztük a meghalást, mint mindegyik meghalást, és mi, Holk, nem voltunk többé, és a húsunkat megették a szőrös majmok, az agyunkat a legerősebb majom. Mi elosztottuk volna a zsákmány agyát.

Mi vagyunk a majmok, akik tisztelik és imádják a vizet, és akik megpróbálnak egyesülni is vele, akik megpróbálunk úgy beleúszni és eggyé válni, hogy mi is megmaradjunk a létezésben. Mi vagyunk Bóm, a nőstény, aki imádja a vizet, és akit a víz is szeret, sőt, több is annál, hogy csak szeret. Mi, Glung az első két gyönyörű kis kölykünket a szárazon szültük meg, kinkeserveesen, ez az égbekiáltó fájdalom csak a mi jussunk, a majmoké, akik imádják a vizet, a többi majom könnyedén előjön az anyja testéből. De mi, Bóm, sokkal több időt töltünk már a vízben, mint a szárazon, mi, Bóm, olyan messzire beúszunk, hogy nem is látszunk már a partról, mi, Bóm, olyan jól ismerjük a halakat, kagylókat, algákat és mindeneket, amik az anyánk testében élnek, teknősöket és polipokat, bálnákat és körömnymi rákocskákat, mint Tárum a gombákat, még annál is jobban, még annál is jobban. És mi, Bóm, már az első kölyköcskénket a tengerben szültük, és azután már minden nőstény így

tett, és a kis csupasz aranyos majmocsókák jól érezték magukat a vízben, és már születéskor tudták, hogy a levegőért viszont ki kell dugniuk az orrocskájukat a kegyetlen, égető, szenttelen és érdektelen szárazba, a levegőre. És már tudták ezek a mi kölykeink, hogyan kell elzárni az orrunkat, hogy a tüdőnkbe ne jusson anyánkból, mert megöl.

Mi, Bóm, imádjuk a vizet, és ismerjük a halakat, és szeretjük is őket, de ez nem tart minket vissza attól, hogy megegyük őket, és attól, hogy a többi magunknak is vigyünk belőlük. Behasalunk a sekélybe, felzavarjuk a sárhomokot anyánk fenekén, nagyon gyors mozdulattal megfogjuk őket a kezünkkel. A víz lassítja a mozgást, annál gyorsabban kell utánuk nyúlni. Mi megesszük a finom halakat, amiket mi, Bóm hozott, nyammogunk és csámcsogunk, mert finomak, és bedugjuk a fejünket a vízbe, hogy bocsánatot kérjünk tőlük, hogy megettünk belőlük egy jó darabot, és ők megbocsátanak, pedig fáj nekik is ez a halál.

Nekünk sok zsírunk van, mint a delfineknek, és sok agyvelőnk, mint a delfineknek. Az agyvelő nagyon finom. A sok zsír tetszik nekünk. Ez a sok zsír felébreszti bennünk a szeretkezés utáni vágyat. A hímek a hasukon, a nőstények a fenekükön hordjuk a sok zsírt, hogy ne fázzunk anyánk ölén, hogy lebegjünk a biztonságban, belemerülünk, és a szívünk, ez a zakatoló ijedtség megnyugszik, és keveset ver, ami nekünk jó és kellemes. Simogat minket az anyánk, ez a sós végtelen. Szőr már kevés maradt rajtunk, a fejünkön, a lábunk közt, a hónaljunkban, a fejünkön, hogy ne öljön meg minket a Nap, akinek valahogy apánkhoz, a szárazhoz van köze. És már apánk hátán is két lábon járunk, mert anyánk ölében könnyebb úgy, két lábon, a kezeink szemek lettek, kitapintjuk és látjuk velük a világot. Anyánkat is.

Mi, Tárum, öregek vagyunk, nemsokára meghalunk, és nagyon szeretjük, vagy több is ez, mint szerelem, a gombákat. Találtunk egy furcsa gombát, egészen közel a sós vízhez, pedig ott nem szoktak lenni, egy furcsa gombát, amit nem ismertünk. És mi, Tárum, megettük azt a gombát, és kevéske idő telt el, csak annyi, míg a kölykök kétszer elbújtak magunk elől, hogy aztán megjesszék magunkat, mikor már tudtam, hogy mi, Tárum, meg fogunk halni.

Mi, Tárum, mielőtt meghaltunk, elmondtuk, amit ettől a kegyetlen gombától megtudtunk, és örültünk, hogy végre megtudtunk valamit egy gombácskától, még ha meg is öl bennünket. Tudtuk már, hogy az izzadságunk azért sós, mert ezt kaptuk ajándékba anyánktól, a sót kaptuk ajándékba anyánktól, és olyan sokat kaptunk, hogy ami nem is kell nekünk, azt kiizzadjuk, az erőfeszítés kipréseli belőlünk az anyánktól kapott felesleget. És

aztán meghaltunk. Tárum testét beúszattuk anyánk ölébe, messze-messze, szinte már a méhbe. Otthagytuk, kiúsztunk, és sírtunk. És a könnyünk sós volt, anyánk ajándéka.

Kevesen vagyunk, nagyon kevesen, és mind egy helyen. Ezt tudtuk meg mi, Tárum, a kegyetlen gombácskától. És ha mi, Tárum, tudtuk, akkor mi mindannyian tudtuk már. Tudtuk, hogy ez a gomba kegyetlen, beszél hozzánk, és a felfoghatatlan igazságot mondja, de közben el is veszejt minket. Tudtuk már, hogy mi, vízimajmok, madarak, halak, méhek, természetek, hangyák, szőrös majmok, bálnák, delfinek, zsiráfok, orrszarvúak, antilopok, fájdkakasok, gombák és más gombák, mohák és moszatok kevesen vagyunk, és mind egy helyen, anyánk és apánk, a Hold és a Nap között, és messze messze-messze-messze, és annál is messzebb, és még tovább messze-messze-messze nincs senki, nincs semmi, ami ilyen gyorsan változna.

———— Kopriva Nikolett

NAGYANYÁM ÁTVÁLTOZÁSAI

MACSKA

a kapualjakban figyel
egykori szomszédait.
házaikban jár, belegabalyodik
a függönybe. éjjel megbújik
a homályos szobasarokban,
onnan nézi
az alvó emberek fölött lebegő
boszorkányokat.

BOSZORKÁNY

öregasszony bőrében
lovasszekéren járja
az utcákat, faluról falura
gyűjti a holtak kacatjait,
eladja őket a városi piacon,
vagy a folyóba dobja.
ismeretlen nyelven
szól a halakhoz.
az erdőbe megy –
kísértetek követik,
beleköltöznek a fákba.

ERDŐ

levelei sárgák,
sárgán világítják az utcákat,
udvarokat, kerteket.

sárga emberek tévednek el
sárga épületek között.
sárga templomban sárga harang,
a temetőben sárga keresztek.

egyre magasabbak a fák.

a sárga város fölött
a legfelső ágakon lógatja lábát
a sárga isten
vagy ördög.

MEZŐ

napraforgók születnek.
a gyökerek között zöld hátú
férgék építenek várost,
a katedrálisból mindig hiányzik
az utolsó darab.

a város kövei közül évente
fekete mocsár bugyog föl.
férgék másznak
a napraforgók szárain.
mielőtt elérnék
a szirmokat,
nap égeti el őket.

FELHŐ

először a mezőt tünteti el.
majd a villanypóznákat,
az utat, várostáblát.
madarak tévednek el benne,
rideg arcú szobrokba ütköznek.

megvárja, míg elalszanak az
emberek, kéményekbe fészkel.
hosszasan lebeg a sárga arcok
fölött. hajnalban, amikor
megszólal a harang,
folyóba zuhan.

utcaseprő gyűjti zsákba
a halott madarakat.

FOLYÓ

vize jeges, halakat köpködve
nevet. eltorzítja a belenézők
arcát, lábaikat szorítja.
olykor sikerül egy gyermeket
magába rántania –
fekete hínárok, nyálkás halak
között a város tükörképében
élnek tovább.

GYERMEK

lépteit hallják az utcákon,
nyomkodja a csengőket,
sárga bokrok között nevet.
suttog az árokszélen álmodó
macskákhoz. fára mászik,
énekel. ajtókat nyit ki.
utánozza a folyó sistergését.
kertekben alszik,
beszél álmában, de
nem hallja senki.

TULIPÁNHAGYMA

asszony ülteti el a kertben,
előbb a málnabokrot növi
túl, majd a háztetőt,
szomorúfűzt.
kinő a városból,
madarak kastélya lesz,
fészket raknak levelein.
szirmai kilyukasztják a felhőket.
az asszony felkapaszkodik törzsén.

hajnalban indult el
az angyalokhoz.

———— Szócs Margit

A BÁRÁNYFELHŐK

puffadt méhlepények,
pattanásig feszült
köldöksinóron
csüngünk belőlük,
néma sikollyal telik
lelkünk fekete doboza;
alattunk mélység,
füstölő háború,
te,
ki lövészárokból
csőre töltött fegyverrel
lesed közeledtünk,
ne hidd el nekik,
hogy a halál angyalai
körüznek feletted
felhőszabású
ejtőernyőkkel,
amit látsz,
nem légitámadás,
hiányzó részedként
lebegünk fölötted,
szemünkből
harmat szítál,
zsenge testünkbe
harap a szél,
keselyűk lesik
csüggedésünk,
kedves édesapánk,
ránk te sose célozz.

NEKED VILÁGÍTOK,

kezem ötágú gyertyatartó,
vörös körmeim kúszó lángok
tarkód meredek lejtőin;
fejeden füst kígyók tekerednek,
szádból szópernyék szállingóznak,
utolsót lobbannak
csonkig égett mondatok.
Míg alszol,
vérpermet száll a fákra –
csillagot nyúznak odafenn;
hajadra olvadt cukormáz
a holdfény,
álmodban végre
magadra találsz:
bozóttűz lehetsz
az éjszakában.

A BÖLÉNYVADÁSZ

A negyedik napon aztán hajtáskor a mindenféle vad, szárnyas és víziállat mellett hálót dobtak két kölyökre, akiket a rikoltozó hajtók tereltek mind kijebbe az erdőből. Fegyvert ugyan nem viseltek, de mégis megkötözve hagyták őket, mert néhányan esküdni mertek volna, hogy a zoványi haramiák közül kerültek ki. Tetézte a gyanút, hogy a Borzáshoz közeli részeken lónyomokat találtak, és ahogy összeszámolták, legalább harminc lovas leleselkedhetett a ligetben, és már sokan tudni vélték, hogy a bölényvadászat nem más, mint fejedelemre való vadászat, a bölény pedig nem más, mint maga a fenséges fejedelem, és ezért úgy döntöttek, szünetet tartanak a vad utáni rohangászásban. Utóbb gyanússá kezdett válni az ispán is távolmaradásával, de hogy ötödik nap azután a fejedelem elé verte az isten haragja, a fejedelem aprólékosan megbocsátott, csupán azt kötötte ki, hogy a haramiaságot íziben számolja föl, amit a várispán becsülettel meg is ígért. Beszéltek még aztán anyagibb természetű igényekről, mégpedig a vár megerősítéséről, amire a fejedelemtől ígéretet is nyertek, később meglátogatták a bagosi papot, aki elbeszélte a húsz évvel azelőtti tatárpusztítást, valamint megmenekülésének csodálatos históriáját.

Mondják és tudni vélik, hogy a fejedelmet azonban sikerült rettenetesen félrevezetni, mivel az embernek, aki magát várispánnak adta ki, semmi köze nem volt a várispánsághoz, aminthogy a tevének sem lehet a mennyország-hoz. Azt pedig úgy lehetett elhíttetni mindenkivel, hogy nem mutatta arcát senki ismerősnek szemtől szemben, meg aztán ha mutatta is volna, az ispán igen nagy tekerésnek adta a fejét regnálása első esztendejének első napjától. Aki nagy ritkán láthatta, utóbb könnyen össze is téveszthette. Esett, ahogy esett, a fejedelem két napig az álispán kíséretében beszélte az országos dolgokat, a várjavítást meg a vadászat fölöttébb szórakoztató kérdéseit, és amikor útjára bocsátotta, hogy a Borzás fölötti részeken szervezze meg a hajtást, és hogy az oláh falvakból is szerezzen embereket rá, mellé rendelte a két elfogott kölyköt is, akik húzódkodva, káromkodva, de végül csak vele tartottak.

A két kölyköt később a mindentudó Bándi juhos a bagosi pap szolgálatában látta szüretelni és néhányszor a nagyfalusi hátságon kóborolni, ami azért is tetszhetett furcsának, mert se kecskét, se birkát nem tartott a bagosi

egyház, amit legeltetni kellett volna. És bár a hajtás is készen állt másnapra, az ispánnal találkozni azon nem lehetett, s a fejedelemnek, ha felőle érdeklődött, hol azt mondták, hogy a valkói szárnyon, hol meg azt, hogy a nagyfalusi szárnyon tartózkodik, és helyét változtatván igen nehéz utolérni, mint valami örökmozgó generálist.

Bagoson pedig, míg a határokon és a végtelen erdőkön hajtók és lovas tizedek hangoskodtak, a két kölyökről csakhamar elhíresült, hogy közönséges tyúktolvajok, és hogy látták őket errefelé jártukban korábban is. Végül a pap szava mentette meg őket a kibotoztatástól, ráadásul tiszta ruhát is kaptak, rendszeres főtt ételt, aminek fejében a szüretnél és a ház körül kellett a pap segítségére lenniük. A sötét szeműt Kúnó Izráelnek nevezték, a cingárabb pedig Kendi Lónyának hívta magát. Könnyűszerrel megszökhettek volna Bagosról, és hát valószínűleg ez is állt szándékukban, ha a pap egyik meséjét meg nem hallják a szőlők alatt.

A tatárok első bejövetelekor, akkor, amikor a kutyafejűek a fél falut kardélre hányták, a csecsemőket a falhoz vagdosták, a templomban lévőkre rágyújtották a zsindelet, a közeli apátságban különös szerkezetbe mentették arányaikat a bencések. Az apátságot feldúlták, a bencéseket a Véper-hegyen utolérték és lekaszabolták, az állatokat elhajtották, de az istentelen szerkezetet kibontani nem bírták, és mivel a tatár lóval igen, de szekérral sosem közlekedik préda utáni járásában, elvinni nem bírta a vasból készült portékát. Dühükben visszakanyarodtak a falu felé, és a még épen maradt ereszek alá is fáklját dugták.

A fémszerkezet pedig úgy nézett ki pontosan, mint valami négy lábú, sohasem látott állat. Jobb híján kecskéhez lehetett hasonlítani, de azt is mondták, hogy szarvai nem olyan mértékben csavarodtak, ahogy az kecskéhez illő volna, hanem egészen előre, amint azt a bölények viselik, és a test mérete is inkább ez utóbbit próbálta megformázni. Efelől azonban döntenem nemigen lehetett, mert a tatár, aki megpróbálta erővel és furfanggal egyaránt feltárni a vasállat bendőjét, csupán annyit ért el, hogy a szarvakat egyenként letördelte. Megmozdítani nem is igen mozdították jó ideig, a bencések romjaihoz nem közelített senki az első időkben, és csak az erdőkből fokozatosan visszazivárgó falubéliek, valamint újdonsült földönfutók fedezték föl a becsstelen állatot a romok közt ágaskodó, használható épületanyag után kajtatva. De nemigen bántották. Nyomorúságaik, elhullott rokonaik gyásza nagyobbak tetszett a kincsre gondolásnál, némelyek pedig egyenesen azt tartották az állat felől, hogy a tatár maga hagyta itt ezt az ördögre emlékeztető vasszörnyet.

A fémalkotmánynak azonban egyszer csak nyoma veszett, pontosabban a nyomai megvoltak még, hiszen többbarasznyi barázda jelezte a vontatását, de a romokon túl elmosódtak, az esőzések meg az átvonuló csordák eltüntették elvonszolásának útvonalát és főleg irányát. Hogy a zsoldosok vitték el, az onnan derült ki, hogy egy lápos rész lecsapolásakor elébb egy páncéling, egy sisak, majd az ocsmány állat rozsdával borított pófája bukkant a felszínre. A parasztok azt hitték, a pokol boltozatát sértették meg az ekével, és hanyatt-homlok elrohantak a papért, aki rögtön tudta, mivel áll szemben, hiszen hallott a mesékről, de mindeddig maga sem hitte. Mindazonáltal betemetette az állatot, megtiltván, hogy itt valaha is földet műveljenek, maga pedig hazamenvén ágyának esett, és másnapra visszaadta lelkét teremtőjének.

Azt mondják, István, a mostani pap idejében a tatárok egyenesen a vasbölény után nyomozva tértek le a hadi útról Bagos irányába, és hogy a templom falára szénnel fölfestett, ördögre hasonlító állatok a bencések vasmarháját igyekeznek szimbolizálni, és hogy így próbálták egyenként rávenni a falusiakat, adják elé a kincset rejtő állatot. A tatár türelmesen mindegyik áldozatnak felmázolt egy bölényt, mindegyiküktől ugyanazt kérdezve és mindegyiküktől ugyanazt a választ kapva: nem tudom. A bagosi pap a százharminckét holttest fölött imádkozva úgy döntött, most már ideje komolyan venni a mesét, és miután minden lemészárolt hívét tisztességgel elföldelte a templom árnyékában, ott, ahol halálukat lelték, saját kezével másolta le egy papirosra a tatárok százharminckét állata közül a legélethűbbre sikerültet, majd az egész csordát lemeszeltette. A fal ragyogó fehérségén azonban még sokáig látta az ördög állatainak szarvát átbökdösni, patáikat átnyúlkálni, és érezte átpréselődni bűzlő leheletüket, mintha a vakolat és mész alatt még legegészett volna a fémcsorda. Azonban elődjének halálával a vasszörny hollelte is sírba szállt, feltámasztani pedig titkot csak gazdájával egyetemben lehetséges, arra meg nem adatott hatalma a bagosi papnak.

Kúnó Izráel és Kendi Lónya tehát ezeket a meséket hallhatta a szőlő alatt egy szüreti nap végeztével, döbbsen, némán. A pap még csak nem is sejtette, hallották ők még ezt a históriát, de akkor ők sem gondolták igaznak, és hogy most a felismerés szögezte őket földhöz.

Minthogy aludni alig bírtak aznap éjszaka, együtt nézték a csillagos eget is a pappal, akinek álmatlan természeté köztudott volt a falu népének elveszejtése óta.

Akik megmaradtak, odébb álltak, akik megjöttek, azokat még nem tudtam elég alaposan kiismerni, magyarázza a két kölyöknek.

Miféle bizodalom lakozik kendben irántunk, csodálkoznak a pap szavaira a kölykök.

A fényes égboltot egyetlen éjszakai felhő sem piszkítja be, a szőlőhegy lüktető hangzavarába belepiszmogó távoli zúgások az erdő felől elégedett, pálinkától rekedt hangokat is szállít.

A hajtók, mondják egyszerre.

Arra gondolnak mindhárman, hogy talán sikerült, most aztán tényleg leterítették a bölényt, és végre eltakarodik az egész fejedelmi sáskahad, hazatérnek a hajtók a hegyek közötti falvaikba, és nyugodt lesz a környék.

De távol áll tőlük. Másnap hajnalra betörnek a szőlősök felé, a pap alig bírja eltéríteni a kötelező hajtásra igyekvőket, és még így is kárba vész négy-sornyi sárga muskotály tő. A két kölyök akkor már a Berekjő mellett bók-lászik, a nagyfalusi határ felé, úgyhogy sok vásárba igyekvővel találkoznak. Híre menne, ha nem tudnák még a hegyi népek is, hogy a fejedelem bölényűzésére töméntelen hajtót kérettek be az ispán parancsára, ezért nem tolvajokat, szerencsefiakat látnak bennük, hanem közönséges pecéreket. Az elkövetkező napokban aztán néhány lábasjószágot is beszerez a pap, hogy Bándi juhosnak se tessen gyanúsni a föl-alá sétálgatás, és mivel az ártéri részeken szabadon legeltethet bárki, senki meg nem szólítja őket, hogy hát mit keresnek arrafelé.

Kúnó Izráel és Kendi Lónya pedig egyetemesen a mocsárba süppedt vasjószágot keresik, és bár a kirúgó folyó minduntalan újabb és újabb részeket önt el, majd húzódik vissza medrébe, sikerül átfésülniük szinte valamennyi süppedősebb, láposabb részt. Mégsem találnak semmit, hiába figyelik, a talaj hol tetszik rozsdaszínűnek, a túl sok víz szétkeni, összekeveri a színeket. Csáklyákkal, hosszú botokkal szurkálják a sarat, nyúlnak le sosem bolygattott mocsarak torkába, le tán az alvilág szájáig, ahol háromfejű kutya őrzi a bejáratot.

Ha magával rántana, kiabálják egymásnak hangosan, de mondatot addig nem fejeznek be, míg száraz, szilárd talajra nem lépnek.

Soknap reménytelenség után keverednek az utolsó bölényt elvesztő kanyarhoz, oda, ahol a folyó szinte visszafordul, és majdhogynem egy hurkot ír le, úgy folytatva útját Nagyfalú felé. És ahol húsz éve egy hús-vér bölényt vonszoltak ki a vízből, a folyó, mintegy átemelve karját fölötte, a jobb szélre elsüllyedt állatot a bal szélre utasítja, még akkor is, ha ez az állat vasból, szögekből és sokszorosán edzett acéllapokból áll.

Mennie kell, holott nem járásra szereztek.

Kúnó Izráél és Kendi Lónya üldögél a sártól megtisztított és most az ég felé kívánckozó szarvatlan fej mellett, és fogalmuk sincs, a föld alatt sejthető, többtonnás testet miként lehetne felszínre csalogatni. De amiként a vad, úgy a vadászok sem mozdulhatnak. Ha nem is a közelben, de a borzasi erdőségek alatt meg túldalolon, a mároni részek felől a hajtók gyűrűje bekebelezte a vidéket, és megpróbálja kisajtolni magából mindazt, ami zsákmánynak tekinthető.

Végül úgy döntenek, az ördögös zoványi molnár segítségét kérik. Három kiszáradt bélű tököt bocsájtanak vízre, egyiket reggel, a másodikat délben, az utolsót pedig este, de csak nem akar érkezni a molnár.

A sárból kinyújtózkodó fejre gallyakat hordanak, de magára soha nem hagyják. Időnként fölemelik az ágakat, szemeznek a vasállattal, de egyebet nemigen tudnak vele kezdeni. Eltakarítják maguk után a nyomot, behúzódnak a csalitosba, lesik az országutat. Nem mintha onnan kellene érkeznie feltétlenül a molnárnak. Jöhet az akárhonnán, akár a víz alól is felbukkanhat, úgy képzelik.

Ördögös ember a molnár, nem fedi föl magát hiába, tudják meg a bagosi paptól is, amikor ebédet hoz nekik.

Simogatja, törölgeti ő is a vasállat fejét, mintha kintartásra buzdítaná. Belenézne a koponyájába is, ha lenne rajta kellő rés. Kocogtatja, ujjaival pöccentgeti, nem lehet rajta fogást találni, tökéletes szerkezet. Istentelen masinéria mégis, mert hiszen mennyi vér folyt érte.

Eleresztik hát a negyedik tököt is. Ameddig lehetséges, követik, de a kanyar után felgyorsuló víz elragadja előlük. Vidáman imbolyogva búcsúzik tőlük mindahány. Reménykednek, bíznak, na most, ez eléri.

Másnapra tudják meg, hogy a nagyfalusi vesszőkötő fia a bűnös. A pap hozza a hírt, személyesen jön megint, arca komor, gondterhelt.

Nem jó a vesszőkötővel kikezdeni. A fia a víz mellett guggol, egyenként szedi ki a tököket, egyet reggel, egyet délben és egyet este. El kell csalni onnan, hogy a molnárnak küldött üzenet elúszhasson.

Nehéz história.

Kerüljétek a vesszőkötőt.

Elindul Kendi Lónya és Kúnó Izráél a Berekjó két partján, keresik a víz mellett guggoló vesszőkötő fiát. Megelőzik az utolsó vízre eresztett tököt.

Kúnó Izráél bukkan rá a csupasz testű, szőrtelen fiúra, és belerüg. Szemében kavargó a fekete kormú füst. Letép egy husángot, azzal veri. Végigbotozza a hátát, ütlegeli a fejét. Beletapos a gyomrába, rálép a heréjére. Át-

gázol a vízen Kendi Lónya is, nézik a földön heverő zöld testet. A kipancsolt víztől sáros, csuszamlós part felé kúszna, de nem hagyják.

A vízbe készül, szólnak egymásra.

De megfogni is undorodnak a nyálkás, hideg bőrt. Botokkal piszkálják, ügyelnek, nehogy megszökjön.

Az utolsó tök imbolyogva érkezik a vízen. Amikor melljük ér, egy ravas hullám a part felé terelné, de a felülről érkező szél szerencsére közepre lódítja, és mintha egy mágneses mezőn bukna át, tovaúszik. Végül egészen eltűnik. Akkor aztán hagyják vízbe csobbanni az undok testűt is, utol nem érheti már.

Igyekeznek visszafelé, de álló éjszakán baktatnak a folyó partján. Az éjféli elrúgja magát, de még mindig félúton járnak. Hajnalra érkeznek a vasállat sírjához. A molnár addigra póklábú állványt szerelt a szörny fölé. Fogaskerek, tekerőkarok, kötelek, vasalt sarkú gerendák. Kúnó Izráél gyűrűzik neki először, de hamar elhagyja az ereje. Lehetetlenség megmozdítani. Kendi Lónya is próbálkozik, vézna teste ropog, de alig centire emelkedik ki a vasállat, aztán cuppogva visszafekszik. Akkor a molnár is megfogja az emelőkart, ketten vonják, feszítik, fél métert is megemelkedik az állat, végül a kötél elszakad.

Fürkészik Kendi Lónyát, honnan az ereje.

Zsebei üresek, csak a három hajszál tekereg összefonva benne, egy ezüst, egy arany és egy gyémánt.

Onnét ered az erő, csakis onnan jöhet.

Akkor a molnár elkéri, befonná az ezüst hajszálat az elszakadt kenderkötélbe.

De Kendi Lónya makacskodik, nem adja, mélységes félelem szállja meg. Azt ő a török fogságban a vezír feleségének hajkoronájából szerezte, az utolsó három hajszálat ő vette el, ha ő aztat vissza nem viszi, az asszony elfogy, kikopik a világból.

Hiába biztatják, hogy az arany és a gyémánt is megteszi majd a hatását, hogy az ezüst nélkül is kinő a vezír feleségének a haja.

Hogy újra szép lesz az ezüst nélkül is.

Különben vissza sem kerülhet a másik kettő, ha ezt az egyet föl nem áldozza, mert a vasszörny kincséből tud visszautazni Sztambulba, másban ne is igen reménykedjék.

Kendi Lónya sírva, zokogva csúsztatja a molnár kezébe.

Bocsánatot kér, esedezik, a porban fetreng a kopasz szépség előtt.

A molnár beletekeri a kötélbe az ezüst hajszálat, a kötelet a csigába vonják. Húzzák, tekerik, és az állat egyszer csak megmutatja hatalmas testét. Alatta méhszájként zárul össze a mocsár, kicsit besüpped, fortyog, de végül éppen úgy elsimul, mint mielőtt megháborgatták volna.

Az állatot a bagosi pap présházába viszik. A pap szekeret hoz, fölkinlódják rá a vasszörnyet, szénát szórnak rá. Hajnalban indulnak hazafelé, hogy senki ne csodálkozzon, miért süpped agyig sárba a kerék egy tere szénától.

Kúnó Izráél és Kendi Lónya személyes ismerője, a nagyfalusi vesszőkötő fia hiába panaszolja be a tetteseket, a bíró füle botját sem mozdítja. A molnár is felszívódik, egyik pillanatban még a szekérlócsöt tartja, a másikban nem látják sehol.

A különösen hűvös szeptember hajnali levegő a házaikban tartja az embereket. Egyébként sem lett volna semmi okuk előbújni, a termést elvitte a jégeső, az áradások iszappal borították a földeket. A fejedelmi hajtásban száraz kenyeret, némi húscsapatot adnak, sokan tehát arra készülnek.

Máskülönben olyannak tetszik az egész falu, amikor a vasszörnyet végigszekereztetik rajta, mint amelyik nincs is, mint amelyiket egyszer s mindenkorra kipusztította a tatár. Halott, penészedő testek alszanak bent a priccseken, a kemencék búbján, a pitvarokban elvágott torkú asszonyok és férfiak. És a pap még csak keresztet sem vethet, hiszen mindkét kezével a gyeplőt markolja.

EKCÁJG

1.
az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
felhívtál, hogy ugorjak le hozzád,
beszélni szeretnél velem.
a széles családról mindenféle
titkok ismerője te vagy, így
valójában kéretlen titokért
mentem, indultam hozzád.
meghaltak szüleid, és most
meghalt az öcséd is. a házat el
akarod adni, de előtte még
elajándékozol mindent gondosan.
az összes bútort, csillárt, szőnyeget,
képeket a falról, a rég fontos volt,
mára idegenné lett könyveket.
kertigépet és pár nemesített oltványt.

2.
az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
becsengettem, de már a nyitott
kisajtó fogadott. kiszóltál,
hogy menjek. hatalmas dobozba
gyűrtél még néhány molyos ruhát,
majd leültünk a nappaliba végre.
az öcsédet kezdted, hogy milyen
fura, nincs, aki cukkoljon, mikor
rendezkedsz. *a hiány meg
a magány, végül is nem egyforma?*
két tojás, ahogy ti ketten
kezeltétek a sérelmeket.
a sérelmeket, amit az élet adott,

hogy nem lett gyereke se neki,
se neked. és nincsen erről az ágról
senki tovább... itt megrekedt, elhal,
akár egy patak, amit nem táplál, tart meg
tározó, se gát.

3.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékából.
*nem különös, na, mondd meg? –
hogy a másik ág talán eléri a tengert,
de ott is sok pangó folyam, pár drogos
meg alkoholista... mint a keresztfiam.*
reménytelen kapcsolatok és öngyilkos
hajlam. *félelmetes ez a megöröklött banda,*
– ahogy mondod, és tényleg sok baj van.
majd sírni kezdesz azon, *hogy lehattunk
ennyire bolondok? – miért hullott darabokra
ez a nagy sodrású család?*
szétesik úgyis minden, itt van
a példa. a házat eladod, a pesti
lakásodat is gyorsan. talán a balatonon
veszel magadnak egy kicsi kertes
házat, ott, ahol se rokon, se szomszéd,
nincs, aki bepofázhat. itt hagysz omladozó
családot, ősöket, otthont, nem engeded,
hogy bármi tragédia eztán már elérjen, volt elég...
földet veszel, házat a balatonfelvidéken.

4.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékából.
tapintattal mutattad, hogy ez,
úgy érzed, hozzám illik.
elegáns étkészlet, egyensúlyos
családi piknik és karácsonyi
vacsorák nálam. ahová többször
hívtalak, de mindig volt valami

ürügy, vagy csak nem jöttél fájni?
– másnak, mert kerek az élet, pedig
nem udvariaskodtam, jó lett volna,
ha itt vagy, de elmaradtál.

5.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
a gyerek fáj, hogy nincsen,
hogy nem volt, akinek. vagy
hogy egyáltalán, magadnak, felneveld.
pedig mégis volt, aki nagyon szeretett,
de az élet más lapokat osztott.
nem, nem, semmi kényszer,
mégis, megfosztott a lehető
legszebb életedtől, végül ki lehetett az?
szeretőd nem is egy, de kettő,
több biztosan nem, hűséges
fajta vagy, ebbe rokkant a lelked
is bele. *nem kellett nekem baba* –
mondod. *a családosaik mind bolondok*,
– és tényleg. az apámra gondolok,
aki tévedésekben élte le életét,
meg az öcsédre, aki szintén pályaszélről,
de elegáns úr volt. minden akarás, vágy,
remény, nem több, mint egynyári hóbot,
innen, az élet üresedése felől visszanézve.
ma elég, hogy legyen az embernek gatyája,
inge, leleménye. elajándékozható néhány lom,
értékes, értéktelenedő kacat.

6.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
féltél, hogy talán sértésnek veszem,
de nagyon örültem, elhíheted!
súlyos kanál és villa, szép ívű darabok,
épp helye lesz majd az új fronton.

én nem tudom, mit használ el az ember,
mit él fel, amikor elfogad bármit is mástól.
ódkodni kellett volna, vagy csak zsebre-
vágni kapásból azt, amit más egy életen
keresztül gyűjtött, vigyázott, óvott.
vannak a családban vér szerinti, hozzád
jóval közelebbi klónok.
vagy nem is klónok, szigorú vagyok,
inkább csak tiszteletlen. de úgyis értjük
egymást, viseljük, szeretjük, túrjuk
mind a ketten.

7.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
pedig odaadhattad volna másnak.
annyian vannak hívei, mint cement,
a féktelenné lett nagycsaládnak.
én pedig, jól tudod, kívül vagyok
a lázas bájolgáson. van elég teher,
öröklött batyu, mi öntudatlanul
is ártson. az unokaöcskösökről
esett szó később, kiből mi lett,
mi nem, és hogyan. kit miként
szeretsz félre, és ismersz tűpontosan.
*nem lesz semmi zoliból,
és karcsi meg, arrogáns fasz,
sárika hogy megöregedett,
és andrist láttad, milyen kopasz?*
aztán a nyirokérkeringésedre
térsz át élesen, hogy ez, amit látsz
a felkaron, nem a kövérség, s nem a félelem
miatt ilyen... persze, azt képzelik sokan,
azért kövér, aki az, mert így remél
védelmet, biztonságot...
de én, ismersz jól, ettől sokkal
mélyebbre látok.

8.
az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
és figyelünk tovább, mit érez a másik,
nevetünk is pár családi viccen.
sőt, pesten egy kötetbemutatóm
előtt: plázai tömegben keresve ugyan,
de végtelen egymásba estünk...
*te, meghalunk mi is, vagy maradunk
a végére, hogy mindenkit eltemessünk?*

9.
az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
aztán öcsémeknek is küldtél ezt-azt.
a nagymamától kapott kávéscsészéket,
meg a pincér öcsédtől itt maradt több készletnyi
söröspoharat... és kérdezted,
kell-e nekem az a vizeskancsó?
hurcolkodtunk,
tele volt már a kocsim minden cuccal,
nehezen mondtam rá, hogy jöhet, de tudtam,
hogy elvinnem kötelező. milyen hülyeség,
ma az a kedvenc cuccom, az a metszett üvegű
különös kancsó. de azért jó, hogy nálad
maradt a giccses festmény és a falilegyező.

10.
az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
aztán panaszkodtál az egyik
unokahúgra. mert mikor belépett
a konyhába hozzád, azonnal
kifordult. *most mondd, tényleg
olyan, mint a lepratelep ez a ház?
rendet tartok, mosok, főzök...*
*de őrök még valami régi
otthonosságot anyámtól...*

*persze, nem korszerű, nem a mai
elkényeztetett kölykök ízlése felől van,
belátom. hát nem fogom,
még miatta sem felkötni magam!*

11.

az orosz evőeszközkészletet
én kaptam meg a hagyatékból.
*laci, ugye neked tényleg tetszik?
tudom, anetta minden darabot
rendbe szed! ha bármi kéne,
ne hagyd itt, vigyed ezt is! – szóval
csak szólj, legyen eszed! szarba se
néznek itt semmit a vipések!*
minden öröm, nekem se nyomja
annyi teher a vállam, szóval, főként,
hogy beszéltünk, klári! dobozban
zörgő kacatok jegyesei vagyunk,
a kartonszagú elmúlásban.

Szőcs Katalin

EMLÉK-PUZZLE

„... *van a mondat, és megpróbálni emlékezni arra, amiből a mondat született.*” (E. P.)

FARKAS ÉS PIROS MESÉJE

Most már csak magam őrzöm a meséjüket, nagymama már régen nincs, nem is volt hely a Házban, ahol összeszorultunk, és Farkas mondta széphazug meséit, okos-fölényesen, és Piros, nem mintha tudatában lett volna, de okosabban hallgatott, értelmezni próbálta a, talántán spontán gondolatokat, nem volt biztos benne, hogy kinek is szólnak, a fölény bölcsességei a létről, tanítómesék az élet értelméről, és neki szólnak-e, a Házban, csak Pirosnak, hogy összeszorultunk a tavaszban, és Farkas nem gonosz, csak a csend zavarta, mert nagymama sincs, mondani kellett valakinek valamit, hogy minden mesének van igazságmagva, amiben most te is benne vagy, kis Piros? Nagymama már régen nincs, és nélküle nem is lehet teljes a mese, Farkas is valami mást akart, Pirost, magának, hogy mondja széphazug meséit neki, télben, tavaszban, a nyár s az ősz kimaradt, átugorhatta, mert ő mesélt, és Pirosnak csak hallgatnia kellett, várni, hogyan ér véget a történet.

JELENTEM...

Egységparancsnok elvtárs, nem beszélek még jól románul, de jelenteni szeretném, egyik pionír fiú azt kiabálta nekem, hogy *măi, bozgoroaică!*, nem tudom, mit jelent, de ahogy mondta, biztos nem jó valami, és azt sem értem igazán, hogy büdös magyar, anyukám csak annyit válaszolt, hogy dehogy vagy te büdös, én igazán csak magyar vagyok, egységparancsnok elvtárs, de miért mit mondott, nem ártottam neki, egységparancsnok elvtárs, tetszik érteni, egységparancsnok elvtárs?

...Haza akarok menni.

MENEDÉK

Pici volt – a lakás, ahol éltünk. Szeretetlenül összezárva, téli hidegben a kályha körül. Megfőtt az édes kukorica. Mama megint elbóbiskolt. Ébresztő, mama, kezdődik a Szabó család! Jajjelkeim, hogy eltelt az idő!

De menedék. A sötétség elől. Onnan valaki biztosan figyel. Egy, bezárni az ajtót. Kettő, szekrényekbe, ágyak alá benézni, nincs itt senki, csak a pad-

lásfeljáró sötétje... Három, lekapcsolni a villanyt, hogy igen, ne ő lásson, én lássak ki az ablakon... hogy jön-e anyám a patikából... 10-kor zártak, már érkeznie kell... amíg feltűnik, befordul a sarkon, mintha úszna a levegőben, mintha szél lökné előre, felém, hogy legyen, legyen valakim, akivel megoszthatom a sötétséget.

A FÖLDÖN IS VANNAK POKLOK

Amikor csak úgy, a derült égből, amikor azt hiszed, tiéd a világ, mert ez volna a szabadság érzete, mikor reggel újra nekiindulsz reményekkel, hogy jó ez a föld, belakhatod, otthonos az útvonalad, és valaki biztosan rád vár valahol, nyitott kebelled vágtatsz, s az órákat sem méred, és akkor, pont akkor...

...előbukkannak az illetékesek, valahonnan a rejtekükből, valóban élőhús emberek, és akarnak-követelnek valamit tőled, igen, ezek volnának ők? Valóban léteznek. Félned kellene tőlük, amikor még félni sem tudsz, vagy nem is akarsz félni. Mikor? Hol? Kivel? Mit? Miért? Kitől hallotta, ki tanította erre? Hogy megtagadjam nagyapámat, aki az életre nevelt, letagadjak mindent, amiért vagyok, ami magam vagyok. Amit, amiért, azt hittem, amiért élek.

Miért torpansz meg, te lány, a Szamos-hídon? A világot nem zárhatod le magadban, megszűnik, ha te már nem vagy, s a szabadságot, ami benned is van, elnyelik a hullámok. Nem üríthettek ki, most csak úgy érzed. És várnak valakik rád!

AMIKOR FIATAL VAGY

keresgélisz, *meg szeretnéd mutatni magad* a világnak, illetve amilyen lehetnél, miért is néznél hátra, illúziók ködében lebegsz, nagy célokat keresel, jelölsz ki magad előtt, igazi élettársra várákazol, hogyha eljön, és vajon igazán ő lehet? A *Duna-part alsó kövén* hullámok nyaldossák lábad, engeded, mert hisz Attilánkra gondolsz, miért is rá? A tenger partján Posszeidon színeváltozására vársz, hogy megtapasztald, amikor egy óriáshullám a mélybe vág. A világot akarod magyarázni, legyőzhetetlen nagyívű eszméssel, pedig ezek győznek le, mert nagyon hiszel bennük.

Hogy egy miféle posszeidon a mélybe vágjon.

ÉS EMLÉKEZNI KELL

Scheisse Ungarn, nem látod, hogy bejöttem?! Mars ki a fürdőből!

Ezzel kezdődött a történet, amit elmesélt. Valahogyan fennakadt gyermeki tudatomban. Esti mesének szánhatta háborús históriáját. Derúsen is

mondta, akkor beleillett álomváró hangulatomba. És mert a Jó győzött a Rossz ellen, ahogy mondták, később az iskolában is. Így ültették belém azt is, hogy majd eljön a jó királyfi értem. Arról nem beszéltek, hogy esetleg sokáig kell rá várni, de mindenképpen eljő, okos-türelmesen ki kell tartani.

...És akkor az én apám felpofozta megaláztatásában a harcos bajtárs németet, hogy az elterült a földön. Így az én apám, aki nem lőtt le senkit. Az ellenséget kellett volna. Nem akart vitéz lenni. Haza akart menni. Az igazságát, emberi méltóságát védte, szűröm le én most. Aztán bújtattak a bajtársak – folytatta. – Megúsztam, mert egyik éjjel titokban visszavonultak. A háborúnak még nem volt vége, de nekünk a szabadulás volt.

Honnan tudhatták volna, hogy hazafelé az oroszok marhavagonja várja őket Máramarosban. A vonat, amely tbiliszi lágerbe viszi őket. Ivóvíz nélkül. Talán ezért járt élete végéig korsóval a forráskútra, munka után, füttyörészve. Szabad volt.

De a történeteknek soha nincs végük. Láncokba kapcsolódva viszik tovább az életet, bennünk, hogy emlékezzünk.

KÉTSÉGEK

Ez is elmúlt, eltelt. Naponta, percente, megismételhetetlenül lezárul valami, csak a kimondott szavak súlya marad meg, visszavonhatatlanul. Naponta örülhetsz az új virradatnak, ez is kiváltság. Történnek a dolgok, veled, vagy nélküled, nem te akartad, nem te döntötted el, de mint epizódszereplő, a tér része vagy, a te időd telik, és beleragadsz, az határoz meg, ha csak szemlélőként is. Magányodban befelé tágíthatod, de kilépve valami már el-suhant, elsietett melletted. Megtörténtek rabja leszel.

PERSPEKTÍVÁK

Kinézek az ablakomon. Fényből sötétbe. Sötétből fénybe. Sötétből sötétbe. Fényből fénybe.

AKIK ELMENTEK,

és hogy elmentek, hogy elhagytak, itt maradtunk, mert még maradunk, miért fáj, hogy fáj, hogy nincsenek, mert nincsenek, hogy nem cseng a telefon, hogy törölni a számot a memóriából, s hogy arra már nem vezet út, hogy a lehet már nem lehet, más nem lehet, mert ők voltak...

...és nem lehet már a lehet.

A LÁZADÓ NYESTEK UTOLSÓ MENEDÉKE

Íme a tartomány
mérhető kiterjedéssel, imbolygó épületekkel,
számum kristályaival a háztetőkön.

Az ígéret városrészei már messziről megfigyelhetők.
Asztalon lágyműködés, tevévé.
Kőművesekbe botlik, aki nem vigyáz,
téglaik közt árulások tejfölös keveréke.

Az árulás felsejlik éppen,
mint állat nyomában a lucskos ösvény.
A kőművesek fején, fejünkön rókaprém,
lehántott rókamáglya,
mint közös takarót, húztuk le róluk a tartományban.

A rókát mi vertük laposra
úgy, hogy bundája ép maradjon.

Aki épít, rombolni kényszerül,
mondták milliók, százak, ezrek.
A kőművesek morzsálva szendvicseznek.

Mi, kőművesek megpihenünk mára.
Védőitalba mártott lábbal hűsölünk
a haladás ponyvái alatt:
ígéret, ködkép, érintetlen termőtalaj,
búzaszem, moslék, tökmagolaj,
egészséges fantáziánk szüleményei.

Nyestek gyűlnek a gyertyaláng köré,
foguk lisztbe mártott smaragd.
Tanácstermük kenyérnyi sziklavájját,
de rejtve a tartomány elől.

Van mit megvitatniuk.
Huzat tör be a sziklaüregbe.
Egyikük a szél mozgását figyeli,
mások a zuzmók növekedését mérik,
de mind ugyanarra gondolnak.

A tartomány csendes, őzgerinc zárja körbe,
benne gépek egy elfelejtett korból,
üzemanyaggal újratöltött tartályok,
a népszerűség izzó gyertyáival beindított rendszerek.

Gyűlnek-gyűlnek a gyertyaláng köré,
úszóhártyáig szopják a csirkelábakat
a nyestek, ismerik az örület megtisztított városrészeit,
a periferiák nedves útburkolatát,
már nem fészkelnek a motorháztető alá a puha szivacsba,
nem rágják szét a kínai kötegeket.

Nyestszag hül a gyertyacsonk körül.
A számum lángot altat.
Útra keltek a tartomány felé
véget vetni egy olyan kornak,
ami talán el sem jött, amíg a tévedéseinket
nem úgy neveztük, hogy béke és egyetértés.

És most, nem tudva érkezésükről,
hátradőlünk az elektromosság mestereivel,
mert mi itt mindent megtettünk,
ami nem lépte túl a kényelem határvonalát, tartományainkat,
hátradőlünk, hogy nevet adhassunk a most születőknek,
és elfelejthessük, hogy voltak lázadó nyestek,
valahol egy eldugott sziklarésbe szorítva vissza,
akik majd mind délre mennek,
már ahányan szerintünk megmaradtak,
hogymagukhoz próbálják, amit érdemelnek,
és ne zavarják a nyugodtabb partokat.

ÉBREDÉS A MESTERBEN

Bezártak téged, mint kutyákat, ha elaltatni félnek.
Hová merülnöm nincsen nélküled.

Az én álmomban óceán leszel.
Anyám álmában vízbe fulladok.
Ezzel nehéz versenyezni.
Emlékszem hullámaidra,
egyre távolabbra sodortak,
mert veled nem bírhattam el.
Cipeltem, elrágтам sok puttony gyümölcsöt
a többi gyerekekkel,
őket csak medenceszélről figyelhettem.

Koncentrációd tökéletes volt,
arányaid megfelelők
a klór s a többi vegyszer között.
Anyám reszketett, pakolt egyre több gyümölcsöt,
míg megszerettelek.

Bírni a vízzel benned tanultam.
Az ugródeszkádról egy mester dobott le,
mondták többen akkor, megfulladhatok.

Most az utcasarkon állok a bejáratodnál,
ahol éveimben befordultam annyiszor.

Valaki seprűt ad nekem, mutatja szerényen
Kéz- és lábtempók új mozdulatsorát.
Tudja, mit nyertem és mit veszítek el.
Együtt kopunk a járdaszegélyen.

Kevés időt adtál összeszokni,
és tessék, itt állsz bezárkózva,
idegen test a testben,
tenyérben a szálka,
kilöködsz majd, vagy betokosodsz,
nem tudni még.

Kezemben seprű, amíg elfogyok.
Körmöm alatt varból, dióbélből gyúrt partvonal.
Kabát és kötött pulóver, nadrág rajtam,
alatta fürdőgatyám.
Szememben vízgömb,
fogamban homok, por.

Tőled kaptam mindenem,
gyulladást, vírust, baktériumot,
bemártózást és fizetséget.
Benned kerestem hibáimat,
kin annyi vegypor áthalad.
Mit csináljak én, a mester,
aki egykor általad.

Szegeztek volna a falnak, azt kívántam,
de mit tegyenek, ha rám már nincs keret,
mert igényled a törődést,
az újra fugázott csempeközt,
olajozott tisztítógépeket.

Nem tudni, mennyi hibádat kéne kijavítani,
mégis így voltál tökéletes, amíg voltál.
Ismered testem az öltözőkabinból.
Ismered gyengeségeim,
mint akik egy Suzuki Swiftben zsúfolódtak össze,
egymás illatát.

Az estén, ami elkövetkezik,
szilánkosra nyitom az ablakod,
belépek száraz gőzfürdődbe,
szaunádban fázok,
szememre úszósapka épül,
hántós dióra a hártya,
de nem lesz már, mit
a medencédbbe hugyozni.

SÉTATÉR

Fekete Vince

FALUDY

Ülök a nappaliban, több mint hétszáz kilométerre Budapesttől, a Kárpát-kanyarban, az úgynevezett kifliben, a legkeletibb magyar többségű kisvárosban, Kézdivásárhelyen 2020 legelején. Január van, januári fény. Nincs is ilyen fénytörés máskor soha, állapítom meg, soha nem ilyen éles, nem ilyen vakító, nem ilyen vakítóan matt, mint ebben az év eleji hónapban. Negyedik éve – mióta pár nap múlva végleg eljöttem otthonról – mindig ez a tompa, matt fényesség jön elő, az a nap jön elő, pedig nem is erről akarok most beszélni. Hanem csupán arról a szobáról, egy nyári, pontosabban nyárvégi napról, de az is lehet, hogy nem is nyár volt, nem is nyárvég, hanem már őszelő. Bő másfél évtizede, a kétezres évek első harmadában itt, ebben a szobában, egy már azóta kiszuperált fotelben, az egymással szemben levő két fotel egyikében, háttal az azóta már kidobott, húszesztendős tévének ült Maga a Mester. Nyár volt, nyár vége vagy ősz eleje. Ausztriában élő, Erdélyből elszármazott ismerős, hangszerkészítő, restaurátor, költő szállította ide a Szent Anna-tó mellől, ahol, állítólag, először volt életében. Nehezen jött fel az első emeletre a lépcsőkön, nem is jött, inkább vezették. Lobogó ősz hajára, „oroszlánsörényére” emlékszem, arra, hogy nagyon kellett figyelnem, hogy értsem, mit beszél; a reszketeg kezére, amikor issza a kávé, majd dedikálja a tiszteletére gyorsan előhalászott könyveit. Reszketegek a betűi is, most itt előttem is, ahogy újra fellapozom a *Versek*, a *Pokolbéli vig napjaim*, a *Jegyzetek az esőerdőből* aláírt példányait. Akkor mindössze ezt a hármat dedikáltattam. Fáradt volt, lassan írt. Láttam, megerőltetés volt neki.

A *Versek* című könyve óriási élmény volt, hónapokon át olvastam a szegedi Károlyi Kollégiumban. Akkoriban ő volt, és nyilván még sokan mások, a többi kedvenc mellett *A Költő*. Kalandos élete, elmenekülései, hazatérései, majd újra elmenekülése; Villon-fordításai, műveltsége, kultúrája, úgy, ahogy van, mindenestül. Igen, ő, a Költő, azt gondoltam róla akkor. A kalandor. A modern Odüsszeusz. És lám, alig telt el pár esztendő, és itt ül a kézdivásárhelyi nappaliban, abban a kiszolgált fotelben, a lobogó hajával, a reszketeg kezével, ahogy majdhogynem kilöttyinti a kávé, a furcsa, alig érthető

beszédével, motyogásával, ott ül az élő Költő. Alig hiszem el, zavaromban, lelkesültségemben fogom a két kisgyerekemet, és megkérem, hogy odaguggolhassak mellé, egy fotó erejéig. Katt. És az a fotó, ahogy a két kisgyerekekkel oda beguggoltam, nagyon tisztán beégett akkor a retinámba.

Ülünk tehát a nappaliban, a kétezres évek első harmadában, és a Mester kísérője, szállítója, gyámolítója, osztrák honpolgár barátunk éppen azt meséli, hogyan ülték körül a fiatalok a Szent Anna-tó partján, hogyan lelkesedtek érte, és Ő hogyan beszélt nekik, hosszan mesélt a kalandos életéről, meneküléseiről, hazatéréseiről, katonáskodásáról, boldogságról és boldogtalanságról, 56-ról és a börtönvekekről, Európáról és Amerikáról, Afrikáról és Óceániáról. Végül verseket mondtak, nem is mondtak, szavaltak a Szent Anna-tó partján. Ilyen sem volt rég, vagy tán sohasem, mondja a barát, hogy a katlan, az egykori vulkán kürtője fölött felbukkanó nap versekre emelkedjék ki a tótükröt körülölelő fák csúcsai fölé.

A mából visszatekintve, azon a kétezres évek eleji napon, bő évtizeddel a kommunizmus bukása után, amikor egyetlen, érettségi előtti külföldi (bulgáriai) utazást meg két gyerekkori magyarországi, budapesti pár napos kirándulást leszámítva szinte sehol nem járt a nagyvilágban a világlátott, világot járó Mester mellett gyerekeivel guggoló, még viszonylag fiatal ember. De talán azok sem, akik előző este áhítattal körülülték az agg Mestert a Szent Anna-tó partján, és hallgatták és szavalták és legszívesebben megérintették volna, hogy vajon igaz-e, hogy az élő, a hús-vér ember van itt közöttük, ínséges, kultúra- és költészetmentes, egyébként mindenmentes idők után valaki, aki bejárta a nagyvilágot, bátor volt, és most visszajött ide, a hazájába, sőt: eljött Erdélybe is, hozzánk.

Ugrik a kép. Visszafelé. Csobánka. Kilencven. Vagy kilencvenegy. Móziék, Zalánék. Valamilyen irodalmi tábor. Kis faházak. Előadások, írók, Esterházy is, és a többiek. És Faludy György, persze. Éjfél után van, aludni szeretnének, első-másodéves diákok, akik, ki tudja, milyen pénzzel, stoppal, vonattal, busszal eljutottak ide. Aludni szeretnének, de nem jön álom a szemükre. Vékonyak a falak, a deszkafalak. Valaki, jól áthallatszik, rettenetesen horkol. Próbálkoznak így is, úgy is, forgolódnak, aztán feladják. Inkább ki-mennek a szabadba. Innen is, onnan is szállingóznak kifelé a házikókból az álmos, kialvatlan, aludni nem tudó emberek, hiszen ez a horkolás, nem túlzás: majdhogynem eget-földet rengető. Odébb, a félhomályban, talán egy gyengén megvilágított helyen emberek, táborlakók, középen pedig Ő ül és mesél... Az élő klasszikus.

1956 után a legelső alkalommal, pár évvel azelőtt, 1988 szeptemberében látogatott haza, és példátlan fogadtatásban részesült. Ferihegyen népes tisztelgő tömeg várta, a következő napon meg a szemerkélő, majd zuhogó eső sem tántorította el a sok száz fős tömeget a többórás sorállástól. „A pesti Szamuely (ma: Lónyay) utca közepén éppen megnyílt Eötvös könyvesboltban nemcsak a legendás – aznap, nem tévedés: 100 ezer példányban megjelent – Villon-fordításkötetét dedikálta az összetéveszthetetlen hajkoronájú mester. Az elől álló szerencsésebbek a *Pokolbéli víg napjaim* című – Amerikában, a Püski Kiadó által gondozott magyar nyelvű – memoár maradék példányait is megvásárolhatták.”

„Amikor hazajöttem, nagyon féltem, hogy csak a 70 évnél idősebbek fogják tudni, hogy ki vagyok. Úgyhogy nagy élvezet volt, amikor az első előadásomat tartottam Szegeden. Bár úgy indult, hogy a város vezetője – a nevét már elfelejtettem (...) – kijelentette, hogy amíg ő ott van, én nem nyithatom ki a pofámat Szegeden. Így mondta. Amire az egyetem rektora odaadta az auditorium maximumot. Este nyolckor kezdődött az előadás, és vagy egy negyed óráig tartott, amíg egyáltalán be tudtam jutni, annyian jöttek el. S bár ötven percnél nem szoktam tovább beszélni, éjjel egyig tartott az előadás.”

De ki is volt valójában Faludy György? Költő, aki „még problémamentesen és teljes mértékig hajlandó volt azonosulni a költőszereppel; az utolsó olyan alkotó, akit – ha nem is minden irónia nélkül – kortársai, rajongói a költőfejedelem címmel tüntethettek ki?” Dalnok, a romantikus költő újkori alakja? Modern Odüsszeusz? A legnagyobb átköltő (Villon, Pantagruel stb.)? Világpolgár és kópé és kamasz és minden, ami nagyon rokonszenvesse te(he)tte őt induló, kíváncsi, írogató emberek számára? Hazatérő száműzött, aki szamizdatban, majd hivatalos kiadványokban is elsőként beszél Recskről? A börtönben írt versek költője, amelyek élni segítettek az elítélteknek, a kultúra és a művészet „egyetlen fénysugarát” jelentették a sötétben sínylődőknek?

Vagy – ahogy a szakma hangadói mondják róla: élőszóban ügyes önérvényesítő, korszerűtlen, érdektelen alkotó, média csinálta álköltő, dilettáns? Nem eléggé igényes, terjengős, túlírt, nyelvében körülményes stb. Vagy Villon- és egyéb imitációival az alakváltó költők stílusirányzatának, így Baka Istvánnak, KAF-nak és a többieknek az előfutára? A szétírásokban, az élete eseményeire, az aktualitásokra való állandó reflektálásban minta, példa Tandori és az őt követők számára? Nyitott kérdések. Ne válaszoljunk most rájuk. És talán nem is tudnánk. Hadd idézzük befejezésül inkább Bodor

Bélának a költő halála után írt mondatait: „Elment tehát a fejedelem, aki mindamelllett szívesebben mutatta magát nem létező fejedelmek udvari bolondjának vagy éppen a csavargók fejedelmének, mint olyan úrnak, aki előtt a pórnépnek fejet kell hajtania. Hiányozni fognak polgár- és hatalompukkasztó gesztusai, életöröme, szabadsága, közvetlensége. Hiányozni fog a költészet halhatatlanságába, a világ maradéktalan megverselhetőségébe vetett hite, rólunk szóló történetei, melyekben nem a valóságra, hanem magunkra ismerünk. Hiányozni fog költőként, demokrataként, nagy idők utolsó tanújaként és mindenekelőtt létét és lényét maradéktalanul vállaló emberként.

Nem hiszem, hogy hitt volna bármilyen túlvilágban. Ha valamiben, hát abban bízott, hogy emlékezni fogunk rá; hogy még sokáig elő-elővesszük a könyveit, a költeményeit. És egy-két sorára talán könyv nélkül is emlékezünk. Ez az ő feltámadása.

Izgalmas, szörnyű, boldog, kalandos – teljes életet élt.”

Legyen ez a rövidke írás egyben az Ő újabb (röpke) feltámadása is akkor.

Kovács Péter Zoltán

VAGY PONYVÁT OLVASUNK, VAGY SEMMIT?

II. ELŐZETES ADATOK ÉS ELŐ(ZETES)ÍTÉLETEK

Egy tavaly decemberi írásomban interaktív olvasásszociológiai játékra hívtam az olvasókat.¹ Most már új eredmények is vannak. Ez a szöveg most kevésbé lesz interaktív, cserébe több lesz benne a kézzelfogható adat – tendenciákat látunk majd, még ha nem is mindig tisztán és egyértelműen. De lesznek adatok is – amik iránt a bölcsészársadalom néha fanyalogni szokott, közömbös vagy szkeptikus irántuk. Lássuk!

Az alábbi, 2024-es adatok egy általam végzett kérdőíves felmérés előzetes, ún. pilot-eredményei. A lehető legaktuálisabbak – hiszen a kérdőívezés még nem zárult le – ellenben még nem reprezentatívak: a minta összetétele nem képezi le pontosan a középiskolás korú romániai magyar lakosságot nem, kor, az iskolai osztály ágazata (elméleti, tehetséggondozó, technológiai), valamint a lakhely típusa szerint, ellenben a nem és lakhely típusa szerint jól közelít. A nem szűrt minta így jelenleg 975 fő. (A 2021-es népszámlálási adatok alapján a középiskolát vagy szakiskolát látogató, magyar nemzetiségű személyek száma 31 627.²)

A tavalyi szövegben egy ponton azt állítottam, hogy a diákok igenis szeretnek olvasni. Ha rendszeres olvasónak nevezünk mindenkit, aki évente legalább négy könyvvel végez, akkor kijelenthetjük, hogy *minden harmadik középiskolás korú diák olvas*. A nem olvasók kétségkívül azok, akik *egyetlen könyvet sem* olvastak el az utóbbi egy évben. Nagyjából *minden hatodik diák* ide sorolható. Mi történt a maradék majdnem 50%-kal? Ők saját bevallásuk szerint az elmúlt 12 hónapban 1–3 könyvet olvastak el, így alkalmasszerűen olvasóknak minősülnek. A legutóbbi időszakban, Magyarországon végzett felmérésekhez képest az eltérés igen nagy. Ezekben a nem olvasó középiskolás korú diákok aránya az 50%-ot közelíti. Az eltérésre két magyarázat adódik, és úgy vélem, a végső választ a kettő egyvelege fogja megadni: egyrészt beszélhetünk a reprezentativitás részleges hiányából adódó mérési hibáról, másrészt helyi, erdélyi jellegzetességről is. Már Gereben Ferenc magyarországi olvasásszociológus is feltételezte korábban (úgy a rendszerváltás előtt, mint után), hogy a határon túli magyarság olvasási szokásait tekintve konzervatívabbnak mutatkozik: inkább klasszikusokat olvas, valamennyivel többet, valamint lassabban sajátítja el az új típusú médiafogyasztási szokásokat.³ (Emellett vallásosabb⁴ is, s ennek nemsokára jelentősége is lesz.) Lássunk tehát olyan adatokat is, amelyek alátámaszthatják a fenti sejtést, tudniillik, hogy nemcsak mérési hiba áll a háttérben.

Nézzük meg, melyek a válaszadók által éppen olvasott (vagy éppen befejezett) művek. A 975 diák az erre vonatkozó kérdésre válaszul összesen 1004 művet említett, e művek pedig 391 különböző szerzőhöz tartoznak: a „nyertes” közülük Colleen Hoover (az összes említett mű 4,5%-ának szerzője), majd következik Móricz Zsigmond (3,8%), Jókai Mór (3,3%), Leiner Laura (2,7%), Zrínyi Miklós (1,8%), Ana Huang (1,8%), F. M. Dosztojevszkij (1,5%), Molnár Ferenc (1,4%), Mikszáth Kálmán (1,4%) és Madách Imre (1,4%). Csak a legelső 10 szerzőt soroltam fel, a többi, 381 szerző az 1,4%-os említési arányt sem érte el!

A középiskolások, úgy tűnik, nagyon sok különböző szerzőt olvasnak, ezt a következtetést azonban már korábban levonhatták kutatók, hasonló említési arányokra hivatkozva. A tendencia a rendszerváltás óta erősödik egyre láthatóbb módon: egyre több szerző verseng az olvasók figyelméért, s ezzel párhuzamosan egyre kevesebb képes elérni az általános népszerűséget. Egyre ritkábban látunk olyat, hogy egy adott szerzővel vagy művel való találkozás kohorsz-élményt legyen képes nyújtani a fiataloknak: annak az élményét, hogy ők mind ismernek egy művet, egy szerzőt, egy világot, s ez őket különböző szinten, de együttesen jellemzi. Ilyen volt a 2000-es években Rowling *Harry Pottere*, később Stephanie Meyer *Alkonyat*-sorozata. A legutóbbi időben csatlakozott hozzájuk Leiner Laura *A Szent Johanna Gimivel*, és nem csak. A felnőtt korosztály számára (felmérések alapján látszik, nem szubjektív vélemény) ilyen volt Szilvási Lajos, Moldova György vagy Berkesi András, majd a rendszerváltás után némi idő elteltével Robin Cook, Vayyan Fable, még később Danielle Steel vagy Lőrincz L. László.

A felmérés elején a munkahipotézisem a következő volt: a célcsoport nem rendelkezik majd kohorsz-élményt nyújtó szerzővel. Harry Potter már *passé*, a vámpiros könyvek hamvukba holtak, de Leiner Laurának is kifelé áll a szekere rúdja, már ami a valós népszerűségi adatokat illeti. Ezt mondatta velem az új generációs pöttyös könyvek (a 2000-ben alapított Könyvmolyképző Kiadó életkori kategóriára targetált,⁵ megkapó címmel és borítódizájnnal rendelkező, főként ifjúsági, romantikus, fantasy műfajú könyvei) és általában a Young Adult-irodalom terjedése, az ezen marketing-kategóriába sorolható művek belső logikája is.

Részben csalódtam. Leiner Laura még éppen túlél, nem is látszik, hogy rövid időn belül tervezne eltűnni, a *Harry Potter* is feltűnik egy-egy listán (előkelő helyet foglal el például Rowling a kedvenc szerzők listáján, de a legjobb barátjának ajánlott egyetlen könyv szerzői között is). Ami viszont meglepőbb, az Colleen Hoover elsőprőnek tűnő népszerűsége (akinek regényei maguk is a Pöttyös Könyvek sorozat részeként jelentek meg magyarul, igaz, a New Adult kategóriában, amely az ajánlás szerint 18 éven felüliekhez szól).

Miért lepődtem meg? A fiatal felnőtteknek (mondjuk ki őszintén: a nagyjából középiskolás korúaknak, hiszen a Young Adult szókapcsolat maga is marketingfogás) szóló irodalom, a kalandos-szerelmes népszerű regények piaci logikájába van kódolva a történet elsőbbsége az íróval szemben. A szerző kultusza kifejezetten kerülendő ebben a szegmensben, a cél az olvasóközönség minél pontosabb „kiszolgálása”, a megfelelő történet tálán kí-

nálása. Ha a sárkányok vannak divatban, akkor sárkányos-lovagos könyvek. Hopp, a fiatal női olvasók egyre inkább én- és nem-tudatosak, lovag repül, de a hercegnő sem befutó, legyenek a könyvekben önálló női szereplők, érzelmeiket vállaló férfiak, utazás, karrier és legfőképp családi problémák, amire a fiatal olvasók jól rezonálnak majd. Gondoltam én. Részben igazam volt, részben tévedtem.

A Young Adult és érzelmes-romantikus szegmens, bár jóval kevésbé szerzőközpontú, mint ahogyan azt eddig a könyvpiactól megszokhattuk, mégsem tudja tökéletesen kicselezni a kultusz mechanizmusait. Colleen Hoover ott van mindenütt. Most. A legjobb lenne ugyanezt a felmérést megejteni öt-tíz év múlva is, lássuk, lesz-e újabb sztárszerzőnk, vagy megmarad ő. Nem tudom, fogalmam sincs. Az aktuális sejtés: vannak ugyan kiemelkedő népszerűségű írók, de az ő „kifutási idejük” egyre csökken. Ellenben a hosszabban túlélő szerzők népszerűsége valamivel elmarad a korábban elvártnál. Leiner Laura egy adott időszakban, nagyjából 2010 és 2015 között elsősorban népszerű volt, azóta lassan veszít a népszerűségéből, de nem tűnik el. A *Harry Potter*rel ugyanez a helyzet, ott a csúcspont valahol 2000 és 2015 között található. Ami izgalmas, hogy ugyanez történt Jókaival is a 20. század közepén. E szerzők lassú, elnyújtott eltűnése maga a klasszikussá válás.

Vissza az eredeti dilemmára: lehet-e valami sajátosságot felfedezni az erdélyi fiatal olvasóközönségben? Megkockáztatom, hogy az egyik lehetséges válasz a következő: gyakran (vagy a magyarországi társaikhoz képest gyakrabban) olvassák (el) a tanórán feladott olvasmányokat.⁶ A jelenleg olvasott top 10 szerző között ott találjuk Móriczot, Jókait, Zrínyit, Mikszáthot és Madáchot.⁷ Az első 10 kedvenc szerző között Petőfit, Jókait, Aranyt. Az első tíz kedvenc magyar szerző között Jókait, Petőfit, Aranyt, Adyt, Molnárt, Kosztolányit, Móriczot, Szabó Magdát és Fekete Istvánt. A „kötelező olvasmányok” közül az egyetlen – igaz, az első helyen befutó – kivétel itt kortárs szerzőként Leiner Laura.

Magyarországon a legutóbbi, a vizsgált korosztályt is érintő felmérések hasonló eredményei között kevesebb „kötelezőt” találunk. A jelenleg vagy legutóbb olvasott top 10 szerző között ott látjuk (ha csak a magyar kötelezőket akarjuk kiszemezgetni) Molnár Ferencet, Karinthyt, Mikszáthot, Fekete Istvánt, Gárdonyit 2017-ben, valamint Jókait, Móriczot és Gárdonyit 2019-ben. Slussz. 2017-ben⁸ a kedvenc szerzők közül az első 10 pozícióban magyar kötelezőnek minősül(het) Fekete István, Móra Ferenc, Molnár Ferenc, Gárdonyi Géza, Szabó Magda, Benedek Elek.⁹

Külön izgalmas a *Biblia* helyzete: minden kérdés válaszai között megjelenik, a legprominensebb pozíciót azonban (érthető módon) a legjobb barátoknak ajánlott egyetlen könyv listáján foglalja el: ez a sajátos módon szerző nélküli könyv itt a hetedik! Nem ördögtől való tehát a Gereben által felvett lehetőség: az erdélyi magyarság még mindig kicsivel konzervatívabb, bizonyos értelemben értékterősebb, mint a magyarországi.

Számtalan olyan kérdés található még a kérdőívben, amelynek válaszait még nem volt lehetőségem kielemezni. Ami látszik a fentiekén kívül, az csupa olyasmi, amit eddig is lehetett sejtetni: nagyon nagy a különbség a fiúk és a lányok olvasási kedve között: 31%-nyi semmit sem olvasó fiú áll szemben 7,5%-nyi ugyanilyen lánnyal; 20,5%-nyi szuperolvasó (azaz havonta legalább egy könyvet kiolvasó) lány 3,6%-nyi szuperolvasó fiúval. Ha az olvasási gyakoriságot nézzük, a helyzet hasonló: lányok 9,9%-a vesz napi rendszerességgel könyvet a kezébe, a fiúk esetében ez 4,6%, ez kisebb, mint az előző érték fele. Izgalmas lesz megvizsgálni a különbségeket lakhely és életkor szerint is, de ennél sokatmondóbbnak ígérkezik a szülők végzettsége szerinti lebontás. Korábbi eredmények fényében kijelenthető, hogy ez a faktor meghatározó, természetesen olyan, általam nem mért változókkal egyetemben, mint a szülők olvasási szokásai vagy mesélési kedvük a gyermek korai fejlődési szakaszában.

Az osztály ágazata szerinti bontás szintén ígéretesnek mutatkozik. Izgalmas volt megfigyelni két olyan dolgot is, ami a tudományos megközelítés számára jelenleg vakfolt: a diákok visszajelzéseit a kérdőív kitöltése után, valamint a „rossz helyre” beírt válaszait. Kezdem ez utóbbiakkal: rossz helyen szereplő válasznak nevezem azon válaszokat, amelyeket a válaszadó olyan kérdésekre adott, amelyek a beírt információt nem kérték. Példaként álljon itt néhány a „Kik a legkedvesebb íróid?”, illetve a „Kik a legkedvesebb magyar íróid?” kérdésekre adott válaszok közül (betűhű átiratban):

„nem írokként olvasok, csak leveszem egy könyvet a polcra, ami megtetszik”

„Nincsen legkedvesebb író, sem íróim. Én ha könyvet választok vagy olvasok akkor nem szerző után választok hanem téma után, át lapozom a könyvet és a szerint döntöm el hogy kell-e nekem az a könyv, szükségem van-e rá.”

„Nincs, nem szoktam nézni a nevét”

Az ilyen „beírások” esetében látható, hogy a válaszadóból kikívánczozik a véleménye, azt meg szeretné osztani velem.¹⁰ (Bár erre a kérdőív végén, attitűdöt mérő kérdések formájában külön is lehetősége kínálkozik.) A fenti

esetekben azt látjuk, hogy a válaszadó nem szerző szerint választ, szó volt már erről fennebb. Szintén sokak számára ismerős hozzáállást tükröznek az alábbi kommentek:

„Nincs az összes magyar író egy nagy szar csak keserítik az életünk:)”

„Senki mert mind hülye értem én hogy jó dolgokat írnak meg minden az az ő bajuk de szerintem az én generációm 10 % se érdekel és akit meg igen az tanulja meg magának!”

„Csak részleteket, melyek szükségesek az érettségihez”

Azt hiszem, nem kell magyarázni az efféle kitörések és vélemények mögött húzódó lelkiállapotot. Érdekes viszont, hogy a számuk elenyésző, bár néhol nem a harag, hanem a lemondás hangjait hallani ki az ilyen sorokból (a „Ha csak egy könyvet ajánlhatnál a legjobb barátodnak, melyik lenne az?” kérdés rubrikájában): „A legjobb barátom se olvas.” „Egy olcsó könyvet” vagy egyszerűen „nem”. Sokkal gyakoribb, hogy a válaszadók címet ugyan írnak, a szerző nevét viszont nem említik. (Jellemző epizód egy tizedik osztályban a kérdőív kitöltésekor lejátszódott párbeszéd. Válaszadó lány: Mit csináljak, ha nem tudom a könyv szerzőjét? Én: Írd csak a címét! Lány, tökéletesen őszinte arccal: És ha azt sem tudom?)

A szerző nevének vagy a művek címének helyes lejegyzése szintén elképesztő gondokat okoz. A legnépszerűbb szerző Colleen Hoover szerepel Collen Howard, Coolen Hover, Cooleen Hoover, de Collen However (héló, autokorrekt!) néven is. És hát írt műveket Ballosi Bálint, Agata Kristie, Moliér, Homérosz, Berg Yudit, Yokai Mór, Jk. Roviling, Babitch Mihály, Kosúth Lajos, de még Toldi Miklós is. Veöres Sándort és Villiam Shakespeare-t Wörösmarty Mihály kompenzálja. Wass Albert eddig elfeledett, a munkás-paraszt osztályok és a bankár-burzoázia harcát feldolgozó műve a *Kard és kassza*, filológiai kuriózum Kármán József *Édes Anna* című könyve, de Móricz *Légy jó mint halálig* című műve is felkerült a listára. A névelők is rendre lemaradnak (Csikos pizsamás kisfiú, Summer I turned pretty, Pál utcai fiúk, Narancsos lány, Ropi naplója, Bárányok hallgatnak), és nagyon érdekes, ahogyan egy-egy címszereplő neve sem képes megragadni a leg-hívebb olvasóik fejében: így lesz Böszörményi Gyula Ambrózy bárójából – kivétel nélkül (!) rendre hatszor – Ambróczy báró.

Igazságtalan lenne nem kiemelni az olyan kommenteket, amelyek a válaszadó érzelmi kötődését, komolyságát visszahangozzák:

„Lolita – Vladimir Nabokov (iszonyatosan szép könyv csak nagyon explicit es nem egy konnyu olvasmany)”

„Daniel Keyes – Flowers for Algernon amit legutóbb olvastam, és egyik kedvenc könyvem amit valaha kiolvastam.”

„Talán furcsa lehet és eskü nem csak kötelezőket olvasok de nekem a Pál Utcai fiúk.”

Az angol–amerikai könyvpiac és általában az angolszász kultúra hatásait mutatja a szerző–cím sorrend elképesztően gyakori felcserélése is. Látszik (több különböző kérdést is összevetve), hogy sokan olvasnak angolul, sokan írják a könyvek címeit is angolul. Kétségek azonban itt is felmerülnek: bár valószínűsíthető, hogy az a válaszadó, aki éppen olvasott műként „Daniel Keyes – Flowers for Algernon” című könyvét gépeli be, az adott regényt valóban angolul olvassa (sőt, van több olyan válaszadó is, aki kifejezetten pontosítja, hogy egy művet idegen nyelven olvas), de nem egyértelmű ez az olyan Young Adult–könyvek esetében, melyek magyar kiadásának borítóján nagyobb betűvel, hangsúlyosabb helyen szerepel az eredeti angol cím, a magyar pedig vagy rákerül a borítóra, vagy nem – pedig a regény maga fordítás. Pláne mit kezdünk az olyan válaszokkal, mint „Bűn és bűnhődés by Dosztojevszkij, Violet Bent Backwards over the Grass by Lana Del Rey, Szív-kufárok by Tess Gerritsen, One Of Us Is Lying by Karen M. McManus”? Nagy a Wattpaden vagy egyéb online felületen olvasott művek száma is, a műfajuk sem állapítható meg sokszor teljes bizonyossággal, de arra is akadt példa, hogy – miután a válaszadó szerzőt nem nevesített – hosszas kutakodás után találtam meg egy online, folytatásokban közölt mű szerzőjének nevét a Redditen. Helló, 19. századi folyóirat-vibes!

A tudományos megközelítés számára jelenleg vakfolt még a diákok közlékenysége, a véleményük szabadjára engedésének mértéke is. És nem tudjuk, hogy ennek milyen hatása van, már ha egyáltalán van, a kérdőívek kitöltésére. Elmondom, konkrétan mire célzok: a kérdőívezést követően, amennyiben az osztály és/vagy a tanár részéről mutatkozik erre hajlandóság, el is szoktam beszélgetni a diákokkal, félig strukturált kérdések segítségével. Arra vagyok ilyenkor kíváncsi, hogyan élték meg a kitöltést, milyen eredményekre kíváncsiak, mit tennének még hozzá a kérdőívhez. Ha van idő, bedobok egy aduász-kérdést: Elképzelhetőnek tartják-e, hogy kialakítsanak a saját osztályuk számára egy 10 könyvből álló háziolvasmány-listát? Volt osztály, ahol rögtön nemleges választ kaptam, de volt, ahol szinte magát a listát is összeállítottuk. Érdemi vita azonban egy helyen nem szokott lenni: technológiai osztályban. A kérdőívet kitöltik, nem bliccelik el, ugyanannyi idő megy rá el, mint mindenütt másutt. De vita nincs, a véleményüket tömönatokban fogalmazzák meg. Fájó így szembesülni a társadalmi sze-

lekcióval. Érdeklődnek, olvasnak is, vannak ötleteik, vágyaik, gondolataik – kifejezni nem tudják őket, a soft skillek hiányoznak.

Ezzel szemben áll a top szerzők népszerűsége, az iskolai olvasmányok látszólagos megingathatatlansága, sőt, olyan szerzők újrafelfedezése, mint Emily Brontë, Agatha Christie vagy F. M. Dosztojevszkij. (Utóbbi a 7. legolvasottabb és 8. legkedveltebb szerző!¹¹) Szerepel az olvasmányok listáján a *Biblia* és a *Kommunista kiáltvány* is. Ott van az *Adjátok vissza a hegyeimet!* és ott a *Heartstopper*. Ott az *Egy ropi naplója* és ott *A csíkos pizsamás fiú*. A tendencia az, hogy a tendenciák sokfélék. Folyt. továbbra is köv.

JEGYZETEK

¹ Vagy ponyvát olvasunk, vagy semmit? Interaktív olvasásszociológiai esszé, *Látó*, 2023. december; *Látó*, 2023. december, XXXIV. évf., 12. sz., 86–92. (Online: <https://www.lato.ro/irodalmi-mu/vagy-ponyvát-olvasunk-vagy-semmit-i>)

² Ebbe az értékbe beletartoznak azok a személyek is, akik ugyan már nem iskolás korúak, de látogatják valamelyik középiskolát (egészen 20 éves korig) vagy mesteriskolát (bármilyen korig). Az ő arányukat etnikum szerinti bontásban a Statisztikai Hivatal nem tette elérhetővé, a teljes populációban az arányuk 1,5%.

³ „Kissé leegyszerűsített képlet szerint a határon túli magyarok olvasáskultúrája és nemzettudata egyaránt magasabb szintűnek bizonyult a magyarországinál. [...] A Kárpát-medence Magyarországon kívül élő magyarsága tehát *olvasáskultúrájának tradicionális vonásaival identitásának megőrzését szolgálja; és identitástudatának markánsabb jellege pedig egyúttal tradicionális, értéktelítettebb olvasási szokásait konzerválja.*” Gereben Ferenc: *Olvasáskultúra és identitás*, Lucius Kiadó, Budapest, 2005, 172. (Kiemelés: G. F.)

⁴ „A Magyarországon kívüli magyarságot egy tömbként kezelve az anyaországhoz mérten viszonylag kicsi különbségek mutatkoznak: a vallásos hit (10. hely) egyértelműen közelebb áll a határon túli magyarokhoz [...] A többnyire nem túl jelentős értékorientációs eltéréseket nem szabad túlértékelnünk, de annyi mégis elmondható, hogy a határon túl inkább bizonyos poszt- (vagy pre-?) materiális és önkorlátozó; a határon innen pedig inkább a praktikus és a hétköznapi élethez kapcsolódó értékek iránt mutatkozik valamivel nagyobb affinitás. Nehéz lenne megmondani, hogy ezek a különbségek milyen mértékben írhatók magának a kisebbségi helyzetnek a számlájára, s mennyiben magyarázhatók a Magyarországot környező országok egy részének fejletlenebb modernizációs szintjével vagy regi-

onális történelmi hagyományaival.” Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*, Osiris, Budapest, 1999, 29–30.

⁵ Ezt jelzik a borítón a különböző színű pöttyök. Sokatmondó a Szukits Könyvkiadó irodalmi blogjának ajánlója is: „Az egyes kategóriák arany, bíbor, narancs, vörös, rubin, zafír, és kristálypöttyös jelzéseket kaphatnak. Azokat a kiadványokat, melyek ezen csoportok valamelyikébe besorolhatók, pöttyös könyveknek nevezzük. A hagyományos pöttyös kötetek mellett olyan sorozatok is megjelentek, mint a Sötét Örvény könyvek, Kaméleon könyvek, Rázós könyvek (18+), Király könyvek, Csíkos lányszoba kötetek és Szivárvány kör könyvek, melyeknek szintén megvan a maguk sajátossága.” (<https://www.szukits.hu/pottyos-konyvek-minden-amit-erdemes-tudni-roluk>)

⁶ Itt említjük meg, hogy Magyarországon léteznek országosan kötelező olvasmányok, nálunk nem, itt csak ajánlott szerzők és művek szerepelnek a tantervben, az érettségi sem szerzőt és művet kér, hanem legfeljebb műfajt és korszakot.

⁷ Izgalmas kivétel Molnár Ferenc. Ő kivétel nélkül *A Pál utcai fiúk*kal szerepel az említések között, ami többnyire 6. osztályban feladott olvasmány. Lehetséges megfajtás: az őt említő válaszadók esetében ez az utolsó könyv, amelyet elolvastak. Itt veszítettük el őket. Erről még később.

⁸ A vonatkozó 2019-es adatsort nem publikálták.

⁹ Ha az előbb azt állítottuk, hogy *A Pál utcai fiúk* lehetett a 2024-es erdélyi minta egy részének utolsó olvasmányélménye, akkor mit szólhatunk ehhez a szerzőlistához?

¹⁰ Azért a személyes megfogalmazás, mert a kitöltések alkalmával minden esetben jelen vagyok, magyarázok és segítek. Az irányított kitöltésnek nevezett módszer ily módon javítja a kérdőívek pontosságát, validitását.

¹¹ Ennek ellenére két válaszadó tudja a nevét magyar helyesírás szerint leírni, mindenki más *Dostoevsky*ként említi.

Tamás Zsófia

„RÁNCBA SZEDETT
FIGYELEM”ILMA RAKUSA: *MAGÁNY PERGŐ ERREL*. FORDÍTOTTA MÁRTON LÁSZLÓ
ÉS TATÁR SÁNDOR, BOOKART, CSÍKSZEREDA, 2023.

Ilma Rakusa magyar–szlovén származású svájci író, költő és műfordító, aki francia, orosz, szerb–horvát és magyar műveket fordít németre, regényt, verseket, esszéket, novellákat ír. Eddig négy kötete jelent meg magyar fordításban. Műveiben jellemzően találkozhatunk multikulturalitást hangsúlyozó szövegnyelvvél, lankadatlan kíváncsisággal a helyek és emberek iránt, a felfedezés és találkozás örömeinek lírai, prózai megalkotásaival. A *Magány pergő errel* eredetileg *Einsamkeit mit rollendem „r”*. *Erzählungen* címmel, 2014-ben jelent meg, fordítása 2023-ban készült el a Bookart Kiadó gondozásában.

Ebben a kötetben Ilma Rakusa idegenvezető, aki az ismerős ismeretlenekbe kalauzolja az olvasóját, felfedi azt, ami látható, és leleplezi a láthatatlant. Az énelbeszélő kézenfogva vezet végig járt és járatlan utakon, ezüstösszürke aszfalton, kisutcák útvesztőjén keresztül, tülekedő szőlőhegyeken és fenyőtengereken át, néha megpihelve elégikus ottománokon keletre néző hálósobákban.

Elkísér a kedvenc helyeire, megmutatja, Budapest miért egy varázsvessző, Graz mikor szürkészsürke, és Bondóban hogyan változnak patakokká a sikátorok. Nem mutogat ujjal, csak óvatosan irányítja a tekintetet. Bemutat különféle személyeket, mások katalizátorává válik, felteszi ránk a szemüvegét, hogy lássuk, hogyan válik Katica az este sugárzó napjává, miért nem tudja Lou kiheverni Eva halálát, miről álmodozik Marja a kerítésekre könyökölve, és honnan ismeri Steve a libaúsztatókat. Bemutatja őket, hogy legyen kitől elbúcsúzni, hogy legyen kire emlékezni, hogy legyen, aki nélkül vagy akivel együtt magányosnak lenni. Útközben összefuthatunk Stendhallal, Godard-ral, Picassóval, Nabokovval. Helyek és emberek, közeliak és távoliak. Aztán a kötet becsukja a szemünket, megidézi a székelygulyás,

a szárított tőkehal, a juhsajtós burek és az alpesi égbolt ízét. Majd Bachot, magyar indulót, menyasszony-búcsúztatót és kolumbiai popslágereket hallgattat velünk a tömjénillatban.

A kötet tizennégy novellát sorakoztat fel. A címek mind tulajdonnevek, személyekre vagy helységekre utalnak, amelyek lehetőségeket kínálnak a megismerésre, a magány felszámolására, átértelmezésére, megosztására. „Minden felfedezés intenzív és törekeny”, illetve „Igazi művészet megismerni valakit” – olvassuk a megállapításokat, a kíváncsiság és tudásvágy költői érzékenységgel keveredve vonul végig a kötetben, alanya változik, de intenzitása konzisztens marad. A szöveg az énelbeszélő megszólalásmódjából adódóan emberközpontú, társas kapcsolatokat, kapcsolódásokat, viszonyokat, „egyszerű és összeadódó vágyakat” mutat be és vizsgál. Empatizál, szenvedélyes, ugyanakkor az elmúlás és elengedés súlyának melankóliájától terhelt. Az elbeszélés mód lírai, a tájleírások költői képek mozaikjából állnak össze, így tömörség és epizodikusság jellemzi a szövegeket. Hangok és csendek töltik ki a tereket, fizikai és lelki közelségek és távolságok árnyalják a történeteket, az énelbeszélő szerint ez a „ránca szedett figyelem”.

A novellákra jellemző, hogy az énelbeszélő egy-egy történeten belül különböző nyelveket, kultúrákat, helyszíneket sorakoztat fel és emel be a narratívába. Erre a jellemzőre a címben lévő „pergő errel” kifejezés is utal mint nyelvi különbségeket szemléltető eszköz. Ez egy korlátok és lehetőségek adta identitáskereséssel jár együtt, a *kik vagyunk? hol?* és *miért?* kérdésekre keresi a választ.

A kötet szövegeinek több közös aspektusa is van, amelyek által megalakítják a magány rakusai koncepcióját. Szerkezeti szempontból a történetek sorrendje is beszédes. Az első, *Katica* című novella középpontjában a címadó karakter áll, akivel az elbeszélő nézőpontjából ismerkedünk meg, általa tudjuk meg, hogy hol született, mik a vágyai, hogyan énekel, mit jelent neki Dóra, és mit jelent ő az elbeszélőnek. Azonban az ezt követő novellákban fokozatosan kerülnek ki a fókuszról az egyes szereplők, és helyüket különböző terek, városok, falvak veszik át. Az utolsó, *Koljanszk* című szöveg Koljanszk fikatív városképét írja le, szántóival, rétjeivel, életeivel és halálaival. Míg az első novellában olyan sorokkal találkozhatunk, hogy „Éreztem, hogy Katica az önelvesztésben képzelel el a boldogságot”, addig ennek kontrasztjaként az utolsóban például „A természet megingathatatlan a maga kiszámíthatatlanságában” kijelentés olvasható. Ez az áttűnés tudatosan vezet az olvasó figyelmét a szűkebb környezetről a tágabbra, az egyes emberi

történetekről az időben és térben is szerteágazóbb, több emberi történetet körülölelő kontextusokra.

A kötet 2023-ban megjelent fordítását Márton László és Tatár Sándor ketten vállalták. Ez a tény árnyalja a szövegek olvasatát, Márton és Tatár bár hangulatban enyhén eltérő, stílusban hasonló szövegnyelvet alkalmaznak. Ez pedig hozzáad a kötet tartalmi esztétikájához, ugyanis a Rakusa fordítói munkásságából származó, a szövegekben jelenlévő mozaikszerű, változatos nyelvezetet kellően kiegészítik a történetek közti stilisztikai hasonlóságok és alig észrevehető differenciák. Tatár és Márton a fordításaikban egységességre törekszenek, a többnyelvűség játékát azonban megtartják a szövegekben, amit Márton több esetben is lábjegyzetek segítségével magyaráz.

Ez a kötet egy kollázs, amelynek darabjait Rakusa évek munkája során gondos figyelemmel gyűjtötte össze, hogy megmutassa nekünk a nyelvjárások, kultúrák, helyek és emberek kavalkádjának otthonosságát és az ebben megbúvó otthontalanságot.

Codău Annamária

A MESE IGAZSÁGAI

SALMAN RUSHDIE: *DIADALVÁROS*. FORDÍTOTTA GRESKOVITS ENDRE, HELIKON KIADÓ, BUDAPEST, 2024.

„Szóval hogyan éljünk? Mi az emberi élet? Milyen a jó élet és milyen a nem jó? Kik és mik ezek az ezrek, akiket létrehoztunk?” (26.) Hukka és Bukka, két tehénpásztorból lett városalapító kezdetleges filozofálgatása a földből varázsolt új város láttán, valamikor a 14. század Dél-Indiájában, nem is olyan naiv kérdésselvetésekből áll. Napjaink politikai konfliktusait például szintén az ezekre adott eltérő válaszok egymással szembeállításával (is) adja.

Állítólag a *Diadalváros* (eredetiben *Victory City*) kézírata már befejezett volt, amikor 2022 augusztusában Salman Rushdie íróra késsel támadott egy merénylet egy publikus eseményen. Az esetre reflektáló *Kés* című kötet mellett elsőre súlytalannak tűnhet ez a regény, amely Rushdie életművének

ahhoz a vonulatához tartozik, amelynek legismertebb darabja a fatva előli bujdosás során írt, 1990-ben megjelent, gyermekeknek szánt *Hárún és a mesék tengere*. Utóbbi a mese, a történetmondás erejéről szól, a *Diadalváros* pedig a szavak győzelméről. A konklúzió azonban hosszas-bonyodalmas út végére lesz elérhető, amely során kiderül, miért nem teljesen megnyugtató: mert a regény egyik fő, inkább implikált, mintsem konkrétan feltett kérdését, azaz hogy miként tud egy közösség jó életet élni és ennek feltételeit továbbörökíteni, az ember természetében rejlő negatív tulajdonságok (hiúság, hatalomvágy, kegyetlenség) ellenére, megválaszolni nem tudja. Vagy mégis? A szeretet lenne Rushdie válasza? Vagy a felemelkedés–bukás örök körforgásába való beletörődés?

Rushdie eddigi regényeihez képest a *Diadalváros* nem innovatív technikáiban, fő tételeiben sem, viszont fordulatos történetszövése – még ha a bábszerű szereplők motivációi és változásai nem is annyira pszichológiailag elmélyítettek, mintsem mesékre jellemző narratori önkényességgel mozgósítottak – magába szippant. Talán az előző művekhez képest ritkábbak az egyes szám első személyű posztmodern elbeszélő elbizonytalanító-ironizáló, az elmondottak hitelességét játékosan kétségbe vonó közbevetései; amúgy is, a hitelesség felelőssége Pampá Kampanára és kéziratára hárítódik. A regény ugyanis fikció a fikcióban, a keret szerint az elbeszélő rátalál egy négy és fél évszázaddal ezelőtt készült szanszkrit kéziratra, a 24 000 versből álló *Dzsajaparádzsajára* (Diadal és vereség), amely a legnagyobb középkori indiai birodalom, a varázslatos Bisznaga két és fél évszázados történetét beszéli el. A Vidzsajanagara birodalom, amelynek központjából a ma Hampi-műemlékegyüttesként ismert romok maradtak fenn, képezik a Rushdie által teremtett fikció valós referenciáját. Úgy is vehetjük tehát, hogy ennek a birodalomnak egy (fiktív) alternatív krónikájának tolmácsolása a regény, melynek magyar nyelvre ültetése során Greskovits Endre szépen kitarott, érzékletes nyelvet használ, érződik rajta az indiai származású brit író szövegvilágában való otthonosság, amelyet több évtizednyi Rushdie-fordítások eredményeztek. A regény elbeszélője szelekciós tevékenysége ellenére szerényen meghúzódik, „se nem tudós, se nem költő, csupán meseszövvő, és ezt a változatot a mai olvasók pusztá szórakoztatására és lehetséges épülésére ajánlja” (9.). Tehát a legelejétől tisztában lehetünk azzal, hogy *tanmese* fog következni – sőt, a szüzsét is nagy vonalakban előre ismerteti a narrátor.

Másodrangú dél-indiai királyok közti csatározások következtében egy nagy csoport megözvegyült nő tömeges öngyilkosságot követ el, máglyára vetik magukat. A kilencéves Pampá Kampana szeme láttára ég el az édes-

anyja is. Ezután a gyermeket megszállja egy istennő, aki megjósolja nagy vonalakban a lány hosszú, 247 éves, fizikai öregedéstől mentes és az általa teremtett világvárossal, Bisznagával összefonódó sorsát, és el is kezdődik e sors beteljesítése. Pampá kilenc évet tölt egy aszkétánál, Vidjászágnál, későbbi ellenfelénél, aki radikális vallásossága és eleinte békés filozófiája ellenére rendszeresen megerőszkolja őt. Az idő elteltével arrafelé jár a Hukka és Bukka Szangama testvérpáros, akik Pampá utasítására varázsmagvakat vetnek el, és lesznek első királyai a földből kinövő városnak, miután a múlttalan, emléktelen lakosoknak megalkotja és fülükbe suttogja a nő a történeteiket. Mindezt aztán királyok, szeretők, vallási ellentétek, csaták, örökösödési viták váltakozása követi, Pampából is hol szeretett, majd félt királyné, megvetett és száműzött varázslónő, visszatérő jós lesz. A cselekményláncolat lényege a hatalom, az eszmények és megvalósulásaik örök körforgása, a virágzás és bukás szükségszerűnek mutatott váltakozása.

Mindez sajátos módon összeszövődik az anyaság (és az anyátlanság) témájának elemeltebb végigvezetésével. Pampá őstraumája az anyja azon döntése, hogy elhagyja őt a halálért, ezért eredeti célja egy olyan világ létrehozása lesz, amelyben ez soha többé nem fordulhat elő. A regény érezteti, az anya döntése tulajdonképp kulturális meghatározottság, ezért „[a]mikor az istennő az ő szájával szól, arra buzdította Pampát, hogy olyan világért harcoljon, amelyben a férfiak *új szemmel tekintenek a nőkre*, és ez lesz a leg-hatalmasabb újdonság mind közül.” (104.) Bisznagában ezért akkor lesz virágzó korszak, amikor a nők is ugyanolyan társadalmi szerepeket tölthetnek be, mint a férfiak – az örök és legvitézesebb harcosok egyébként végig nők! Emellett több progresszív elképzelést is egyértelműen a prosperitás feltételeként állít be a regény cselekménye: a vallási, faji toleranciát, a jogegyenlőséget, a kozmopolita elfogulatlanságot, a sokféleség tobzódását, a művészet szabadságát, a szerelem szabadságát; ezek ellenkezőit, valamint a dicsőség-hajszolást, a hiúságot, a hatalomvágyat, a kegyetlenséget pedig bukáshoz vezetőnek. (Lehetne említeni még a Nők erdejét is, Pampá száműzetése egyik helyszínét, ahol nincsenek királyok, a természet szabályai határozzák meg a harmonikus életet és együttműködést a dzsungel minden állata és növénye és odamenekült „vad erdei női” közt – amíg a kívülről érkező fenyegetés tönkre nem teszi mindezt.)

Hiába nemesek Pampá Kampana eredeti szándékai, túl hosszú és keserű élete során sok mindent kell megtanulnia. Alakjában érdekesen fonódik össze az anyaság leckéje a teremtő leckéjével a gyermek/a mű/a teremtett város további alakulása fölötti kontroll tekintetében: „a világ igazsága az, hogy

az emberek a természetük szerint cselekednek, és ez fog történni”. (339.) Önismereti vizsgálatai során rájön, ő sem jobb anya a sajátjánál, hiszen az államédekért (a saját eszméi érvényesítésének érdekében) képes elfordulni gyermekeitől, kitagadni közönséges fiait, előnyben részesíteni, majd ugyanúgy cserben hagyni rendkívüli lányait, tehát kegyetlenül cselekedni; ehhez hozzájárul, hogy néhány veszteség után nem engedi meg magának, hogy szeretetet érezzen, hiszen a jóslatnak köszönhetően tudja, mindenkit túl fog élni, végig kell néznie mindenkinek az elmúlását, aki közel áll a szívéhez. A kontroll elengedésének nemcsak személyes síkon van tétje, összefügg az uralkodással is: Bisznaga három aranykora részben azért ér rendre véget, mert problémává válik az örökösödés, azaz általánosítva annak kérdése, hogy hogyan tarthatók fenn az eszmék a gyakorlatban és fogadhatók el a másként gondolkodók. Pampá, a mátriárka, a birodalom anyja kétszer teremti meg Bisznagát: első teremtése, a város életre varázsolása során későre jön rá, hogy felülről nem irányítható a jó, amint az el is hangzik egyik szereplő részéről: „– Az a helyzet az örömteli élet megteremtésével (...) hogy fentről lefelé nem igazán működik. Az emberek nem azért akarnak szórakozni, mert a királyné megmondja nekik, hogy hol és mikor, milyen általa kedvelt módon szórakozzanak.” (100.) Második teremtése – a Bisznaga emlékezetét továbbörökítő költemény megírása – során azonban megengedi, hogy Bisznaga (vissza)hasson rá: miután Krisnavédarája hirtelen haragjában megvakítja, a birodalom legdicsőségesebb királya megvakítja, képes lesz meghallani, ahogy a város átlagos, névtelen lakói visszasuttogják neki a történeteiket, és ezeket is beleszövi az alkotásba. Hiszen addigra megérti a szeretet leckéjét is. Bár a magát istenkirálynak tartó Krisnavédarájához hasonlóan Pampá is „ilyesmiről álmódott, egy olyan Bisznagáról, amelyben félretesznek minden megosztást – kasztbélit, bórszín szerintit, vallásit, gondolkodásit, formait, területit –, és megszületik a prémarádszja, a szeretet uralma”. (236.); két és fél századnyi életre van szüksége, hogy megértse, a szeretet épphogy nem *uralkodik*: „...és meg fogom tanulni, hogy a szeretet legmélyebb jelentése a lemondás, az ember álmának feladása azért, hogy a szeretett lény álma valóra váljon.” (239.)

A suttogás, amelyet Pampá nagyon sokszor manipulációs eszközként használ, a regény lapjain egyúttal a fikciócsinálás allegóriája, a lakosság tudatába ültetett narratívák pedig (mint amikor Pampá távolléte alatt az uralkodó Vidjászágár sugalmazásaira átírja Bisznaga eredettörténetét, tagadva a varázslat általi létrejöttét) a történelmi narratívák megbízhatóságának kérdésével is játszanak. Persze a történelemben emelés mint legitimáló lépés

érvényes mind Pampá intencióira, mind az egyes szám első személyű tolmács-narrátorra, aki a *Mabábháratá* és egyéb kanonizált eposzok említésével, valamint valós történelmi figurák beszámolóival (például portugál és velencei utazók beszámolóival) történetbe emelésével „hitelesíti” a *Dzsajaparádzsaja* kéziratának létezését. A különbség viszont a mesék valódisága és a hazugság közt úgy tűnik, egyrészt az önreflexióban rejlik, másrészt a mesélő és a befogadó közti paktumban: „...akár igaz ez az egész, akár semmi belőle, inkább hiszünk egy jól elbeszélte mese igazságában.” (134.) A mesék általában arról szólnak, mit gondolunk jónak és mit rossznak, és ezt korszakanként más-más mesék (történetek, ideológiák) próbálják elbeszélni, amelyek „nagy folyama beleömlik a mesék óceánjába, amely a világ történelme”. (89.)

Bisznaga végleg elpusztul, mert vezetői szem előtt tévesztik az alapító eszméket. A *Diadalváros* élvezetes, kissé szentimentális, kissé keserű, kissé didaktikus–determinisztikus, olykor vicces – vállaltan, reflektáltan. Salman Rushdie nem az az író, aki általában megkerülné a kemény, felkavaró, az indiai szubkontinenshez kapcsolódó traumatikus történelmi vagy aktuális témákat, a vérre menő vallási ellentétekből származó pusztításokat, ezért igazán hihetünk neki, amikor látszólag könnyedebb formába csomagolva meséli ezeket újra számunkra – a nyugati olvasót különösképp kibillentheti az ignoranciájából.

Amik Annamária – György Andrea

KÖZÉPKORI KARNEVÁL

FEHÉR BÉLA: *MIRIAM ROSENBLUM ÉS A KOZMA-KVINTETT.*
MAGVETŐ, BUDAPEST, 2023.

GyA: Fehér Béla a középkorba, a romantikus szerzők kedvelt korszakába helyezi a cselekményt. Betartja a történelmi regény műfaji követelményét, ami a valós történelmi kontextus megteremtését illeti, ám tudatosan átbil-lenti művét a fikció térfelére, így akár a fantasy műfajával is rokonítható az eredmény.

AA: A spekulatív történelmi fikció egy sajátos kategóriájába sorolható a regény, amelyben a satirikus hatáskeltés, az irónia nyilvánvalóan jelen van: „a csatatéren elvérzett sok halott is roppant elégedett volt a békével” – jegyzi meg az elbeszélő.

GyA: Bár tudomásunkra hozzák, hogy a 13. században, az utolsó Árpád-házi király, IV. (Kun) László uralkodásának idejében járunk, a kitalált földrajzi és személynevek egy teljesen önálló világra utalnak. A fiktív szereplők, akik számbelileg messze meghaladják a történelmi szereplőket, olyan, tökéletesen magyaros hangzású neveket kapnak, hogy elsőre minden gyanút eloszlatnak. Csak később esik le a tantusz, hogy megvicceltek, kitalált hangsorokat olvastunk. Ott vannak például azok a keresztnevek, amelyeket tüzetesebben szemügyre véve kiderül, hogy szerzői lelemény mindahány. Groteszk látványt keltenek az egyforma kinézetű fonott hajú, lógó bajszú országnagyok, akik ráadásul a Modrár, Alásony, Szapja, Hecse, Vejnök, Deregnjó, Háporjás, Gyatyel, Tatamér, Dobozó, Száldobágy és Liklehér nevekre hallgatnak. De akár a narrátort is említhetnénk, igaz, az ő neve jóval kedélyesebb, Cuppánnak hívják.

AA: Fehér Béla igen olvasmányos műve diszkrét nyelvi bravúr is egyben: az ízes álmagyar tulajdonnevek mellett csak úgy ontja magából a címbe-li kvintett repertoárját képező, zamatosabbnál zamatosabb dalcímeket, amelyek az események alakulását kísérik. A Kozma-kvintett ritmusai, futamai, dallamai a természet és a benne élő ember életének lüktetését tükrözik. De

világias hangzású műsorukból nem hiányozhat a vallásos felhang sem: repertoárjuk egyik legsikeresebb darabja a *Vasszegekkel veretel* című dal.

GyA: Az egykori pék, alkalmi kelmefestő és segédvízbecsűs narrátor Kézai Simon kortársa és jó ismerőse, de magatartása (bár látszólag nagyon igyekszik) igen távol áll az istenes, alázatos középkori szerzőkétől. Mondatai arról tanúskodnak, hogy kegyesség helyett inkább az öniróniát gyakorolja: „Lám, a gondviselésre mindig lehet számítani. Tudom, ez nem igaz, de jólesik leírni, aztán elolvasni.”

AA: Érdekesnek találtam az első személyben megszólaló elbeszélőt, akinek személyisége a rendkívül fordulatos történet mellett sem törpült el. Amikor búcsúkoncertjük megkoronázásául a közben feleségévé lett Iburka is bekapcsolódik az előadásba, Cuppán beleszeret a tulajdon nejébe, konstatálva, hogy a zenészcsapat két tagjának szívét is megdobogtató Miriam csupán szellemkép. Felszabadító változásának tétjét ragadja meg a jelenet záró filozofikus kérdése, amely az önismeret felé irányítja a botfülű világban megnyugvást kereső olvasói lelket: „Mit tudhat az ember a világról, amikor még önmagát se ismeri?”

GyA: Cuppán a Kézai által kiszuperált íróállványon körmöl, amely, úgy tűnik, hogy Anonymusé lehetett, hiszen a *P. dictus magister* felirat olvasható rajta. Nehéz örökség, azonban nem roppan össze a súlya alatt. Főként azért nem, mert a saját gyönyörűségére írja személyes, apokrif krónikáját.

AA: Nyugtalanító ellentét húzódik meg a kegyetlen, primitív középkor sötét színeivel megfestett tablója és az élénk párbeszédekkel tűzdelt, izgalmas jelenetekben tobzódó mesélés között. Egyedül Miriam Dulcinea-szerű alakja ragyog, amely különösebb bevezető nélkül tűnik fel, mint egy magyarázatra nem szoruló evidencia. És a zene, a szívdobbanásként lüktető zene! Feledhetetlen számomra a közös gyakorlás metaforája: a muzsikuskok köré gyűlő egyre több lehullott hang lassan a mennyországba vezető hegyé magasodik. A zene egzisztenciális funkciója a legfelkavaróbban akkor tárul fel, amikor kivégzéshez kell kötelező zenei aláfestést nyújtania a Kozma-kvintettnek: a művészet szükségszerűen kísérője ugyan az emberi lét drámáinak, ugyanakkor akarata ellenére is a hatalom eszközévé válhat.

GyA: Mesternek mondott C., ahogyan magát nevezi, nem áll uralkodók szolgálatában, akik az aktuális politikai helyzethez alakítani kényszerítenék születendő szövegét, visszafele átíratva vele az eseményeket, mint a hivatásos krónikaírókkal teszik. Kézai, ahányszor csak felbukkan, arról panaszkodik, hogy nem írhatja az igazat, ezért „próbál úgy hazudni, hogy nem hazudik, de az nagyon nehéz”. Arról is beszámol, hogy a megrendelők akciódús

történeteket várnak tőle: „...a krónika úgy érdekes, ha sok a csata benne. Ez is egy szempont. Ha nem történt csata, kérik, találjunk ki egyet vagy kettőt. A csaták hódításról, a nemzet erejéről szólnak, ezekről az utókor is szívesen olvas. Ha nincs csata, mi marad?” Ironikus kikacsintás ez a kérdés, amely talán úgy volna lefordítható, hogy regénynek nevezhető-e az az elbeszélés, amely nem feltétlenül történetcentrikus?

AA: A történetírás relativitása már az első oldalakon megjelenik: „ilyen egyszerű volt akkor minden. Bár ki tudja. A krónikás a mai bölcsességével ítél régmúlt idők és önmaga felett”. Ugyan a krónikásnak az udvar szája íze szerint kell igazítania az eseményeket, csatákat kitalálva, békekötéseket elhallgatva, a történetírás diszkréten mégis a gyógyítás folyamatával rokonul, amikor Kézai Simon a hippokratészi esküre emlékeztető fordulatra utalva jelöli meg a historikus legfontosabb célkitűzését: *nil nocere*.

GyA: Az irónián túl, az, ahogyan Fehér Béla az írói műhelymunka dilemmáiba engedi betekinteni az olvasót, akárcsak az intertextuális utalások, egyfajta „posztmodern gestává” teszik a regényét, ahogyan egyik méltatója nevezi. Cuppán krónikája azt az oly sokszor megfogalmazott felismerést mondja újra, hogy a győztesek által írt történelem menetébe nincsen beleszólása a kisembernek. „Az istenadta népnek sejtelme sem volt arról, mi folyik a magasban, de nem is érdekelte, volt elég baja enélkül is.”

AA: A mindig döntő szakaszában lévő hatalmi harcot nyíltan, a kisember szemszögéből, de nem önsajnálattal leplezi le. Két külön síkon zajlik a hatalomvágytól fűtött nagyurak és a boldogulás vágyától-szükségétől hajtott nép élete. A kettősséget erősíti fel a narráció kettős szerkezete is: a kvintett történetét megörökítő lineáris beszámoló váltakozik a valamivel később, már krónikási minőségben megszólaló Cuppán jelen idejű „appendixeivel”.

GyA: A regény hatalomtól és pénztől megrészegült szereplői az önkívületig járnak (halál)táncukat. A nagyurak leghőbb vágya, hogy királlyá koronáztassák magukat, de legalább nádorrá neveztesse ki, ennek érdekében szövetkeznek, intrikáznak, gyilkolnak, kötnek homályos egyezségeket. A hatalomvágy legfőbb jelképévé lesz a Csém hegyére építendő bevehetetlen vár, amely sosem készül el, mivel olyan gyorsan esnek ki a főurak a király kegyeiből, hogy amint megszerezték az uralkodótól a vár építési engedélyét, rögtön el is veszítik azt.

AA: Az illúziókergetés másik fontos szimbóluma a trónra törő rangkórosak által hön áhított szent krizma, amely több regénybeli előfordulásáról is bebizonyosodik, hogy hamisítvány. Míg az elején szinte mumusként tűnik fel, hiszen fejével játszik az, aki rejtegeti, a végén vélhetően a tengerbe vész a kvintettel együtt.

GyA: Ebben az egyre gyorsuló, őrült karneváli pörgésben, miközben az uralkodó egész családokat húzat karóba, főzet meg vagy ad parancsot a vízbe fojtásukra, esetleg elevenen megnyúzásokra, végig nagyon különleges zene szól, amely az általános zűrzavarban a harmóniát és a szépséget képviseli. A Kozma-kvintettnek (három fűvós, egy vonós és egy dobos) a trubadúrok „nyivákolásától” eltérő dallamai igen különlegesek, de tulajdonképpen mi-féle zenét is játszik ez a zenekar?

AA: A zene leképezi, de alakítja is a valóságot (például testi vágyat is ébreszt a hallgatókban), sőt maga a valóság: a krónikás Cuppán megállapítja, hogy „a gazdagság szerintem csak annyit jelent, hogy az ember vigyorogva várja a holnapot. Mi gazdagok vagyunk”. Szinte végig hallottam a pergő, szó szerint üstből készült üstdob és a nádsíp beszédes játékát, amint a zenekar történetét ábrázolja, kezdve attól, ahogyan a sorra csatlakozó tagokkal bővül kvintetté, egészen a történet végéig, ahol grandiózus metaforák írják le a bandát: ők a muzsika királyai, és sokatmondó, hogy utolsó közös szerzeményük nem az egymásnak feszülő szólamokból, színes játékokból épül fel, hanem olyan zeneszám, amelyben az öt hangszer egyszerre úzi a fődallamot. De ez az új kezdet csalóka és beteljesületlen.

GyA: A Kozma-kvintett tagjait a háborgó Földközi-tenger nyeli el, Miriam Rosenblum szerelme lidércfénynek bizonyul, Istennel pedig szakít a gyászoló krónikás: „Távozz Tőlem! Megszaggattál, árván hagytál, eldobtál, semmivé tettél! Ragyogj nélkülem, mennyország! Angyalaid feketüljenek meg! Végeztem veled!” És dacosan hozzáteszi: „Ámen nincs!”, amivel visszavonja az átkát. Csak a könyv bizonyul maradandó művészi értéknek a zenén kívül. Cuppán ugyanis nem szerelme viszonzását, hanem a híres szicíliai krónika, *Lu reballamentu di Sicibilia* kódexbe másolt díszes példányát kapja meg Miriam Rosenblum ajándékként.

AA: Miriam az eszmény megtestesítője: míg a szenvedélyes embert, mint amilyen Lebejk, esztelennek bizonyuló áldozatokra készíti, addig a megfontoltabb, reflexióra hajlandók számára, mint amilyen Cuppán, inkább perspektívát kínál. Talán jelzésértékű, hogy egyedül Cuppán éli túl a kvintett vesztét okozó tengeri vihart. Nem minden metafizikától mentes józanságának jó példája az eszmefuttatása, amely szerint teljesen értelmetlen egy önmagát megtöbbszöröző bűbájost kínzásnak alávetni, miközben önmaga többi példánya szabadon jár-kelel a világban. A zárójelenetben az égi áldásként leszakadó zivatar szinte keresztsgként tisztítja meg Cuppán megfáradt lelkét, de az is lehet, hogy Miriam ajándékában megnyílik számára a reménység. A regény elején elhangzó sor örök érvényű: „Homályos a jövő, de ígéretes.”

Vida Gábor

LEVÉL HELYETT

Az elmúlt években, ha közösségi megszólalást vártak és kértek tőlem, szívesen fordultam a Mikes Kelemtől kölcsönzött levélformához, könnyebb valamit egy jól vagy rosszul elsajátított modorban előadni, mint aprólékosan kifejteni, megokolni minden állítást, nem beszélve a pontos hivatkozásokról. Eredeti gondolata kevés van az embernek, ahogy azt Márai Sándor mondta volt. Ez a következménye annak, ha az ember akkor is ír, ha nincs feltétlenül mondandója, ha nem érzi nagyon sürgetőnek, hogy papírhoz üljön avagy billentyűhöz, hanem csak ígér egyet a kollégájának vagy saját magának: majd írok. Aztán elérkezik a határidő, egyesek szerint a legjobb műzsa, mások szerint csak a valóság, de ismertem olyan írókat is, akik azt mondták, ha nincs kész a regény, nem pályázok alkotói ösztöndíjra, és nem alkudozom a kiadóval. Ahogy egy másik barátom jegyezte meg: ha nem ebből kellene megélni... Ha nem kellene. Hogy fogsz ebből? – kérdezte az apám bő negyven éve, amikor első újságcikkeim egyikét írtam, és nem akartam érteni a kérdést. Nehezen, mondanám ma. Mindig nehezen élünk, mert ha nem, akkor valami baj van, ezt jelzi az én készülékem valahol, ott, nagyon mélyen. A panaszkodás kultúrája erről szól, már az ógörögök ismerték. Ha azt látják az égi lakók, hogy valami jól megy, megirigylük, odamennek és elrontják. A síró-rívó panaszkodót néha megsegítik, nem túl gyakran, de volt már példa rá. A szegények általában kevesebbet panaszkodnak, mint a gazdagok. Most persze könnyű a dolgunk, nem az a kérdés, mit eszünk holnap, és miből veszünk cipőt a gyerekeknek, hogy iskolába tudjon járni, hanem hogy miből megyünk nyaralni jövőre. Most olcsóbb a kiírás, mint két hónap múlva lesz. Nyaralni olcsón kell, olcsóbban, mint a riválisaink. Ha nem tudunk jobb helyet, akkor legyen olcsó. Nyerjünk is valamit, ne csak fizessünk. A verseny állítólag jót tesz. Bár vannak nemes versengések és kártékony hajszák. Nem is tudom, hogy szegény vagyok-e, vagy gazdag. Ha elmondom, hogy mekkora főszerkesztői fizetést kapok... Ha hozzáteszem, hogy sosem éheztem... Ha elolvasom a sajtóban, mennyi milliót fordítanak keresztény államok az írott kultúrára... (Gazdag vagyok. Nem mondom el,

mekkora fizetésem van. A román hadseregben sokat voltam éhes, de nem éheztem. Milliárdokat költenek az írott kultúrára keresztény államok.) Tulajdonképpen csak játszom a szavakkal. A macska mindig legyen éhes, mondják Agota Kristof regényében. Csak azt nem tudom, hogy kell-e valamit ezért tenni, vagy nem kell. Talán elég hagyni. Ez az eltűnt milliárdok üzenete, bár a gondolatársítás – belátom – kissé merész, tűnt már el ezen a vidéken autópálya is... Az a civilizáció, amelyikben az élet egyetlen fontos és végső célja, értelme a pénz megszerzése, a számok és a grafikonok bővülésében él. Ha kiszámolom, hogy egy billentyű leütése mennyi pénzbe kerül a nyájas olvasónak, akkor valami értelmeset mondtam-e? A macska legyen éhes, mert az egér mindig az. Vajon miért? Csináljuk ezt, hagyjuk, vagy ez a dolgok örök rendje? Ha a folyóirat fenntartására költött pénz számát elosztjuk az összes leütött billentyű számával, kiderül, mennyibe van a nyájas olvasónak egyetlen leütés – a spácium is leütésnek számít. Amikor Szilasi László kiszámolta, hogy Jókai összes műveinek ólom nyomólemezei hány tonnát nyomnának, megijedtem, bár a játék tetszett – én még jártam ólomnyomdában. Számoljunk át valamit valamivé, csak a játék kedvéért, hátha okosabbak leszünk? Cărtărescu is leírja a regényében (*Solenoid*), hogy Rubik Ernő nem lett milliárdos a bűvös kockából, pedig lehetett volna. Nem ezen a szálon megy tovább, hanem a kombinatorikai lehetőségeken és értelmezési horizontján. A macska nem éhes, mondhatnánk. Öt kifejlett vándorpatkányt fogtak a macskáim a nyáron, nem ették meg őket, és az egereket a házból én pusztítottam ki. Nem volt irgalom, ez nem keresztény kurzus, nem is pszichiátria. Mennyibe kerül egy patkány? Párizsban olcsóbb, vagy Bukarestben és Budapesten? A macska ingyen van, a macskatáp nem. Ez ugyanaz a veszélyes lejtő, amelyen elindulunk, amikor a kultúrára fordított pénzt sajnáljuk. Egymástól szoktuk sajnálni, mi, magyar értelmiségiek, határon túl és innen – ez még macskásabb vagy még patkányosabb, ha úgy tetszik. Ha a kapitalizmuson múlna, köteleznék a macskát, hogy fizessen, ha vándorpatkánnyal akar játszani, vagy engem, ha nézem és látom őket. Disneyland. A macska be van oltva veszethez ellen, a patkány nincs. A valóság a legkeményebb ellenfél, mondja Proust. Sajnos, ezt a mondatot harminc évvel ezelőtt nem tudtam, amikor egy nyári délután éppen Proustból vizsgáztam, nem is voltam készületlen. Szerb Antal, Németh László, Hamvas Béla sok hasznos gondolatot szolgáltatott (Barthes, Bataille, Deleuze). A tanárnő meg is jegyezte, hogy maguk a magyar szakról mindig olyan érdekesekeket mondanak. A magyar értelmiség negyedik megrontója, Bibó István ebben nem játszott szerepet, de Camus igen, bár *A magyarok vére* című szö-

vegét akkor nem olvastuk még, de az összes művében benne van (*Pléiade*). Szükségem volt az okos vagy az okoskodó gondolatokra, a hiányos tudást meg olvasottságot extrákkal pótoltam, néha ment ez jól, néha nem – a francia kultúrából nem könnyű hasalni, bár a nyersfordítások elképesztő gondolatársításokat eredményezhetnek. Beszéljünk románul, mondta a hölgy, de így csak hetest adhatok. Azt ő is belátta, hogy negyedéven a teljes Proustot elolvasni, főleg eredetiben, nem reális elvárás. Ha majd egyszer ráér, vetette közbe, és úgy váltunk el, hogy majd egyszer rá fogok. Nyolcas, bólintott a végén, és én tudtam, hogy ott és akkor ez a kitűnő. Az elveszett idő, a *majd egyszer* és a *soha* közötti vékony határsáv. Azt éreztem sokáig, hogy nem fogok ráérni (*jamais, nevermore*). Olyan volt az egész, mint egy legyintés, csak szabaduljak a vizsgából, vissza sem nézek, mint Lót, persze az ember visszanéz, mert mi más az irodalom, mint ilyen visszanézések sora? Aztán egyszer elkezdtem ráérni, ez is egy regény. Pár éve gondolkodom azon, hogy ma már az irodalom valamiféle lassulás vagy lassítás. A világ, a politika, a gazdaság olyan gyorsan változik, hogy a nyelv már nem is tudja követni. Ha valamikor a huszadik század elején az irodalom volt a társadalmi vagy gondolati forradalom (egyik fő) mozgatója vagy hordozója, akkor ma már nem az, de kis türelemmel és odafordulással még mindig tudunk Vörösmartyt olvasni, vagy Proustot, és akárhány nevet lehetne itt még mondani. Nem előreszalad az ember, hanem visszanéz. Hogy jutottunk idáig? Úristen! Vettem hát egy digitális olvasó készüléket, és letöltöttem az *A la recherche du temps perdue*-t – ingyen. Szótáram is van több, tudtam én azt régről, hogy bizonyos szavakat csak ő használ, oda küld minden intelligens rendszer, bár én kedvelem a buta rendszereket és megoldásokat. Nem kell, nem is lehet minden szót érteni, az a fordítók privilégiuma. A fordító az irodalom kubi-kusa, bár ez románul jobban hangzik – *ocnașul literaturii*. Kényszermunkás, mint az *Ivan Gyenyiszovics egy napjában*, ha nem is üdvözl, de az általa rakott fal ragyogni kezd, van ehhez fagy, napsütés meg képzelet. Mindig megrémülök, amikor odajutok, hogy én ezt vagy azt miként fordítanám? Elég sok könyvnek voltam a kontrollszerkesztője, régen bátor voltam, kalandra kész. Mindent le lehet fordítani, akár jól is, csakhát. Megállok, elgondolkozom. Aztán megyek tovább. Lassan, nyugodtan. Minden regénynek van egy tempója, minden kultúrának. Lüktetés, tikitaki vagy hömpölygés. Ha belekerül az ember, ha beszipantja a nyelv, akkor már minden egyszerű, a nagy mű magával visz, görget, sodor, lebegtet, röptet, és csak arra kell vigyázni, hogy ne szólaljon meg a telefon, és ne kopogjon be semmilyen kellemetlen üzenet. A *fontos üzenet* valójában egy útonálló, zajforrás, mon-

danánk Jakobson elmélete szerint. Amikor a gyermek ötödik osztályban megmutatta a tankönyvet, rájöttem, hogy a szerző (vagy az oktatási felelős) első éven még figyelt arra, amit tanítottak neki, az egyetem első évében tanult matéria nagy valószínűséggel jelenik meg harminc évvel később a tankönyvekben, ez a hatalom és a kontraszelekció logikája. A szomszédunk viszont áthozta a tankönyvet, mert a gyerek nem értette Jakobsont, ő nem bölcsészkarra járt, hanem sofőr. Ennyit az esélyegyenlőségről, bár ők románnul nyögték ugyanazt, ez a nemzeti multikulti. A zaj legtöbbször a fejünkben van. Állítólag *Az eltűnt idő* a leghosszabb európai regény, mintha ez jelentene valamit. Nem is tudom, hány oldal, nem merem kiszámolni, hány leütés, viszont egyetlen mű, nem folytatásos, nem a kasszasiker generálta, a szerző életében csak az eleje jelent meg, amit elolvas minden bölcsész, ha. Ki ér ma rá ilyen hosszú művet olvasni? – sóhajtott egy ismerős. Az első zaj a fejünkben: nincs erre idő. Proust műve éppen arról szól, hogy van. De az idő nem itt és nem kint van, hanem ott bent. Cărtărescu narrátora mondja, hogy nem ír, hanem a kijáratot keresi – az emberi létezés mint megoldhatatlan probléma. Aki a bűvös kocka egy oldalát önállóan kirakja, az már nagyon intelligens ember. De csak úgy találomra és véletlenül ez sem megy. A magam idején hetekig tanultam egy módszert az *Élet és Tudomány* című lapból, Ké-Szé-Ké-Szé-Ke-Fi-Ke..., hátha még valaki emlékszik rá, az egy tudományos rendszerű megoldás, de vannak egyszerűbbek. Amikor sikerült kiraknom mind a hat oldalt, letettem a kockát, azóta is úgy áll. Egy regény olvasása mindig a bejárat megtalálásával kezdődik, ha volna még, erről szólna az oktatás. Mit kell tudnom ahhoz, hogy elolvashassam a művet? Nem az összest, és nem bármelyiket, hanem éppen azt. Senki nem születik olvasónak, és volt időszak, amikor egy regény elolvasása nem rendkívüli teljesítmény egy diplomás ember számára, belső motivációt ellenben a legjobb oktatás sem tud adni, az valami más. A kíváncsisággal az ember születik, aztán vagy használja valamire, vagy belefojtják. Az oktatás ma már a saját rendszerével foglalkozik leginkább, az önmegfigyeléssel, és nem azzal, hogy ki kinek és mit tanít – *société de la surveillance*, mondja Deleuze, a megfigyelés társadalma, *monitoring*. Ha ezt elmondom, jóra való tanárok megsértődnek, megvédik a rendszert és a felettük álló hatalmat. Becsukom az osztályterem ajtaját, és szabad vagyok, mondta régen a legtöbb tanár. Mindig a szabadság a kérdés, akár van, akár nincs. Ha van, mihez kezdeni vele; ha nincs, hogyan szerezni meg, *vívni ki*? Ha megvan a bejárat, ki fog derülni, hogy van idő, hogy van ott egy végtelen tér, amelyben minden és mindenki elfér, semmi nem vész el. Az idő nem egy mennyiség, nem egy számszor, nem képlet, és

nem absztrakció. Az idő az, hogy olvasásban történik a szövegtenger, az én történetem lesz, és már nem veszem észre, hogy olvasok, elengedhetem önmagam hiábavaló és kötelező megfigyelését, nem jegyzetek és nem gyűjtök hivatkozásokat, hanem csak olvasok és élek. Az idő nem fizikai kérdés, hanem *(az a)* valami más. Felütöm a szótárt, ahányszor kell, és nem veszem észre, mert ez már nem zaj, ez már a bent. Ha elalszom, és a mellemre ejtem az olvasót, felriadok, idegen nyelven aludni el, ez nem semmi, a nagyobbik szótáram két kilót nyom. Harminc éven át készültem rá, hogy majd egyszer elolvasom Proust regényét. Még egy kicsi van hátra, a vége. Ezt halogatom. Mint az utolsó kortyot a pohárban, mert aztán örökre elfogy, ilyen már soha nem lesz. De van tovább, és még mennyi minden lesz vagy lehetne.

Majd egyszer KAF-nak is elmesélem, hogy elolvastam az egészét, eredetiben.

Ha majd megtaláljuk az időt. *On verra...*

TALÁLT VERSEK

Kovács András Ferenc

(1959 – 2023)

(A FÜST NEM IS FÜST...)

A füst nem is füst – változó, mint világok omló lelkei.
Ábrándok, versek, könyvek álma – puszta, cifra füst.
Betűk borgesi füstje a rózsaláng labirintusában.
Citátumok füstje vak, elfeketült feledésben.
Csak gáz, korom, vízgőz a füst, de mennybe szállhat?
Druida kötömbök füstje – vonagló, dór dárda a szélben.
Dzsungelfüst dermedt tornyai roskadt mosoly zöld oromzatán.
Egyetlen füst sem azonos ennen ellobbant tüzével.
Énekek éneke, füstök füstje – de kicsoda az, aki?
Füstje a semmibe tűnt szerelemnek a tél szemetükre.
Germán kemencék füstje, gombafüst – Trója, halotti máglyák.
Gyűlöletek gyártási füstje: Moszul, Aleppó, Palmyra.
Hontalan füstök, füstölgő hazákban füst a szabadság.
Irgalmak füstje föl hazug égre, ha törhet...
Így hal a füsttel ember és isten – hány az igazság?
Jó vagy rossz füstjel elvezérel élni beszéd vélt jelenét?
Kegyelmeikkel acsarkodó füst párzó magánya – névtelen név.

ZEN-MESTER ÉS A TANÍTVÁNYAI

Egy búcsúverset
Kértek tőle még... Csak egy
(szinte hibátlan)
kört festett az ecsettel,
s mihelyt letette, meghalt.
Fénylett a telt üresség.

NÉVJEGY

hogy minden csapatjétekben én voltam
a gyerek, aki durrasztott és verített
az életben
hogy ez minden családi örökség
az is

a családommal nem tud veríteni
ambicióval kijutni és kideríteni
történetül a világ ebben egyetértünk
és hogy nincs igazság abban is

(Márcusiu-Rácz Dóra: szépen veríteni)

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Communitas Alapítvány,
Bethlen Gábor Alap, Iskola Alapítvány,
Petőfi Kulturális Ügynökség – Magyar Kultúráért Alapítvány

BETHLEN GÁBOR
Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzi meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszük föl, valamint a <https://www.lato.ro/elofizetesek> oldalon.

ISSN 1220-5982